

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

31. BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN

1937

Redaktionsudvalg:

Fhv. Overlærer *J. Aldal*, Holstebro.

Fhv. Kontorchef *F. K. Erlang*, Ringkøbing.

Museumsforstander *H. P. Hansen*, Herning.

INDHOLD

	Side
Museumsforstander H. P. Hansen: En Tusindkunstner. Niels Kragelund i Arnborg	1
Forfatter August F. Schmidt: Fra Ulfborg Sogn. (Efter Pastor N. Th. Krarups Optegnelser)	33
Fhv. Overlærer J. Aldal: En stridbar Herre	54
Forfatter, fhv. Lærer J. Gr. Pinholt: »Christian den Ottende«s sidste Rejse	79
J. Gr. Pinholt og J. Aldal: En bitter Skolestrid	94
J. Gr. Pinholt: Det danske Redningsvæsen. En historisk Oversigt	110
Gencalog Thorv. Lodberg: Inddæmningen af Holmslands Sande	120
Historisk Samfunds Virksomhed i 1937	159
Navne- og Sagliste	164

EN TUSINDKUNSTNER

NIELS KRAGELUND I ARNBORG

Af H. P. Hansen.

I to sammenbyggede Gaarde i Vester Lind, syd for Herning, boede der for henved 150 Aar siden et Par Folk, *Knud Kragelund* og *Maren Sørensdatter*. Knud var Snedker og Tømrer og skulde have været den villeste inden for sit Fag, man havde her i Eggen paa den Tid, men det er iøvrigt kun lidt, man ved at fortælle om ham. I hans Tid brugte man at kløve, og ikke save, Lægterne ud, det var den hurtigste Maade at fremstille Lægter paa den Gang. Tømreren holdt Øksen paa Træet, en anden slog paa Øksenakken med en Knippel, og saa flyttede Tømreren Øksen lidt efter lidt. Det kunde jo hælde, at Manden, der skulde slaa paa Øksen, ramte udenfor, og da kunde Knud sige: *Slå' de næst ve, du ka!*

Det hændte et Par Gange i første Halvdel af forrige Aarhundrede, at Frosten i Midtjylland ødelagde Rugen i Drætiden, saa der næsten ingen Avl blev. Hvilken Ulykke det var for Folk, der levede af deres egen Avl, der havde 5-6-7 Mil til deres nærmeste Købstad, naar de skulde købe Korn der, og som ingen Penge havde at købe for, det kan man vanskeligt nok forestille sig i vor forvænte Tid. Der fortælles, at Knud Kragelund et Aar tarsk 16 Traver Rug af, og deraf blev kun 2 Tdr. Rug.

Knud og Maren fik to Sønner, *Niels Kragelund*

eller *Niels Knudsen*, som hans rette Navn var, og *Mads Kragelund*, der kom til Linnaa i Sunds. Saa var der tre Døtre, *Ane Marie*, der blev gift med *Mogens Larsen Christensen* fra Vester Høgild, de fik Konens Fødegård, og en af deres Børn var *Maren*

Niels Kragelund.

Aagaard, der døde i Kibæk for et Par Aar siden, 89 Aargl. —, *Abe-lone Johanne*, der blev gift med *Jesper Tviis* i Herning, og den tredie Datter, *Ane Cathrine*, der først var gift med *Rasmus Høgild* og derefter med *Niels Christian Corneliussen*.

Hver af de tre Døtre fik, som en ikke uvæ-sentlig Del af deres Medgift, en *Vöwild*, en *Drawkist* og en *Ug* (Vugge) af deres Fa-der.

Men det er Sønnen, *Niels Kragelund*, der særlig interesserer os her. Han var ingen Særling i Ordets almindelige Betydning, men han var heller ikke som sine Medmennesker, thi han var genial, hvad Folk ikke plejer at være.

Niels kunde lave alt muligt. Blev Brændevinshat-ten utæt, saa Draaberne ikke vilde flyde, som de skulde, maatte den om til *Blikkenslager Niels Krage-lund*, han kunde lappe »Hatten«, blev æ *Strep' gjæstn*, fordi *dæ wa sprongen en Gjo'r*, da kunde *Bødker Niels Kragelund* sætte et nyt Baand om, blev en

Ru'r grot, kunde *Glarmester* Niels Kragelund sætte en ny ind, fik *Mors gamle Kaalpotte en Brå'g*, saa *Kaalen* vilde sive ud, maatte den om til Niels for at blive klinket, kunde det gamle forslidte *Tombaksuhr* ikke gaa længere, maatte det om til *Uhrmager* Niels Kragelund for o *blyw stand'e*, regnede det paa *Præsten*, og dryppede det paa *Degnen* i Kirken, eller maaske paa den ganske *Menighed*, fordi *Taget* var utæt, maatte man have *Bud* efter *Blytækker* Niels Kragelund, og var der død en i *Sognet*, saa maatte *Snedker* Niels Kragelund lave en *Kiste*. Niels var kort sagt en *Mand*, der kunde alt muligt, en alsidig *Begavelse*, en af de *geniale Tusindkunstnere*, der, uden at have lært noget, nu og da dukker frem.

I *Herning Museum* gemmer vi en lille *haandskrevet Bog* paa 268 *Sider*, der har tilhørt Niels *Kragelund*, og hvori han *Tid* efter *anden* har indført mangeartede *Optegnelser*. *Henimod Bogens Slutning* meddelers han følgende om sig selv:

Tilbageblik d. 21. Dec. 1878.

Jeg er født 1806, konfirmeret 1820, gift og bosat 1831, drog paa *Aftægt* 1832 (!). *Enke* og gift 2den *Gang* 1837, flyttet til *Hjøllund* 1838, bygget *Stamperemøllen* 1841, *Enke* og gift 3die *Gang* 1845, bygget *Mølle* 1860. *Min Datter Maren* gift 1867, forpagtet *Møllen* bort 1867, overladt [den] til *N. Tvis* 1868, solgt til *Sønnen Knud Peder* 1873.

Flødeske,
lavet af N. Kragelund.

— Saa skriver han atter den 11. August 1884:

Nu har den naadige Gud opholdt mig i 78 Aar og opfyldt mit Ønske at blive et nyttigt Medlem i Verden, thi jeg har fungeret:

- 1 som Tømmermand.
- 2 = Snedker.
- 3 = Bødker.
- 4 = Hjuler.
- 5 = Murer.
- 6 = Tækkemand.
- 7 = Maler.
- 8 = Glarmester.
- 9 = Møllebygger.
- 10 = Blikkenslager.
- 11 = Rokkedrejer.
- 12 = Beendrejer.
- 13 = Skomager.
- 14 = Uhrmager.
- 15 = Keddelflikker.
- 16 = Børstenbinder.
- 17 = Blytækker.
- 18 = Klejnsmed.
- 19 = Rebslaaer.
- 20 = Løvbinder.
- 21 = Kurvefletter.
- 22 = Kostebinder.
- 23 = Skjersliber.
- 24 = Klinker.
- 25 = Stenhugger.

— Ikke sandt, her træffer vi en saa alsidig Mand, at vi maa lette paa Hatten. Og dog fik han ikke alt med i sin lange Fortegnelse. Han var da ogsaa Landmand, i al Beskedenhed, utvivlsomt var han ogsaa

Hosebinder, han var Skemager, og han var baade Entreprenør og Opfinder, som vi siden skal høre.

Om Niels Kragelunds Barndom har *Peder Øvig*, Arnborg, hvem jeg baade skylder Tak for mange gode Oplysninger og for de forskellige Genstande, vi gemmer i Museet, og som stammer fra Niels Kragelunds Haand, fortalt mig følgende Træk: Niels gik o *dåsel*t, og var nærmest et Udskud der hjemme. Han *tælle*, *snit'* og spekulerede, og Moderen *vist så Mar'i et'*, *hwa han sku blyw te*. En Dag, Faderen stod og drak en Taar Øl i Værkstedet, gav det saadan et Rabalder inde i Lejligheden. *Hwa æ de?* spurgte Faderen, og dertil svarede Niels: *Å de wa vesnåk Muw'rs Grörgry'r, dæ fild ni'r!* — *Hon de?* spurgte Knud. — *Jåw'*, *den stoj så urlø æ Buw'r!* sagde Drengen. — *Hufor fløt du den et' ind'?* spurgte Faderen, og dertil svarede Niels: *Å, nær Muw'r hå' såtn dæ', så mendt' a, den stoj, som den skuld'!*

Efter at Niels var konfirmeret i 1820, kom han til at hjælpe sin Fader i Værkstedet, foruden at han *ponnie* ved meget andet. Om han nogensinde var ude at tjene, ved jeg ikke; men som ungt Menneske var han engang henne at høste hos *Niels Jepsen* i Birkebæk i Arnborg. Niels Jepsen var den Gang en gammel Mand, men han fulgte lige godt med bag efter med sin Le. I Førstningen vilde Niels Kragelund ikke være for haard ved den gamle Mand, men det viste sig, at Niels Jepsen magelig kunde følge med, og saa hængte Niels Kragelund bedre i; men det var lige meget, hvor hurtigt han gik, thi selv da han hørstede af karsken Bælg, fulgte den gamle ham snært i Hælene, eller, som en anden af mine Fortællere udtrykte sig: *han holdt ham li' sej' ær'e*, og da de omsider holdt op, sagde Niels Jepsen med et lunt Smil:

De hæ'r, tów'es a, æ så rá'r — dæ æ ingen Jawt o Får, men de skrier jawn gåt få wås!

Om Niels Kragelunds og Faderens Virksomhed i 1822 har førstnævnte optegnet følgende:

Den 2den 3die og 4de [Januar] gjorde vi en Ligkiste til *Niels Jepsens* Hustru i Skjerbeck. Den 5 og 6 malede han den Kiste til *Morten Larsen*. Den 7 gjorde han sin Bøsse istand. Den 8 gjorde han paa den Egeskrin. Den 9, 10, 11 og 12te var han i *Svenlund*. Den 13 var 1 Sn. H. 3 Dag.

Den 7 var han til Ligbegjengelse, den 14 gjorde han ved Klokker, den 15 var han i Høgild, den 16 loddede han ved en Hat og en Kjedel. Den 17 malede han den Kiste til *Morten Larsen*, den 18 gjorde han ved Klokker, den 19 gjorde han ved den forommeldte Egeskrin. Den 20 er d. 2 S. e. H. 3 K.d. Den 21 Formiddag gjorde han ved et Kar for *Lars Mortensen*, Eftermiddagen arbejdede han paa den ege Skriin, den 22 Formiddagen gjorde han en Klokviser. Eftermiddag 23 gjorde vi paa den Egeskrin, den 24 gjorde han atter paa forommeldte ege Skriin, som er den 5te Dag, han har arbejdet paa den. Den 25 gjorde han ved en Rok og en Kiste for *Niels Ladefoged*. Den 26 gjorde han ved en Klokke fra Tjørring. Den 27 er den 3 S. e. H. 3 K. D. Den 28 arbejdede han paa en Ckatol, den 29 gjorde han en Thomstok, den 30 Formiddag gjorde han paa den Skatol, Eftermiddag gjorde han paa den Thomstok, den 31 Formiddag gjorde han atter paa den Thomstok, som er da tilsammen 2 Dage, Eftermiddag gjorde han paa den Skatol.

Februarius den 1 og 2den gjorde vi paa den Skatol, den 3 er den 4. S. e. H. 3 K. D. Den 4, 5, 6, 7 og 8de arbejdede vi paa den Skatol, den 9 var han ei hiemme, den 10 er Sexagesima. Den 11 gjorde vi

paa den Skatol, den 12, 13, 14 og 15 sleude vi Hjul for *Christen Hansen*, den 16 gjorde vi paa den Skatol, den 17 er Fastelauns Søndag, den 18 arbeidede han paa forommeldte Skatol, som er da tilsammen 12 Dage; men naar man skiller begge vores Arbejde ad, saa udgjør det omtrent 18 Dage. Den 20 var han til Smeden, den 21 var han ved *Mads Gade*, den 22 og 23 gjorde han Henger til den Skatol, den 24 er den 1 S. e. Faste. Den 25 gjorde han en Laas til den lille Skab i den førømmeldte Skatol. Den 26 satte han Skjeldte for Laasene paa samme. Den 27 og 28 arbejdede vi paa en Skjenk til forommeldte Skatol.

Marts den 1, 2 arbeidede vi paa foromtalte Skjænk. Den 3 er d. 2. S. i Faste. Den 4, 5 og 6 arbeidede vi paa samme Skjænk, som er da 7 Dage, vi har arbejdet paa samme.

Den 7 og 8 gjorde vi paa et nyt Bord til *Mikkel Christensen*, Nygaard. Den 10 er 3 S. i F. Den 11 og 13 var han i Svenlund. Den 14, 15 og 16 var han i Nørre Veien. Den 20, 21 og 22 var han i Okkels. Den 23 gjorde han en Laas. Den 24 er 4 S. i F. Den 25 og 26 gjorde han en Trægreb. Den 28, 29 og 30 var han i Fjederholt. Den 31 er Palme Søndag.

April. Den 1 var han i Kollund. Den 2 gjorde han en Spadeskift for *Brakmand*. Den 3 malede han den Tavle til Kirken. Den 4 Skjærtorsdag. Den 5 Langfredag. Den 6 Poske Løverdag. Den 7 Poskedag, 8 og 9 2 og 3 Poskedag. Den 10 sløuede han en Hjul for *Jens Christian* i Hamborig. Den 11 og 12 føldte han Møgvogn. Den 13 satte vi Kartøfler. Den 14 er Konfirmations Søndag. Den 15 og 16 var han syg. Den 17, 18, 19 og 20 var vi Fjederholt.

— Her slutter Optegnelserne vedrørende Arbejdet,

men man kan af disse se, at Niels allerede som ung er blevet sat til alt muligt Arbejde.

Naar Niels var ude at arbejde hos Folk, havde han selvfølgelig mange Oplevelser. Blandt andet fortalte han følgende Træk fra Sønder Hvedde i Assing: Han var engang henne at arbejde for *Anders Mølle*. Om Aftenen fik de Boghvedegrød, men Konen, der hed *Gunder*, var i slet Humør, og derfor kom hun ikke Smør i Grøden. Anders keg op til æ *Hyldbun* ved Loftsbjælken, hvor Smørkrukken stod, men *Gunder* lod naturligvis, som hun ikke saa det. Da sagde Anders spagfærdigt: *De æ såmtir, vi for Smør i*. Nu blev *Gunder* *hijl hwergal'*. Hun sagde dog ingen Ting, men hun greb Smørskaalen, jog en Ske dybt ned i den, og saa smækkede hun en stor Skefuld Smør ned i Grødfadet, saa det sprøjtede. *Håw=håw, de æ snå'r få møj!* udbrød Niels Kragelund, der ikke var vant til at omgaaes en saa *snårsinde* Kone, hvortil Anders med et lunt Smil svarede: *Ja, nær Gunder æ gu'e, så æ hun næsten få gu'e!*

Chatollet, der er omtalt, var vistnok det Stykke, Niels Kragelund selv fik, og som Svigersønnen, *Peder Øvig*, arvede efter ham. Jeg saa det flere Gange hos *Peder Øvig*, men saa brændte det for nogle Aar siden sammen med Hjemmet.

Smeden lavede først en Laas, men denne var altfor nem at lukke op, og en saadan Laas vilde Niels ikke nøjes med. Saa lavede han den om. Da Faderen nu ikke kunde laase op for Chatolklappen, skønt han stod med Nøglen, udbrød han fortrædelig: *Ja, du ska nåk fo't sårn, te du et' sjæl' ka lokn åp!* Kunstfærdig var Laasen. Nøglen skulde først ind og drejes, saa skulde den trækkes lidt ud og drejes igen, saa det var slet ikke saa let for uindviede at finde ud af.

Da jeg en Dag spurgte Peder Øvig, om Niels Kragelund ikke kunde spille, lød Svaret: *De va få let!* — men han havde da staaet i Lære. Der boede en dygtig Snedker og Spillemand, der hed *Jens Holm*, i Rind, og der tog Niels hen, idet han angav, at han gerne vilde lære at spille, men det var i Virkeligheden for, at han vilde lure Jens Kunsten af med at lime Træ, hvori Jens var berømt. Det hed sig ogsaa, at det Træ, Niels Kragelund havde limet, ikke sprang op, og noget var der om det, thi Peder Øvig havde et gammelt, umalet Bord, hvis Skive var tyndslidt, og det holdt — *ondtaw'n for Ild* (det brændte med Gaarden), og dette Bord havde Niels Kragelund lavet.

Der boede i sin Tid en *Jens Andersen Traberg* i Kibæk Mølle, han var gift med Pastor *Hegelahrs Datter, Lydia*, fra Skarrild, og de havde en Søn, der hed *Chr. Gudum Traberg*. En Datter var gift med Blytækker *Just Thorning* i Olling, Assing Sogn. I 1833 kaldes Thorning Smedesvend og Blytækker (*Kjærstig og Sulkjær: Assing Sogn, 1935, S. 62*), men han var iøvrigt Entreprenør ved Clasonsborg, da Fabrikken blev bygget i 1837, og en af hans Folk var Tømrer *Erik Mathiasen*. Ovennævnte Gudum Traberg og Erik Mathiasen lærte Blystøbningen hos Just Thorning, og de arbejdede en Del sammen. I 1845 tog de æ Aw'r af Arnborg Kirke, reparerede Træværket, støbte Blyet om og lagde nyt Tag paa. Paa to Tavler paa Sydsiden satte de deres Signaturer: E. M. S. 1845 og C. G. T. 1845.

Niels Kragelund lærte Blystøbningen hos Gudum¹⁾, og det fremgaar af hans Optegnelser, at han havde

¹⁾ Gudum, der mest ernærede sig som Uhrmager, boede først mellem Elkjær og Skarrild Overby, senere i Silstrup, men derefter flyttede han fra Engen.

haft Blytækkerarbejde ved Arnborg eller Skarrild Kirke i 1845, 49, 50, 51 og 52; men hvorvidt han ellers kom omkring som Blytækker, det fremgaar ikke af hans Optegnelser.

Som Uhrmager synes Niels Kragelund at have drevet en ret betydelig Virksomhed. I sine Optegnelser

Uhr med Slagværk, lavet af N. Kragelund. Herning Museum.
Pendulen, der sidder over Værket, roterer i en Fjeder, men Uhret gaar ved en Lod. Alt Værk, Skive, Viser og Kassen, er lavet af Niels Kragelund.
Højde 25 cm.

har han noteret følgende Poster: Af *Henrik Veien* modtaget 5 Dus. Uhrglas og 11 Par Visere. Til Nytaar 1839 betalt 19 Glas og 5 Visere. 1840 betalt 18 Glas og 8 Visere, 1841 16 Glas og 3 Visere. Atter modtaget 28 Glas og 22 Visere. Atter 1 Glas. Nytaar 1842 bet. 31 Glas og 5 Visere. Modtaget 14 Glas. Nytaar 1843 bet. 21 Glas og 8 Visere. Igjen 17 Visere og 22 Glas. Atter 12 Glas. Betalt d. 25 Febr. 1846. *Henrik Veien*, der boede i Rind, synes at have været Grosserer for Niels.

Niels nøjedes dog ikke med at reparere Folks gamle Klokker, han lavede selv en Del nye, og helst skulde der være noget kunstfærdigt ved disse. En viste, foruden Timerne, baade Dato, Maaned og vistok ogsaa *Møngång*, og naar han om Natten ønskede at vide, hvad Klokkeren var, saa behøvede han bare at trække i en Snor, der gik hen til Uhret, saa slog dette det Antal Timeslag, det sidst havde slaaet. Paa et af sine Uhre lavede han en Mølle, hvis Vinger gik rundt paa Skiven, paa et havde han fremstillet en Engel – Folk

skumlede noget om, at det ikke var af »de gode« Engle — paa Skiven, men mest kunstig var dog et, hvor Skiven gik rundt og Viserne stod stille! Vi har i Helsing Museum et Stueuhr, han har lavet, dette kan re-
petere, og et andet, hvor Pendulen roterer som paa de moderne Uhre, der kan gaa *ikke* uden at blive trukne op, men de kan gaa et helt Aar, naar man trækker dem op én Gang.

Niels skal ogsaa have lavet et Spisebestik, der var saaledes indrettet, at der sprang en Ske, en Kniv eller en Gaffel frem, naar man trykkede paa en tilsvarende Fjeder. I Museet gemmer vi en af hans Hornskeer, der dog nærmest ligner en *Højring*, samt en Flødeske af Horn, der er godt lavet.

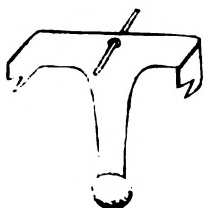
Blandt Mandens mange »Opfindelser« skal vi om-
tale enkelte her. Der blev i Dagene fra den 21.—23. September 1869 afholdt en blandet Udstilling i Helsing. I Beretningen om denne Udstilling, trykt i Ringkjøbing 1870, nævnes blandt de Genstande, der fik tredje Præmie:

»Nr. 201. En Velocipede, 3-hjulet med Magazin og Agestol samt Skruer til at hæve og sænke Sadlen efter Brugerens Størrelse, 25 Rd., N. Kragelund, Hjöllund Mølle«. En gammel Mand har fortalt mig, at han som ung Knægt fik Lov til at prøve Niels's Velocipede, der var lavet af Træ. Fortælleren sagde, der var to større Hjul i bag og et mindre i for, og saa var der en lille Agestol, saa man kunde tage en Passager med — hvis man da kunde træde Dyret; thi vel kunde Cyklen køre, men den var grumme træls.

Hvorvidt denne mærkelige Genstand ellers vakte videre Opmærksomhed eller ikke, det ved jeg ikke, men der var sikkert ingen af de Besøgende paa Udstillingen, der den Gang anede, at Cyklen en Men-

neskealder senere skulde komme til at spille en saa stor Rolle, som den kom til.

Niels Kragelund var antagelig Midtjyllands første Cyklemager, og at Arbejdet med omtalte Maskine har optaget ham meget, det vil man blandt andet kunne skønne af følgende Træk: En Sommerdag, han stod

Niveller-Apparat, lavet af N. Kragelund,
Herning Museum.

I en hul Træbeholder med Bliklaag er der ophængt en Pendul med to Arme, i hvis ombojede Ender der er lavet en »Skrøb« (Indhak). Kiger man gennem Aabningen i Kassen, og de to Indhak falder sammen, saa er Apparatets Overflade i »Wandmåd« (i Water).

Længde 8,5 og Brede 6,5 cm.

og arbejdede paa sin Cykle, kom Pæ Hælstrup ind til ham. Det var i Høstens allertravleste Tid, og Pæ Hælstrup blev som praktisk Landmand *har'mt* over, at Niels stod inde og *ponnie* ved saadant *tøwt'løs* Arbejde, og saa sagde han: *Du sku osse sto' hæ' mæ sårnt nåt Skidt* — o di

Kuw'n o Ba'n ska go u'r o slir i æ Kuw'n! Men derover blev Opfinderen saa *vend'endes gal'*, at han jog Pæj'r ud.

Pæ Hælstrup og Else Pæj'este, der tidligere havde boet o æ Bjær'e ved Overgaard, boede nu Nabo til Niels Kragelund, men deres Ejendomme var skilt ved en lille Bæk, der nærmest var en smal Rende. Else tøjrede deres Køer ind til Bækken og med saa langt Tøj, at Køerne kunde række over og æde Græsset paa Niels's Side. Nu var Niels en haard Karl, naar det tog ham, og da han saa, hvor skammeligt Else havde baaret sig ad, blev han med et mildt Udtryk

vred, og saa gik han hen og skar et saa stort Stykke Tøjr af, at Køerne ikke kunde række over Bækken. Det havde naturligvis været nemmere at flytte Tøjrepælene lidt tilbage, men Niels havde sat sig i Hovedet, *te Else åsse sku sne'ves!* Det værste var, at Køerne havde Haartøjrer, og disse er næsten ikke til o spes, saa de kan holde.

Der blev i 1870erne skrevet en Del i Bladene om Evighedsmaskiner, et Problem, Niels ogsaa kom til at sysle med, og han fremsatte da den Tanke, at man muligvis kunde tilføre en Maskine Kraft ved Hjælp af et Skud Krudt — han var altsaa inde paa Explosionsprincippet, længe før Explosionsmotorer blev en Virkelighed, ja *Peder Kibæk* har endog fortalt mig, at Niels spekulerede paa, om man ikke kunde bruge Krudt som Drivkraft til — Cykler!

Selvom man maaske i vor Tid vil finde, at adskillige af Niels Kragelunds Arbejder er lidt klodsede, maa vi huske paa, at han ingen Uddannelse havde som Mekaniker, og at hans Værktøj var hjemmelavet og primitivt i Sammenligning med det, en moderne Mekaniker nu raader over.

I Niels's yngre Dage brugte man endnu *Blyvinnier*. Som Snedker var Niels naturligvis ogsaa Glarmester, men han kunde ikke lave Blysprosser, da han ikke havde nogen Blyvinde. Den Gang var det forresten Kjæltringarbejde at lave disse Blyvinduer, og en Dag en af Egnens berømte Kjæltringer, *Stoffer Swij'n* fra Gjellerup, kom ind hos Niels Kragelund i Hjøllund, fik Niels sin Kone til at opholde *Stoffer* saa længe i en anden Stue, at han kunde faa *Stoffers* Blyvinde og *Kalmja'n* tegnet af og maalt op. Disse Redskaber findes nu i Museet, hvor vi ogsaa har et Benredskab, Niels Kragelund lavede til at udvide Renden med i

de udvalsedede Blysprosser, naar der var daarlig Plads til Glasset.

I 1841 byggede Niels Kragelund, som nævnt, en Stampemølle i Hjøllund i Arnborg. Udgifterne ved Anlægget har han indført saaledes: Et Stampeværk 28 Rd., en Aksel 6 Rd. 1 Mk. 8 Sk., nyt Egetræ 1

Hjøllund Vandmølle.
Niels Kragelunds Mølle var paa Tag og Mure
tækket med Lyng og Straa.

Rd. 0 Mk. 8 Sk.,
Vognleje 3 Mk. 12 Sk., Gammel Eg i Bb. [Birkebæk?] 1 Rd. 3 Mk., ditto i Toudal 2 Mk. 4 Sk., ditto i Skarrild 2 Mk. 8 Sk., fra Horsens 2 Træer 2 Rd. 8 Sk., 1½ Tylt Fjæl 3 Rd. 3 Mk., Vognleje 2 Rd. 2 Mk., fra Fønnesbæk 1 Rd. 2 M. 8 Sk., og endelig er der en ulæselig Post paa 1 Mk. 8 Sk. I flere

Aar lod Niels en Vogn køre rundt og hente Tøj til Stampning.

Blandt hans Optegnelser finder man følgende Maal til en Valkemaskine: Kassen 1 Alen bred, 2½ Alen lang, 6 Tommer længere i den lavere Ende. Valserne 3 Qt. i Diameter, 4 Tom tykke, maa vende 80 til 100 Gange i Minuttet. Tudens Vidde 4½ Tom, Højde 3¼ Tom, Længde bag til 16½ Tom, hele Længden 5 Qt. Klappen 8½ Tom, men fast Stykke 2½ Tom, Hul i Forenden 2 Tom.

Senere, i 1860, byggede han en Vandmølle, og det

er vel i denne Anledning, at han har været henne at maale Karstoft Mølle op. Hans Opmaaling ser saaledes ud: Knaghjul har 96 Knage, Stjernedrøv 37 Stok, Stjernehjul 112 Knag. Quærndrøver 36 Stok. Lille Stjernedrøv 43 Stok. Ditto Hjul 104 Knag. Peldrøv 23 Stok. Vandhjulen gaar i 1 Minut 14 Gange rundt og Stjernehjul 40 Gange og Malesten 105 Gange. Lille Stjernehjul 104 Gange. Pelsteen 364 Gange.

For Vandhjulen vender Quærnen $7\frac{1}{2}$ Gang og Skalquærn $26\frac{1}{2}$.

Fra den 24. Januar til den 31. December 1864 (?) har han en Fortegnelse over, hvad han har malet. Han fører Rug, Byg, Boghvede, Gryn, Malt, Blandkorn og Svinemel hver for sig. Undertiden er der flere Dage imellem at Kværnen gaar, og han maler 1-2-3-4-5 Skæpper pr. Dag, 5 Skp. 3 Fjkd. synes at være Maksimum; men en senere Ejer, *P. Chr. Christensen*, hævder dog, at man kunde male henimod en halvsnes Tønder i Døgnet, naar der ellers var Vand nok.

Da Herning i 1856 skulde have sig et nyt og mere tidssvarende Tinghus til Afløsning af det gamle fra 1827, blev Niels Kragelund ifølge Overleveringen »Entreprenør« ved dette Byggeforetagende — vist efter *Niels Birkebæks* Anbefaling¹⁾ —, og nogen bedre Mand havde man vel ikke her paa den Tid. Men han var, efter Sigende, ikke godt lidt af Haandværkerne; det var galt med deres Sten, og han vilde kassere deres Materialer. En Dag »faldt« der endog en Sten ned, der nær havde ramt ham. Niels Kragelund tog Stenen og bragte den til Herredsfogden, og en anden Dag blev der hældt Kalk ned paa ham.²⁾

¹⁾ N. B., der boede i Birkebæk i Arnborg, var Amtsraadsmedlem.

²⁾ Af en Skrivelse fra Hammerum Herreds Kontor, 23. Aug.

I Anledning af, at Tinghuset skulde have Laase, kom der en Laasefabrikant *Brandt* her til fra en eller anden Købstad. Niels Kragelund tog da en af sine egne Laase og spurgte Fabrikanten, om han kunde laase den op. Brandt bødlede længe forgæves med Laasen, men saa skød han den fra sig med en Bemærkning om, at det aldrig havde været en Laas. Da Niels Kragelund havde rørt ved en lille Mekanisme, sprang Laasen op. Nu vilde Laasefabrikanten gerne have studeret den kunstfærdige Laas nærmere, men Niels Kragelund tog og puttede den i sin Lomme.

I nogle Aar var Niels Kragelund Medlem af Skar-rild-Arnborg Sogneforstanderskab, og da var den ejendommelige Pastor *Christiansen* Formand. *Christiansen* havde sine Dyder, men han havde ogsaa sine Lyder. Til de første hørte, at han var iøjnefaldende økonomisk – for at bruge et meget diplomatisk Udtryk. Ofrede en Kone en Mark, kunde han glædestraalende udbryde: Det klæder skam en Bondekone godt! Der var en meget tungnem Dreng, *Pæ Skovbjerg*, der ikke var i Besiddelse af det Minimum af Kristendoms-kundskaber, der skulde til, for at han kunde blive konfirmeret. En Morgen kom Peder slæbende med en stor Gedde til Præstens Køkken. I Gaarden mødte han Præsten, der venligt klappede Drengen paa Skulderen, idet han sagde: Det skal skam nok hjælpe! Og saa blev Drengen konfirmeret!

Til Pastor *Christiansens* Lyder hørte, at han kunde 1856, fremgaar det, at »Tømmermand *Jens Jepsen* af Skjerbek i Rind Sogn og Stampemøller *Niels Knudsen* af Hjøllund i Ahrn-borg Sogn er udmeldt til at syne Materialerne til det nye Thing- og Arresthuus i Herning og i sin Tid at afsyne Bygningen«, og at de to Mænd skulde møde paa Gæstgivergaarden i Herning Onsdag d. 27. s. M. for at holde Synsforretning i Herredsfogdens Nærværelse. (Origin. i Hern. Mus.).

blive da saa vindendes gal, hvad vi nu skal se et Eks-
empel paa:

Niels Kragelund kunde være drilsk, han havde en vis Evne til at komme med en bidende Bemærkning, og denne Evne benyttede han, saa ofte, Lejligheden bød sig, naar han under deres Møder drøftede en eller anden Sag med Formanden. Men det blev undertiden nogle højst mærkelige Diskussioner, thi Præsten var ikke mundlam, og han havde som Regel let ved at give et skarpt Gensvar, og gjorde han det, saa var Striden standende. Den blev dog nærmest ført som en Guerillakrig, thi Niels kunde ikke forsvare sig paa staaende Fod overfor en lærd Mand — han maatte tygge paa Svaret i nogen Tid. Men ved det næste Møde afleverede han straks en Salve, der baade bed og sved! Saa var der — forholdvis Ro — til det følgende Møde.

En Dag, der var Møde i Studsgaard i Skarrild, var Niels Kragelund særdeles heldig. Straks, Mødet begyndte, afleverede han et saa bidende og ironisk Gensvar paa et Spørgsmaal, der var drøftet paa det forrige Møde, at det i bogstavelig Forstand slog Formanden ned. Først blev Christiansen *da så væreløs gal' men så sok han liså stel' nij'r onder æ Buw'r.* Han var væk!

Det saa unægtelig farligt ud; men Held i Uheld! Et af Medlemmerne var den bekendte kloge Mand og Kvaksalver *Pæ Kråsig*, og han tog naturligvis straks Affære. *I mo sandele hæjer go ud — så vel a si'e, om a et' ka fo ham te Lyw'!* sagde den kloge Mand, hvorefter de andre Medlemmer luskede af ud.

Da der nu var gaet en Tid, *lenner* Niels Kragelund Døren en Smule — han vilde se, om han virkelig ved sin skarpe Debat havde slaet sin Modstan-

der ihjel. *I sam' Gulaw' slog Præsten Øjnene op, men da disse uheldigvis faldt paa hans arge Modstander, sok han sam'l ijæn!*

Du mo sandele hæjer blyw' ud', te han æ hij'l øwer de, lelde Niels, sagde Doktoren, og saa trak Niels atter Næsen til sig. Christiansen overlevede dog Mødet, og han døde først 1866.

Naar Niels Kragelund blev valgt ind i Forstanderskabet, kan man forstaa, at han maa have været en aandelig begavet Mand ved Siden af, at han var haandsnild. Det kan man da ogsaa skønne deraf, at han baade har fortalt *Evald Tang Kristensen* en Mængde Sagn, nogle Eventyr samt sunget en Del gamle Folkeviser for ham. Om sit Besøg hos Niels fortæller Tang Kristensen følgende i sine *Minder og Oplevelser*, II. S. 268:

»Dagen efter, altsaa den 27. Januar (1877) gik jeg derhen, og her traf jeg en flink gammel Mand og rigtig god Kilde. Jeg fik hos ham ikke alene mange gode Viser, men ogsaa baade Eventyr og Sagn og andre Smaating. Manden gav sig af med at være Urmager og var et meget opfindsomt Hoved. Tæt nord for var der en Bæk, hvor Vandet havde ret godt Fald, og der havde han saa indrettet en Slags Mølle, der dreves ved Vandkraft, og den brugte han til flere Ting. Forresten fortalte han mig, at han var Aftægtsmand og havde været det i mange Aar. Sin Ejendom med Møllen havde han afstaaet i en yngre Alder og saa betinget sig en Aftægt af Stedet, men selv havde han forbeholdt sig en Plet Jord og derpaa bygget sit eget Hus. Manden var meget fornøjelig at tale med, og jeg benyttede Tiden godt hos ham, men maatte bryde op lidt før Aften, da jeg havde en lang Vej at gaa for at komme til Assing før Aften«.

Et Par Dage efter lander Folkemindesamleren atter hos Niels Kragelund i Hjøllund — »for af ham at faa lidt mere, det gjaldt jo om at faa saa god en Kilde helt udtømt. Jeg var saa med ham ude at se hans Valkemølle, der særlig kunde være brugelig til det meget Uldtøj, Egnen her frembragte, og da Markus

Hjøllund Møllegaard. 1936.
Til højre for Gaarden ses det lyse Tag af Vandmøllen.

Hansen i det samme kom til Stede, gik det helt godt med Udbyttet«.

Til Tang Kristensens Beretning skal bemærkes, at det ikke var fra en lille Bæk, men fra Hjøllund Mose, der ligger højere end Mølleedammen, at han fik Vandet. Først lavede han en Dæmning (hvorover der nu gaar en Vej) over en Dalsænkning fra Marken ned til Engen, og saa gravede han en *Mo'lgro'f*, hvori han ledte Vandet fra Mosen til den afspærrede Del af Dalen.

I Førstningen havde Niels Overfaldshjul *te æ Stamp'*;

men da der var temmelig lidt Vand, lavede han det om til Mølleri, og senere indlagde han en Turbine, hvortil han selv lavede Modellen af Eg, og saa fik han den støbt i Silkeborg. Men det kostede ham saa meget, at han gik i Armod derved. Han lavede forresten ogsaa et Savværk ved den samme Mølle. Efter hans Tid er Møllen bygget om, og der er anskaffet større Kværnstene — Turbinen er borte. Den forrige Ejer, den 88-aarige *P. Chr. Christensen*, i Kølkjær, har fortalt mig, at der i hans Tid stod en stor Løb (Halmkurv) i Møllen til *Told'kuw'n*. Det var en, Niels Kragelund havde bundet, og den var lavet med en saa snæver Hals, at ingen kunde række ned og tage af Toldkornet, hvis han f. Eks. ikke var til Stede.

Det kan ikke andet end imponere én, naar man nu ser, hvor mange Folkeviser Niels Kragelund naaede at faa sunget, og hvor mange Sagn og Eventyr han fik fortalt Evald Tang Kristensen under dennes Besøg i Hjøllund i 1877. Følgende fjorten Folkeviser er efter Niels Kragelund optaget i Tang Kristensens 100 Folkeviser, 1889:

Nr. 10: *Jomfruen i Lunden*. Der er 17 Vers, og det første lyder:

Maarlil slog over sig Kaabe blaa,
ad Rosenslund saa lader hun gaa.
Imod saa blid en Sommer.

Nr. 12 B: *Ungen Svejdal*; Nr. 18 C: *Hr. Morten af Fuglsang*. Første Vers af denne lyder:

Det var unge Hr. Falmer Skytt,
han rider i Rosenslund,
og der møder hannem Hr. Morten
udi den samme Stund.
Sildig rider Hr. Morten til Fuglsang.

Nr. 31 F: *Skjoldmøen*. Første Vers:

Liden Kirsten spurgte sin Moder:

— Herr Falkentor — .

»Havde jeg ingen Broder?»

For de havde ham spændt udi Taarn.

Nr. 53 A: *Den utro Ridder*. Første Vers:

Om alle de Bjærge de vare af Guld,

og Vande var Vin,

den skønne Jomfru, udi Dansen træder,

skal vist blive min!

Nr. 57: *Den utro Fæstemø*. Første Vers:

Der kommer saa blid en Sommer i Aar

og fordriver den Vintere saa kold:

og dette var bolden Herre Neleros,

han rider paa den grønne Vold.

Nr. 59 B: *Gjærbæk Smed*; Nr. 63 A: *Pilegrimen*;
 Nr. 67 C: *Hr. Dalebo Jonsen*; Nr. 71: *Palle Tyge-*
sen; Nr. 76 A: *Kejserens Datter*; Nr. 80: *Herr Pe-*
ders Kjæreste. Første Vers.

De satt de Duer paa djer Knær,

— En Sommere —

de skrev de Runer paa djer Tær.

Det stunder ind til Danmark.

Nr. 93 A: *Bittemand*. Det første Vers lyder:

Bittemand blev fød om en Aftenstund,

— Med de Roser og med de Lilier —

førend Hanen gol, var han vogsen Kaal.

Om en Aftenstund saa sildig.

Nr. 95: *Bortførelsen*. Det første Vers:

Ridderen rider i Enge,

— Roser og Liljer —

der mødt ham Jomfru vønne,

Det var saa skøn en Lillia.

I 1891 udsendte E. Tang Kristensen sin fjerde Vise-
 bog, *Gamle Viser i Folkemunde*, og deri finder vi føl-

gende af Niels Kragelunds Viser: Nr. 16: *Elvehøj*; Nr. 98: *Herremandens Datter*, og Nr. 126 B: *Den Giftelystne*.

I det Bind Skjæmteviser, Tang Kristensen udgav i 1903, findes der elleve af Niels Kragelunds Folkeviser, enkelte er dog kun nævnt som Varianter: Nr. 2: *Den store Brud*; Nr. 4: *Den slemme Kjælling*; Nr. 6 g: *Høstpigen*; Nr. 7: *Den sære Mand*; Nr. 17 F: *Mikkel Rævs Arvegodt*; Nr. 43 j: *Møllerdatteren*.

Faa af vore gamle Skæmteviser har haft en saa stor Udbredelse som sidstnævnte. E. Tang Kristensen havde, da han i 1903 udgav ovennævnte Viser, optegnet denne 42 Gange her i Landet, men den kendes baade fra Island, Norge, Sverige, Tyskland, Polen osv., og den var allerede kendt i Italien og England for 500 Aar siden.

I nogle Varianter lægger to Skalke, eller en Skrædder og en Skomager, Raad op om et Besøg hos Møllere ns Datter om Natten, men i andre Optegnelser er det en Bondemand, der stopper sin Søn i en Sæk og bærer denne hen til Mølleren for at faa Indholdet malet. For nu at beskytte Sækken mod Rotter og Mus faar Gavtyven Lov til at stille Sækken ved Siden af Pigens Seng. Om Natten tager Sækken til at krybe og gaa, Pigen bliver forskrækket, men da det viser sig, det er hendes Kæreste — det bilder Karlen hende i hvert Fald ind —, beroliger hun sin Moder, der »vund op i Vraa«, med, at »det var vor Kat, der bed en Mus«, hvortil Konen svarer: »A trower, den Kat haar Støwler ol« Visen ender med, at Kællingen næste Morgen bliver smidt ud i Mølledammen:

Ja Kjællingen sank og Posen flød,
og al hendes Mel det blev til Grød.

Omkvædet, der forekommer i mange Variationer,

lyder ofte ret morsomt, naar det synges af en dygtig Sanger. *Frands Povlsen*, Grøde i Ikast, sang *Visen* saaledes for Tang Kristensen i 1871:

Wolle Maaten stopper hans Søn i Sæk,
 — Wolle Maatensøn —
 og saa vild han til Møllen trækk.
 Batel Eskildsøn, Wolle Maatensøn, Jens Jerigsøn,
 Kræ Krogian, Jepp han bløw i Skrædderen.

Niels Kragelund sang derimod *Omkvædet* saaledes:

Hingel vringel, køj i Dingel, don kaveldejaa.
 Hurra Prins Murra, hira Prins Miraa,
 svassi aa brætilli, for Klæmen vild hend gilli.

En Dattersøn af Niels Kragelund har forresten sunget *Sangen* for mig, men ellers lever der vist ingen af Niels's *Viser* i Folkemunde.

Nr. 46 C: *Nattebesøget*; Nr. 67 A: *Skrædderen og Soen*; Nr. 83 E: *Kjællingens Skrifte*:

Kjællingen satt sig paa sin Bukke blaa,
 — For det ringler, og for det rangler. —
 og saa red hun ad Præstens Gaard.
 Saa listelig kom hun danglend.

Nr. 99: *Hans og Karen*. Og endelig findes i *Til- læg I. 5 C d.* den meget udbredte, noget uartige, *Vise om Præstens Datter i Pile*. Mange af de gamle *Skæmteviser* er grovkornede, for at bruge et mildt *Udtryk*, des mærkeligere er det at se, at det ofte er ældre *Kvinder*, der har sunget disse for Tang Kristensen; men man kunde i de gamle *Almuehjem* sige og synge meget, uden at nogen fandt det særlig anstødeligt, som ingen ædru Mand vilde vove at gengive i et pænere *Hjem* i vor Tid. En af mine gode *Fortællere*, *Peder Sørensen Fløe*, der var født i Kollund i Rind, 1841, sang en *Dag* som ældgammel Mand ovennævnte *Sang*, *Bispens Datter af Pile*, for mig. Da faldt det mig plud-

selig ind at spørge: Sig mig, har du lært denne Vise af din Moder? Og dertil svarede han med et Smil: *Ja, de hår a nåk!*

Foruden ovennævnte Viser fortalte Niels Kragelund ogsaa en Del gode Eventyr og Sagn for Tang Kristensen. I Æventyr fra Jylland I. 1881 vil man efter Niels Kragelund finde Nr. 37: *Søstrene i Bjergmandens Høj*, og Nr. 46: *De lange Næser*. I Æventyr fra Jylland II. 1884 er, som Nr. 14, gengivet *Pigen i Kastellet*, og endelig finder man i IV. Samling, 1897, Nr. 45: *De rædde Bejlere*.

Men særlig har Niels Kragelund dog fortalt mange gode Sagn for Evald Tang. I Sagn fra Jylland, 1880, findes følgende: Nr. 30: *Rejsen med Bjergmanden*; Nr. 109: *Kragelund*. Et Sagn om Kragelund Dam i Assing — det var fra dette Kragelund, Faderen havde faaet sit Kendingsnavn. Nr. 242: *Nattepløjning og Nedmaning*; Nr. 244: *De stjaalne Fisk*; Nr. 245: *Mandens Udeblivelse*; Nr. 246: *Femdaler-Seddelen*; Nr. 247: *Søndags Tærskning*; Nr. 248: *Kaalgryden*; Nr. 249: *En Hestetyv fra Skjernbro*; Nr. 250: *Den fundne Arrestant*; Nr. 438: *En Skjæppe Penge*; Nr. 439: *Præstens Pose*; Nr. 440: *Det mente han af*; og Nr. 441: *Fandens Mester*.

Senere gengives i Danske Sagn I. 1417: et Sagn om *to Bjergmænd i Amtrup*, der er udmærket fortalt, og i Bd. VI. 764 findes et andet Sagn om *Præstens Karl og Fanden, der slaar Hø i en Eng*.

Mærkeligt er det, at Tang Kristensen ikke besøgte Niels Kragelund senere; thi det var en næsten uudtømmelig Kilde, han her havde truffet, og netop i denne Egn af Herredet havde Høsten ellers været forholdsvis tynd.

Den 15. April 1831 holdt Niels Kragelund Bryllup med Ungpige *Maren Nielsdatter* ¹⁾ fra Øster Fejerskov i Rind – hun var født den 4. Juni 1808. Om Anledningen til dette Giftemaal fortalte han sin Nabo, August Eriksen, følgende: »Den sidste Vinter, jeg var hjemme, frøs det saa haardt, at jeg kunde ligge i Sengen og stryge en hel Snebold sammen af Rim paa Væggen – *så bløw a kyw' å' o leg jæn', o så gyw't a mæ!*«

De kom til at bo i Store Gunderup; men Landet interesserede ikke Niels ret meget, der var andet, der optog ham, og saa gik han allerede Aaret efter paa – Aftægt, kun 26 Aar gammel. Det vil sige, han solgte Ejendommen saaledes, at han beholdt et Stykke Jord, hvorpaa han byggede et Hus, og saa skulde han have en vis Aftægt, blandt andet *sku han malk åm' i æ Kjörres*, dvs. gav den Ko, de maatte malke, ikke to Potter Mælk, havde han Ret til at malke en anden, der nylig havde kælvet. Men det varede naturligvis ikke ret længe, inden Aftægtsyderen og Aftægtsnyderen ikke kunde komme til Rette om Aftægten.

To Aar efter, at Niels var blevet gift, fik han Bevilling af Amtmanden til at maatte nedsætte sig i Rind Sogn som Tømrer, »hvorhos det tillades ham at holde en Dreng«. (Origin. af 19. April 1833 i Hern. Mus.).

I Store Gunderup fik de en Datter, *Inger Marie*, den 21. Januar 1832, en Søn, *Knud Nielsen Kragelund*, den 10. November 1833, og den 8. Oktober 1835 fik de atter en Datter, *Kirsten Marie*, men hun døde

¹⁾ Maren var Søster til *Mads Schou Nielsen* i Fejerskov, der var kaldt op efter hans Fasters Mand, *Mads Schou* paa Holtbjerg. Deres Fader, *Niels Christensen* i Frølund, var gift med en rig Pige fra Skygge i Engesvang; men han drak og handlede en Del med Ejendomme, og saa endte de til sidst i et lille Sted i Fejerskovhuse.

den 12. April 1937. Kort efter, den 12. Maj, døde Konen og seks Dage senere døde Sønnen.

Ret længe gik Niels dog ikke og sørgede over Tabet af sin Ægtemage, thi allerede den 12. November s. A. giftede han sig med *Mette Kirstine Pedersdatter*, der var født i Gl. Arnborg den 5. Februar 1814. I 1838 solgte han Huset og Aftægten i Gunderup, og saa købte han en Ejendom i Hjælland i Arnborg.

Ved Mette Kirstine fik han den 19. Januar 1839 en Datter, der blev døbt *Maren*, den 12. December 1840 fik de en Datter, *Ane*, der døde den 15. Juli 1842, og den 5. April 1843 fik de atter en Datter, der blev kaldt *Ane*, og endelig fik de den 15. Maj 1845 Tvillinge, *Knud Peder* og *Eline* — Pigebarnet døde den 7. Juni s. A., og fjorten Dage senere døde Moderen.

Niels Kragelund kunde hverken finde sig i at gaa og sørge eller være ene ret længe; han havde let ved at finde en Kvinde, der gerne vilde giftes, og tre Maanedere efter sin anden Kones Død blev han atter gift, og denne Gang med *Niels Tviis's* Datter, *Ane Kirstine Nielsdatter*, der var født i Herning den 3. Januar 1817. Brylluppet blev holdt den 26. September 1845.

Ane Kirstine havde været i Niels's Hjem enkelte Gange, før hun blev gift, og efter et af disse Besøg sagde den ældste af Pigebørnene: *Få'er — hind vild a gja'en ha te Muw'er!* Det fik hun ogsaa, og hun fortrød det næppe, thi *Ane Kirstine* var en ejegod Kvinde. Naar hun saa, Niels Kragelund gik med raske Skridt ude paa Marken for et Øjeblik efter at staa bomstille, saa vidste hun, Niels var vred paa en eller anden, og det var hun ked af, thi hun vidste ogsaa, at hans Fortrædelighed ofte kom til at gaa ud over hende.

Da Niels Kragelund i Anledning af sit tredje Gift-

termaal holdt Skifte med sine Børn af andet Ægteskab, blev hans Formue opgjort til 1037 Rbd. 3 Mrk. 7 Sk., og Gælden til 708 Rbd. 2 Mrk. 10¹/₄ Sk., saa der blev godt 329 Rbd. til Deling mellem Enkemanden og de tre Børn. De havde et betydeligt Indbo, hvoriblandt man lægger Mærke til tre Stole, en Flotshed, der naturligvis skyldtes, at Manden var Snedker, et Schatol, der blev vurderet til 11 Rbd., et Stueuhr til 6, en Jernbilæggerovn til 9 og en Kobberkedel til 2 Rbd. 4 Mk.

Besætning vurderedes saaledes: 15 Faar og 5 Lam til 24 Rbd., 3 Køer 39, 2 Stude 43 og en Gris til 3 Rbd.

Fra Aarene 1831–74 findes der iøvrigt en Fortegnelse over hans Gæld. I 1831 skylder han 79 Specier (1 Sp. = 4 Kr.) bort, men dette Beløb er i 1837 bragt ned til 27 Specier. Den 8. Juli har han i Anledning af Købet af Ejendommen i Hjøllund faaet en Gæld paa 268 Specier, et Beløb, der stiger og synker, indtil han den 16. December 1857 kan notere 0 Gæld. Den 31. December 1861 skylder han 252 Rd. bort, og saa stiger og synker Beløbet atter i Aarenes Løb. Den 27. Januar 1873 er Gælden naaet op til 809 Rd., men den 17. Juni 1874 skylder han, efter at han har solgt Møllen, dog kun 30 Rd. Hvor meget han saa havde tilgode, og hvor meget han var Ejer af, fortæller hans Optegnelser intet om.

Ved sin tredie Kone fik Niels følgende Børn: *Mette Kirstine Elisabeth*, der blev født den 14. Juli 1846, og som døde den 26. Marts 1851, *Niels Tvis Nielsen*, født den 6. Juni 1849 – han døde ugift o. 1878, *Mette Kirstine Elisabeth*, født den 28. November 1851 – hun blev gift med *Peder Øvig* i Arnborg og døde der i 1907, *Kristen Nielsen*, født den 17. Juli 1854 – han

var aandssvag og opholdt sig i mange Aar hos Peder Øvig, hvor han døde o. 1928, og *Abelone Johanne*, født den 24. Juni 1857.

I 1867 bortforpagtede Niels Kragelund Møllen, og i 1873 solgte han den til Sønnen, Knud Peder. Ved denne Lejlighed byggede han sig et Hus paa en Plet Jord, han tog fra, og dette Hus *ta'* han med en Blanding af Ler, Hakkelse og Lyng, der var æltet sammen. Denne Tækkemetode var sikkert udmærket, NB. i et passende Klima, men her, hvor det jo regner engang imellem, faldt Opfindelsen ikke saa godt ud, thi det varede ikke længe, inden det plaskregnede ned til Niels, saa han maatte ty ind i sit gamle Hjem, indtil han kunde faa lagt rigtigt Tag paa.

Den 13. August 1873 tilskødede han sin Datter, Mette Kirstine, Ejendommen. Hun havde Stedet en Tid, før hun blev gift, men saa flyttede hun hen til sin Mand, der selv havde en Ejendom paa Gl. Arnborg Mark ind til Fasterholt Plantage, og saa forpagtede hun sin Hjøllund-Ejendom bort.

Da Mette Kirstine overtog Faderens Sted, blev der oprettet en Aftægtskontrakt, der var ret vidtløftig, og hvoraf vi skal se et lille Uddrag, da Kontrakten viser, hvor lidt tre Voksne kunde klare sig med for 60 Aar siden:

Aarlig skulde fremtidige Ejere af Stedet levere 4 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 3 Tdr. Kartofler, 26 Pund Smør (et Pd. hveranden Søndag Morgen), 80 Stkr. friske Hønseæg, 24 Pund tørt Flesk uden Ben, 1 Skp. Salt og 1 Pund Humle. Videre skulde der leveres Aftægtsnyderne 4 Pund Kaffe, 4 Pund Kandis og 4 Pund Chikorie samt 12 Potter Brændevin (Fierdeparten til Jul, Paaske, Pinse og den 29. September). Daglig skulde Nyderne have 2 Potter nysmalket — uforfalsket

Morgenmælk. Endelig skulde der betales dem kontant 20 Kr. til Slagt hvert 29. September, og saa skulde de have 10 Læs Hedetørv à 6 Snese og 16 Læs Klyne à 1000 Stk.

Døde en af de Gamle, skulde der intet afkortes, men naar begge var døde, faldt hele Aftægten bort med Undtagelse af Kornet og Kartofflerne, som den aandssvage Søn skulde beholde til sin Død. Ydelserne blev vurderet til 250 Kr. aarlig efter Kapitelstaksterne og gangbare Priser.

Niels's tredie Kone døde den 26. November 1880, og nu fandt han, at han var bleven for gammel til at indlade sig i et nyt Ægteskab. I nogle Aar boede han som Enkemand i Hjøllund, men saa overlod han sit Hus til Abelone, der var blevet gift med P. Øvigs Broder, *Morten Øvig (Jensen)*, og saa flyttede han hen til P. Øvig i 1884, og der døde han den 2. August 1894. Han blev begravet den Dag, han kunde have fyldt 88 Aar, den 11. August.

Medens han opholdt sig hos Peder Øvig, stod han hver Dag og snedkererede, saa længe han kunde. Han lavede Kærner, Stole, Vugger, Barnevogne, Ligkister osv., han drejede, og han lavede da ogsaa en Dragkiste til hver af sine Døtre.

En Foraarsdag, da Peder Øvig var i Mergelgraven, skulde Konen køre til Hjøllund Mølle; men den Tur vilde gamle Niels Kragelund absolut gøre, og han fik Studene spændt for og kørte afsted. Nu traf det sig saa uheldigt, at man var ved at bilde Kværnstenene, og da han ikke vilde vente, kørte han hen til Arnborg Mølle, der laa overfor Kirken. Her blev Studene rædde, og *di skjæ'nd*, Vognen væltede, og den gamle Mand fik sin Hofte i Stykker. Han laa længe, men kom dog op og kunde færdes ved Hjælp af Krykker,

men siden maatte han atter gaa til Sengs, og nu laa han godt et Aar, inden han døde.

Sluttelig lidt om *Niels Tviis*. Navnet tyder jo paa, at han stammede fra Tvis. Som ung kom han til at tjene *Westrup* paa *Herningsholm* som Kusk, og da var han nok en farlig Karl — efter hvad han selv har fortalt. En Gang kørte han saa voldsomt, at *Westrup* kunde sidde og tænde sin Pibe ved Gnisterne, der fløj fra Hjulene, og en Gang kom han kørende med saa voldsom Fart ind over Broen over Voldgraven ved *Herningsholm*, at de to Hjul var udenfor Broen — men han slap da over!

En Nat kørte han med Herremanden hjem fra *Bøgild Kro*. Da de kom hjem, opdagede han, at Staldkarlen havde glemt at lægge æ *Huw'elaw'er o'*. Da blev han saa vred, at han vendte om og kørte tilbage, skældte Staldkarlen godt ud og sagde, denne maatte sørge for, at Hestene kom rigtig i Tøjet.

Niels Tviis var altsaa ikke saa lidt af en *Münchhausen*, det er maaske overflødig at fortælle, at han ogsaa gerne vilde have en stor Dram?

At han var agtet af sit Herskab synes tydeligt nok at fremgaa deraf, at *Madam Westrup* bar Husmand *Niels Tviis* og Hustrue, *Elisabeth Sørensdatter*, deres hjemmedøbte Søn, *Jesper Tviis*, da han blev fremstillet i Kirken Skærtorsdag 1813, og da stod Proprietær *Westrup* med flere fra *Herningsholm* Faddere. Da boede *Niels Tviis* i *Herningby*.

Da *Hernings* første Tinghus og første offentlige Bygning blev bygget i 1827, blev *Niels Tviis* Arrestforvarer der, og en af hans første »Pensionærer« var den senere saa berygtede Kvaksalver og Troldmand, *Laust*

Glavind. Sagnet gaar, at *Glavind* en Dag sad i sin Celle og stak *Benene* ud af *Vinduet*. Da *Herredsfogden* just kom forbi, slog han til *Arrestantens Ben* med sin *Stok* med det Resultat, at *Glavinds Ben* drattede ned! Forskrækket løb *Herredsfogden* nu ind, men da gik *Glavind* op og ned ad *Gulvet*, han fejlede intet!

Heraf faar enhver tro saa meget, han vil, som der staar i en gammel Beretning om *Trolden Find*, men efterfølgende staar derimod til troende, thi det er mig fortalt af *Peder Øvig*:

Medens *Glavind* sad i *Hullet* — det varede dog ikke saa længe, thi en skønne Dag stak han af —, saa *Jesper Tviis*, der var en stor *Knægt*, undertiden ind til ham. En Dag spurgte *Laust*, om *Jesper* ikke kunde have *Lyst* til at lære at stjæle? Jo, sagde *Drengen*, det kunde være morsomt nok! Saa skulde *Jesper* skaffe et *Par Bukser*, lidt *Hø* og en tynd *Snor*, saa kunde *Undervisningen* begynde. *Høet* blev stoppet i *Bukserne*, der blev hængt op i *Snoren*, og saa skulde *Jesper* pille *Høet* ud, uden at *Bukserne* rørte sig det mindste. Det kunde *Drengen* ikke, trods *Læremesteren* viste ham, hvorledes han skulde bære sig ad — han manglede *Haandlaget*! Men *Glavind* han kunde.

En Dag løb *Jespers lille Søster, Ane Kirstine*, hende, der senere blev gift med *Niels Kragelund*, udenfor *Glavinds Vindue* med en stor *Sprækkingle*. *Glavind*, der blev *lækkersulten*, kaldte paa *Pigen* og nu tilbyttede han sig *Kringlen* for et *Par Sølvhægter*, som han sikkert var kommen meget nemt til. *Laust* bandt *Hægterne* til en *Snor*, hejsede dem gennem *Vinduet* ned til *Pigen*, saa bandt hun *Kringlen* til *Snoren*, *Laust* halede *Kringlen* op, og *Handelen* var gjort. Men endnu har en af *Ane Kirstines Efterkommere* disse *Spænder*.

Niels Tviis var ellers Smed, og maaske var han Gaardsmed samtidig med, at han var Kusk paa Herningsholm. Han smedede Lænkerne til Tinghuset (de findes i Herning Museum, hvor vi ogsaa gemmer enkelte Stykker af Niels's Værktøj), og det var maaske derfor, han blev ansat som Arrestforvarer — han blev afløst af Herredsfogdens Karl, *Niels Jensen Kaarsberg*.

I mange Aar boede Niels Tviis i en lille Ejendom i Herningby, den blev i 1880 solgt til Kommunen til Skolelod (Herningby Skole). Som gammel Mand flyttede Niels over til sin Svigersøn i Hjöllund, og der døde han den 15. Maj 1875. Sønnen, Jesper Tviis, var Væver i Herning, en Datter af ham blev forresten gift med Landpost *P. Andersen* i Arnborg.

Ordtydninger:

Brå'g = Rævne.	Ru'r = Rude.
dåsel't = drev om uden ret at bestille noget.	sej' ær'e = Udtrykket er vanskeligt at oversætte. sej' = sejt og ær'e kommer af o ærre = at drille.
o Få'r = paa Færde.	skjæ'nd = løbe løbsk.
Gjo'r = Baand, Ring.	snev'es = skæres ned, straffes.
gjæstn = utæt.	snå'rsinde = hastig vred.
Gulaw = Tid.	o spes = splejse.
har'mt = vred.	æ Stamp' = Stampemøllen.
hwerl'gal' = hastig vred.	stand'e = lavet i Stand.
Hyldbur = Hylde.	æ Strep' = Træøse.
Hæj'ring = ufærdigt Stykke.	tælle og snit' = skære ud i Træ.
Kalmja'n = Form til Støbning af Blysprosser.	tøwt'løs = unyttigt.
lenner = aabne lidt.	vind'endes gal' = opfarende.
så Mar'i = gl. Ed.	værreløs = sandseløs.
Mo'lgro'f = Grøft, hvori Vandet ledes til Møllendammen.	Wöwild = Vævestol.
Mo'ngång = Maanens Gang.	æ Åw'r = Taget.
ponnie = smaasyle.	

FRA ULFBORG SOGN

Ved *August F. Schmidt.*

Selv om der foreligger forskellig Litteratur om *Ulfborg* og Omegn, vil det dog ikke være overflødigt også at have ved Hånden nedenstående Optegnelser, der indeholder en Række gode Enkeltheder fra *Ulfborg*egnens Folkeliv navnlig fra 1840'erne. De meddelte Træk er nedskrevne i 1915 af Pastor emeritus *Nikolaj Thure Krarup*, der blev født den 12. Februar 1835 i Navr Præstegård som Søn af Pastor *Ove Thomas Nikolaj Krarup*, Præst i Navr 1825–37, i *Ulfborg* fra 1837 til 1852, da han blev forflyttet til *Flødstrup-Ullerslev* på Fyn, Provst 1845. *Ove Krarup* var gift med *Mathilde Susanne Tang*, Datter af Krigsråd *Niels Kjær Tang* til *Nørre Vosborg* og Hustru *Marie Cathrine Meinert*. Pastor *Ove N. Th. Krarup* døde i *Flødstrup* i 1862. Han var en nidkær Præst og en dygtig og landskendt Økonom, der i sin Præstetid i *Vestjylland* var Tiendekommissær 1831–1853. Vi hører lidt om hans landøkonomiske Virksomhed i Sønnen *N. Th. Krarups* Optegnelser,¹⁾ der også indeholder Oplysninger om *Nr. Vosborgs* bekendte Ejer *A. E. M. Tang*, der besad dette Gods i Tiden 1825–68.

N. Th. Krarup, der voksede op i *Navr* og *Ulfborg* Præstegårde, blev Student fra *Viborg* 1853, cand. theol. 1859, Alumnus paa *Ehlers Kollegium*, Huslærer i *Jyd-*

¹⁾ Mere kan læses i *Hardsyssels Aarbog* for 1917, S. 1–27 (*H. Okholm: Ringkøbing Amts landøkonomiske Selskab*).

strup Præstegård 1860—63, personel Kapellan til Bjørns-
holm-Malle 1863 og Sognepræst til Vilsted 1870. Der-
næst i Ubby paa Sjælland 1879 og til sidst i Åstrup
på Falster fra 1892 til 1910, da han tog sin Afsked
og flyttede til København F., hvor han i 1915 ned-
skrev de på de følgende Sider offentliggjorte kultur-
historisk-prægede Barndomserindringer, som han gav
til *Dansk Folkemindesamling*, Det kgl. Bibliotek, Kø-
benhavn. I dette Arkiv findes Optegnelserne under To-
pografnummer 2515 i Kapslerne 1906/23, 1906/43 og
1906/46. De udgives her omtrent uændrede. Alle No-
terne er tilføjede af Udgiveren.

De smukke, velskrevne Erindringer vil sikkert blive læst med Interesse i den Del af Ringkøbing Amt, der ligger nærmest Ulfborg og Nørre-Vosborg, og de ud-
sendes derfor i det Håb, at de heldigt må påvirke Hjemstavnsfølelsen og for en Stund fremkalde Min-
det om Folk og Levekår for et lille Århundrede siden i Egnen omkring Nissum Fjord.

Ulfborg Præstegaard laa en halv Fjerdingsvej fra Kirken paa en Bakke,¹⁾ skærmet af sin Have, som laa klods for Nordvestvinden og dog var hyggelig og smuk bag sine forblæste Træer. Mod Nordøst hæ-
vede sig Bavnehøj med en stor Grusgrav. Mod Øst saa man over spredte Gaarde og Huse en lyngklædt Bakkerække med mange Kæmpehøje, højest Femhøj med fem Kæmpehøje. Mod Syd laa »Sander«, en Klit-
række, hvor det hvide Sand skinnede frem. Mod Syd-
vest saa man langt frem over lavere liggende dyrket Egn. Mod Vest laa i c. en halv Mils Afstand den

¹⁾ Nu er Præstegaarden solgt, og Præsten bor i et Hus (op-
ført 1903) ved Kirken i Ulfborg Kirkeby.

brede Nissumfjord og bag denne de hvide Havklitter med Herregaarden Udstrup med Vejrmølle foran. Mod Nordvest saa man over Marker og Gaarde Nørre Vosborgs røde Tage og mange Træer og bag denne Storaans brede Udløb og bag dette den lille Gørding Kirke og mange Gaarde, der syntes at ligge paa Rad. Sognets Bønder var meget tidligt blevet Selvejere. Der var gennemgaaende store Gaarde og velhavende Ejere, Gaardene byggede af røde eller rødgraa Sten. Beboerne følte sig ogsaa som hørende til et af de bedste Sogne paa Egnen. Der var god Kirkegang med kraftig Salmesang, og det var et stolt Syn at se Mændene komme gaaende til Kirken og ligeledes Kone og Piger, Mænd og Karle i korte blaa Vadmelstrøjer og lange Benklæder af samme Stof, Kasket eller høj »Harehaars«-Hat, omtrent som de nu brugelige høje Hatte, paa Hovedet. — Jeg husker, hvor det vakte min og fleres Forundring at se en gammel Mand fra Lemvigegnen med lang Frakke, Knæbukser og lange blanke Støvler eller hjemme med Sko og lange hvide Strømper, saa det saa ud, som om han ingen Bukser havde paa. — Kvindfolket havde til Stads høje udbuede Filthatte paa og derunder en Kappe med udstaaende »Vinger«, stivede, saa de stod frem under den brede Hatteskygge. Paa Højtiderne var Kirken stuvende fuld, og da gik Sognets Mandfolk i Parade-march op at ofre, først Herremanden fra Nørre-Vosborg og saa Gaardmændene, stive og strunke, saa Husmænd og Karle. Efter Gudstjenesten kom mange ind hos Degnen for at faa Ild paa Piben. Dør stod der et »Fyrfad«, en Messingskaal, med Gløder til det Brug. Svovlstikker var endnu ret nye. Ude hjalp man sig med en »Fyrtønde« med Tønder, Sten og Staal, i Solskin ogsaa med et Brændglas.

Gaardene var i Almindelighed sammenbyggede, saa de fire Længer indesluttede en lukket Gaard. Kun et Par enkelte Smaagaarde havde kun to Længer, der laa lige over for hinanden, og lerklinede Vægge, hvad ogsaa nogle Huse havde. Gennem Forstuen kom man ind i en rummelig Stue, hvor der fra Døren til Udvæggen var en fast Bænk, som fortsattes langs Udvæggen i største Delen af Stuens Længde. Foran den stod et langt Bord og langs den anden Side af dette en lang, løs Bænk. For Bordenden sad Manden og langs dens faste Bænk først Karlene, dernæst Husmanden, om der var nogen, og nederst Drengen. Den løse Bænk var nærmest for Kvindfolkene, men de indtog som oftest deres Maaltider i Køkkenet, og om Aftenen sad de gerne i Nærheden af Kakkellovnen og spandt. Der lystes ved Hjælp af et Talglys, som jevnlig maatte pudses med Fingrene, maaske tillige med en Praas henne ved Kakkellovnen. Mandfolkene skulde sørge for »Simer« til Tækning m. m., Pølsepinde o. desl. Det kunde ogsaa hændes, at en flink Karl hjalp Pigerne med at karte »Tejer« til Spindingen. Ved den anden Udvæg stod flere Steder en Væv, hvor Konen og Døtrene ved Lejlighed arbejdede. Andre Steder var der dér Alkover, men alle Steder var der et særligt Sovekammer, hvor saa Sengene gerne var i en Alkove. Naar der kom tilfældige Gæster, blev de gerne budt ind i Sovekamret. Storstuen blev i Reglen kun brugt ved Gilder. Ellers stod der Klædeskister med alt det gode Tøj, som Husmoderen havde lavet til sine Døtres Udstyr. Dagligstuen blev om Vinteren opvarmet ved en Bilæggerovn, som der fyredes i fra Køkkenet. Det var af de svære, norske Kakkellovne med et eller andet mest bibelsk Basrelief, som dannede Siderne. Tit var der en Træramme oven

paa til dør at tørre Malt. I Husmandsstuer kunde træffes en Pottkakkelovn, sat op af Ler med mørke Fordybninger; der kunde ogsaa træffes en Tranlampe, som hverken lyste godt eller lugtede godt. I Køkkenet var der en aaben Skorsten; tvers over den var der en sodet Bjælke, hvor Skinker o. desl. kunde hænges til Røgning, og fra den hang en Lænke ned med en Krog, hvorpaa Vandkedlen kunde hænges. Nedenunder den var Arnen, hvor Ilden brændte. Dør var ogsaa nogle Jerntrefødder, hvorpaa man kunde sætte Gryder og Kedler over Ilden. Det gjaldt at passe Ilden rigtigt og saa, naar Maden var færdig, at feje Gløderne pænt sammen, dække dem med tilbørlig Aske og saa lægge et Par flade Hedetørv over det hele, for at Gløderne kunde holde sig til næste Morgen og saa bruges til at tænde ny Ild op med. Nu havde man rigtignok Svovlstikker, men den gamle Skik sad dog fast fra den Tid, da det var meget vanskeligt at skaffe Ild, naar den var slukket. Min Fader, som var en Foregangsmand i Fremskridt, lod sætte Komfur i Præstegaarden. Det vakte megen Forundring, at der blev lagt Loft i Skorstenen, men lidt efter lidt fulgte flere og flere det givne Eksempel.

Da Byerne udskiftedes, skal de, der skulde være Udflyttere, have været meget kede af at flytte fra Byen, bl. a. fordi det dør vilde blive meget vanskeligt »at laane Ild«, dersom ens egen Ild gik ud.

Regeringen havde i sin Tid anbefalet Bønderne at brænde Brændevin af deres Korn og Kartofler, men efterhaanden viste de fordærlige Følger sig deraf, særlig ved tiltagende Drukkenskab, og det ikke blot blandt Mandfolkene, ogsaa blandt Konerne, som i Almindelighed forestod Brændingen. Det blev derfor forbudt Bønderne at brænde Brændevin. Men det er

lettere at indføre en Uskik end igen at afskaffe den. Bønderne ansaa det nu for deres gode Ret at brænde og blev ved dermed. Det blev derfor befalet Toldvæsenet at efterspore, hvor slig ulovlig Brænding fandt Sted, og konfiskere Redskaberne dertil. Som Følge deraf drog Toldbetjente omkring til Vogns her og der. Der fortaltes mange Historier om, hvorledes disse blev narrede hist og her. I en Gaard, hvor man var i Færd med at brænde, kastede man Redskaberne i Aaen, men gik dog i stor Angst, da Betjentene efter forgæves at have gennemsøgt Gaarden stak i Aaen med lange Stager. De fandt dog ikke noget. Befolkningen var meget imod Toldvæsenet og søgte altid at hjælpe de efterstræbte. En Gang havde Betjentene bundet Tørklæder om Hovederne, mens de kørte, for at det skulde synes at være Kvindfolk, men der kom alligevel Meddelelse til den efterstræbte Gaard før deres Ankomst, saa de farlige Sager var skaffede af Vejen. Omsider gjorde Øvrigheden det fornuftige Tilbud at betale Værdien af Kobberredskaberne, der brugtes og dermed lade Sagen falde. Jeg mindes at have set en Række af Kobberkedler, Hatte og Rør opstillede ved Ulfborg Kirke; hvor mange kan jeg ikke huske, men det var ikke saa lille en Række. Dermed var det vistnok forbi med al Smugbrænding der i Sognet.¹⁾

Man var i de Tider adskilligt generet af *Toldvæsen*. Man kunde ikke rejse fra Jylland til København uden Pas og uden at faa sin Kuffert undersøgt ved Ankomsten til Københavns Toldbod. Over Kongeaaen kunde der ikke føres Stude o. a. uden Told, hvorfor der ogsaa forefaldt Smuglerier. En af de store Stude-

¹⁾ Om Brændevinsbrændingen i Vestjylland se H. P. Hansen: *Fra gamle Dage II* (1925), 32-74.

prangere skal have fortalt om, hvorledes han en Nat var i Færd med at føre en Drift Stude over Aaen; men saa kom der en af de Toldere fra Ribe, sagde han, og sa' Stop; »men a ga ham jen a mi Kjep øver hans Nak, saa han dejst«. »Men«, udbrød en af hans Tilhørere, »du kunde jo have slaaet ham fordærvet«. »Ja, hva ku a for de; han ku jo ha bløvn derfræ, saadn en skide Knejt, hva vild han der«. ¹⁾ Mest generende for Folk i Almindelighed var dog *Akcisen*. Ved hver Indkørsel til en Købstad var der et lille Hus med en Bom, hvor kørende skulde holde og gøre rede for, om de førte Varer med sig, hvoraf der saa skulde betales en Afgift. Denne Afgift var lige forhadet af Købstadfolkene og Landboerne, da de første mente, at de kom til at betale for meget for, hvad de købte, og de sidste, at de fik for lidt for, hvad de solgte. Der forefaldt derfor mange Smuglerier eller Forsøg derpaa og Drillerier, og tit var Akcisebetjentene tvære og uforskammede. Om Natten var Bommen nede og de kørende maatte da raabe Betjenten op og vente, til han kom ud og lukkede op. Noget af det første, der blev gjort efter Forandringen i 1848, var da ogsaa, at Akcisen blev ophævet og Bommene kom bort. Dersom man ikke angav, hvad man førte med af akcisepligtigt, blev Varen konfiskeret. Et ganske morsomt Tilfælde hændtes en Gang mine Forældre. Paa Vejen til Holstebro saa de en Ørn slaa ned paa en Hare; for at redde Haren lod de Kusken springe af Vognen, og da han nærmede sig, slap Ørnen Haren og fløj bort, men Haren var død. De lod da Kusken lægge Haren bag i Vognen og kørte videre. Da de saa holdt ved Bommen, spurgte Betjenten, om de

¹⁾ Jfr. Kr. Larsen Vestergaard: Nissum-Kræmmerne (Fra Ribe Amt 1911, 387 ff.).

havde noget at fortolde, hvorpaa de i al Uskyldighed uden at tænke paa Haren svarede nej. Men han ragede bag i Vognen og trak med en haanlig Mine Haren frem. Dens mærkelige Historie hjalp ikke; den var konfiskeret, og de maatte køre videre ærgerlige over oven i Købet at have faaet Udseende af at have villet smugle.

Møntvæsenet var i den Tid højst forvirret. Officielt gjaldt den i 1813 indførte Rigsbankmønt, men i Handel og Vandel brugtes endnu kun den tidligere »Dansk Courant«, der ligesom den nye beregnedes efter Daler = 6 Mark à 16 Skilling Courant = 1 Mark Rigsbank. I Skolerne lærtes Forholdet mellem de to Systemer, som var 5 til 8, og der var ret almindelig Færdighed i at omsætte fra det ene til det andet. Der til kom endda paa Grund af Handelsforbindelsen med Sønderjylland, der almindeligt kaldtes »Dansk Holsten«, Kendskab til »Slesvig-Holstensk Courant«, hvori 1 Skilling var = 2 Skilling »Dansk Courant«. Af Mønter cirkulerede Specier og Rigsbankdalere, der gerne kaldtes »halve Specier«, $\frac{1}{3}$ og $\frac{2}{3}$ gamle Specier, gamle 24 Skillinger, 12 og 8 Skillinger, Kobber 1-Skillinger efter det gamle System tillige med Mønter af det nye System. Men især cirkulerede der en overvældende Mængde »Lybskere«, 3: 2 Skilling »Dansk Courant« = 1 Skilling »Lybsk« eller »Slesvig-Holstensk Courant«, bestaaende af smaa slidte, skidne, tynde Mønter, der skulde være af Sølv og var en Blanding af gamle danske og lybækske og hamborgske en- og to-Skillinger. Navnet havde de efter Lybæk. Der kunde somme Tider blive betalt større Summer med disse smaa, grimme Mønter, og det fortaltes, at de store Prangere i Thy til Tider mørede sig med at spille Trekort om en Pægl »Lybskere«

paa sidste Stik. Slige Udskejelser fandt dog sikkert ikke Sted i Ulfborg. Det voldte ikke mig nogen Vanskelighed, da jeg kom i Latinskolen i Viborg, hvor kun det nye Møntsystem brugtes, at gaa over til det nye; men jeg blev meget forundret, da jeg kom hjem i Sommerferien 1850 og fandt, at nu var det nye indført paa hele »Vesteregnet«, som Vestjylland den Gang almindeligt kaldtes, og »Lybskerne« forsvundne.¹⁾

Egnens *Veje* var i en meget maadelig Forfatning. De var nok indgrøftede og »Kongevaserne«, d: Hovedvejene, af anselig Bredde, men dybt Sand er ikke godt at køre paa, og Vedligeholdelsen var meget mangelfuld. En Gang om Aaret blev der i det meste Ulfborg Sogn kørt noget Grus paa og Vejen jævnet, men det forslog kun lidt, og gennem de rigtige Hedestrækninger blev der kun lagt noget Lyng paa, som snart blev kørt i Stykker og kørt ned i Sandet. Fjedervogne kendtes næsten ikke, højst havde man Fjedre under Agestolene eller disse hængende i Læderremme. Den bløde Vej gjorde, at de stive Vogne ikke stødte syndeligt, men kom man ind paa Holstebros eller Ringkøbings brolagte Gader, hoppede og rumlede Vognen, saa der viste sig nysgerrige Ansigter bag Ruderne i de lave Huse. Den store Hedestrækning gennem Midten af Jylland var trang at køre over og delte derfor Jylland i »Østeregnet« og »Vesteregnet«, som kun havde liden Forbindelse med hinanden. Skøndt Hestene var gode nok, sparedes der paa Kørsler paa de tunge Veje. Det var derfor ikke videre yndet, at der ikke var saa faa »Kongeægter« at gøre, bl. a. naar den aarlige Session holdtes. Hver af »Sessionsherrerne« havde Ret til at faa en Bondevogn med to Heste (Enspændere kendtes ikke paa Egnen) til sin Befordring

¹⁾ Jfr. Nordisk Kultur XXIX (1936): *Mønt*, især Side 201 ff.

og i alt Fald de fornemmere vistnok endnu en til for deres Bagage. Det blev et langt Vogntog, hvor der foruden Kusken i Almindelighed kun var én Mand paa hver Vogn. Vedkommende Herre medbragte gerne sin egen »Doktorstol«, som hang paa Vognen i Læderremme. Den største Ægt var dog ved *Kongebesøg* paa Egnen, da der leveredes seks Heste til Kongens Vogn og mindre Tal til Følget, som var ret talrigt. Folk var glade over at se Kongen, men der lød af og til Klager over, at de stakkels Heste blev overanstrengte ved hurtig Kørsel.¹⁾ — Amtmænd, Herredsfogder o. fl. benyttede ligeledes Ægtvogne.

Ulfborg Sogn havde den Gang *tre Foregangsmænd*: Min Morbroder *Evald Tang*²⁾ til Nørre-Vosborg, min Fader Provst *Ove Krarup*³⁾ og vor Nabo, Gaardejer *Ole Kirk*⁴⁾ til Ebbensgaard, hvis Navne længe mindedes og vel endnu mindes der i Egnen. Igennem flere Somre holdt min Morbroder en Gang om Maa-neden saakaldte »Soiréer«, d: Eftermiddagsselskaber, hvortil han indbød skiftevis i stor Udstrækning af Sognets Beboere. Der var vel gerne godt og vel et Hundrede Mænd og Koner til Stede. I et stort Telt i den store, skyggefulde Have beværtedes de med Kaffe og siden med et solidt Aftensmaaltid, og i Mellemtiden blev der sunget og holdt Taler, mest af fædrelandshistorisk Indhold. Det var jo i de Aar, at den sønderjydske Sag ret kom frem, og den blev da ogsaa lagt frem dèr. Ligeledes fortalte han en Vinter flere Gange i Skolen om en Rejse, han havde gjort om

¹⁾ Om Frederik VI's Besøg i Vestjylland og Bøndernes Klager over den hårde Kørsel, se min Bog: Peter Adlers Breve til P. V. Jacobsen (1937), 19, 24, 36.

²⁾ Ejer af Nr. Vosborg 1825—68. F. 1803, d. 1868.

³⁾ Præst til Ulfborg 1837—52, Provst 1845.

⁴⁾ 1768—1876. Ejer af Ebbensgård 1823—72.

Sommeren gennem en Del af Østerrig, Italien, Schweiz og Frankrig for en meget taknemlig Tilhørerskare. Sligt var jo ikke almindeligt i de Tider og bidrog vel nok til at løfte Befolkningen.

Foruden andet blev der gjort meget for Landvæsenet. Jeg mindes en *Præmiepløjning* paa Vosborg Mark. Den sigtede særlig paa at faa indført og øvet i Brugen af den lettere »Svingplov« i Stedet for den gamle tunge »Hjulplov«. Min Fader tog sig ikke blot theoretisk af *Engvandingen*,¹⁾ men fik overrislet den saakaldte »Kapeleng«, som derved kom til at levere over 40 Læs Hø mod før c. 14 Læs, og drev Præstegaarden saaledes, at der Aar for Aar kom flere Stakke uden for Laden som et synligt Bevis til Efterfølgelse. Lignende saas ogsaa ved Ebbensgaard. Der blev ogsaa dannet et Aktieselskab for Ringkøbing Amt til Fremme af Engvanding. Det købte Gaarden Søgaard i Hammerum Herred. Et lignende Selskab oprettedes for Mosekultur. Min Morbroder lod overbrænde og opdyrke Stenum Mose i den sydøstlige Del af Ulfborg Sogn.

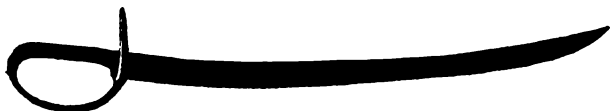
Den første Begyndelse blev gjort, vistnok i 1851, til Anlæg af en *Plantage* i den sydøstlige Del af Sognet. Dette første Forsøg blev dog vist ikke til videre, da man saaede Frøet i Lyngen, men det fortsattes, saa at jeg mange Aar efter der saa en smuk Granplantage. I den blev der Aar efter Aar holdt en *Folkfest*, og ved den blev da altid de tre Foregangsmænd mindede i taknemmelig Ihukommelse.

Som et Kuriosum kan jeg endnu nævne, at *Høskasser*, som siden ved Docent N. J. Fjords Bestræbelser er bleven optaget i saa mange Køkner, allerede

¹⁾ Angående Engvandingen og Provst Krarups Virksomhed derfor, se Hardsyssels Aarbog 1917, S. 1–30.

blev indført i Præstegaardens Køkken i 1840'erne og der vandt fortjent Anerkendelse.

Slavekrigen i Marts 1848, da hele Nørrejylland kom i Røre ved Rygtet om, at »Slaverne« i Rensborg var brudt ud og nu skændte og brændte i Jylland, mærkedes ogsaa i Vesteregnet. Rygtet fandt især Bestyrkelse ved en Skrivelse fra Stiftamtmanden i Viborg, hvori han opfordrede Mænd, Karle og haandfaste Kvinder til at væbne sig med, hvad de kunde, og drage ud for at bekæmpe disse Røvere. Dog maatte de ikke bringe Fanger til ham, da han ikke havde

C. Bergs Sabel fra Slavekrigen i 1848.¹⁾
Lavet af et udrettet Leblad.

Fængsler til at sætte dem i. Med mine tretten Aar havde jeg dog saa megen Forstand at bemærke, at der dog vel ikke kunde være mange Slaver i Rensborg, og andre stillede sig ogsaa tvivlende, men Uro var der dog. Om Eftermiddagen samledes mange ved Kirken for at overveje, hvad der var at gøre. Uheldigvis savnedes de tre Foregangsmænd, da de af Regeringen var kaldt til Møde i Viborg, saa der savnedes en Leder. Da kom til alt Held E. Tang, som lige kom fra Viborg og kunde berolige med, at det hele var et falskt Rygte.²⁾

Spændingen var dog fremdeles, dog ingenlunde forsagt. Faa Dage forinden var jo den langt alvorligere

¹⁾ I dette Aar var Christen Poulsen Berg Omgangslærer i Sønderkjær og en anden Skole i den sydøstlige Del af Ulfborg Sogn.

²⁾ Om Slavekrigen i Vestjylland, se H. P. Hansen: Fra gamle Dage I (1921), 5—25.

Efterretning kommet om Oprøret i Rendsborg. At Skraalhalsene dernede turde gaa saa vidt, havde man dog ikke troet. Jeg mindes, hvorledes jeg med vor Huslærer var gaaet ned til Uglkær Kro for at tage mod Posten Syd fra og faa nærmere Besked om, hvad der var sket, og hvorledes vi lyttede til, hvad Postføreren, der kom lige fra Haderslev, fortalte om, at de oprørsksindede der i Byen vilde proklamere Oprør, men at Kryger, Laurids Skau o. fl. havde sendt dem Bud om at forholde sig rolige, da Bønderne ellers snart skulde være hos dem i Byen, saa nu gik de Herrer flove og hang med Hovederne, — at Borgerne i Ribe havde væbnet sig og barrikaderet Byen for at forsvare sig og Fædrelandet. Den samme Tanke var ogsaa levende i Ulfborg og Omegn. Man besluttede at oprette en »Landstorm«. Alt, hvad der var af Bøsser, kom frem, der blev støbt Kugler til dem, skønt de fleste kun var Haglbøsser, og dermed væbnedes en Del af de unge Karle. Der var dog langt fra Bøsser nok, hvorfor de øvrige lod sig lave Spyd som de gamle Landeværnspikker fra 1807—14, og nu ekserceredes der, først i mindre, siden i større Afdelinger under Ledelse af forhenværende Soldater og Underkorporaler. Nede ved Fjorden blev der holdt Skydeøvelser, og endelig blev der holdt en større Øvelse sammen med Landstormen fra Tiim Sogn under Ledelse af en forhenværende Kaptajn af »Kongens Livjægerkorps«, hvori deltog over 100 Mand.

De ivrigste kunde dog ikke lade sig nøje med sligt. Saaledes drog Pastor Schøler¹⁾ fra Staby med en Flok

¹⁾ Hans V. R. Schøler, Præst i Staby 1845—57. Medstifter af Rødding Højskole, senere Forstander for Staby Højskole, Ringkøbingkredsens Folketingsmand 1849—55. Om hans Iver i 1848, se Hards. Aarb. 1933, S. 50—53. (Provst Th. Møller: Fra 1848).

beredne unge Karle til Ribe for at slutte sig til Hæren, men de vendte skuffede tilbage, da de ikke kunde blive optagne i denne uden først at maatte gennemgaa en ordentlig Skole. Et Frikorps fra Holstebro blev derimod antaget i Tilslutning til Hæren.¹⁾ En af mine Brødre meldte sig som Frivillig til Hæren og gjorde hele Felittoget med, det første Aar som Menig og de to følgende Aar efter at have gennemgaaet Kommandoskolen som Løjtnant. Til Soldaterne blev der samlet ind ved et Møde i Skolen, hvor der kom en hel Del ind af Penge, Sokker o. dsl.

Et stort *Bryllup* i Ulfborg Sogn mellem 1840 og 1848 skildrer Pastor Krarup saaledes: Ved Indkørslen i Bryllupsgaarden blev vi, 3: min Moder som Præstekone og jeg, modtagne med Musik af to Klarinetblæsere, blev budt Kager og Øl, hvorefter min Moder med Bruden og et Par kvindelige Slægtninge begav sig ind i et andet Værelse. Her blev Bruden pyntet, hendes Haar sat og smykket med Brudekransen, en Krans af Tøjblomster. Denne ejedes af Præstekonen og hørte med til en Bruds rette Pynt. Imidlertid kom der Vogn efter Vogn, tilsidst Brudgommens med flere i Følge. Efter et Maaltid Mad ordnedes Toget til Kirken. Først kom seks unge Karle til Hest, derefter en Vogn med de to Spillemænd og et Par andre, dernæst Bruden i Præstens Stadsvogn, hvor Bruden sad paa det midterste Sæde, alene kun med Brudekransen paa Hovedet, Præstekonen og en af Brudens Følgekoner paa det bageste Sæde, den anden Kone hos Kusken, derefter en Vogn med Brudgommen og hans Forlovere og saa alle de andre Vogne, jo flere des bedre, indtil 20—30. De seks Forridere før af Sted for at komme først til Kirken, dér svin-

¹⁾ Under Ledelse af Toldbetjent N. U. Tersløv.

gede de ved Kirkegaardsporten og fór tilbage igen langs den lange Vognrække, de skulde hilse tre Gange paa Bruden, før hun naede Kirken, altsaa tre Gange frem og igen tilbage, saa de maatte skynde sig. Spille-mændene stillede sig op ved Kirkedøren, og under deres Musik gik hele Følget ind i Kirken, hvor saa Vielsen foregik, hvorefter hele Følget gik op til Of-fers med Brudeparret i Spidsen. Hjemkørslen foregik som Udkørslen, kun med den Forandring, at nu kørte Brudgommen foran Bruden. I nogle Sogne kørte dog Brud og Brudgom fra Kirken paa samme Vogn. Ef-ter Hjemkomsten blev der budt om med Kager, Øl og Brændevin, og saa kom det store Maaltid, hvor-til der omhyggeligt blev ordnet efter Rang og Slægt-skab. Retterne var Kødsuppe, Suppekødet, Fisk, Steg og Kage. Brudeparret og de nærmeste spiste Suppen af Tallerkener, de andre af store Fade, som flere kunde stikke til. Imellem de forskellige Retter var der gerne et Ophold, saa adskillige gik ud og fik sig en Snak og en lille Pibe Tobak. Det kunde dog hændes, at en og anden helst lod en Ret gaa forbi. Der blev kaldt ind, men en vittig Mand bad sig engang und-skyldt, han havde saadan en underlig Svaghed. Hvad det da var for en Svaghed? Jo, naar han havde spist en to-tre Retter god Mad, gik Madlysten rent fra ham. — Før og efter Maaltidet blev der sunget en Salme og Degnen bad en Bordbøn. Naar saa ogsaa Opvarterne, Kogekonen og andre Hjælpere havde spist, blev Stor-stuen ryddet til Dansen, og Folk, som havde været spredte, maaske tildels i Besøg hos Naboerne, sam-ledes igen. Præstekonen og Degnekonen skænkede Kaffe, hvad gerne trak længe ud. Dansen aabnedes med, at en yngre Slægtning eller Hædersgæst tre Gange dansede Gulvet rundt med Bruden. Derefter begyndte

den almindelige Dans: »Russisk Kavalleri«, »Toppet Høne«, »Skotsk« o. s. v. Ved Midnatstid eller lidt før tog Præstens hjem og havde da et godt Udvalg af Kager hjem med til Børnene. — Før Brylluppet blev der bragt Masser af »Send«, ɔ: Kød, Fjerkræ, Smør m. m. fra de indbudne til Bryllupsgaarden.¹⁾

I kirkelig Henseende var 1840'erne en stille Tid. Jeg mindes dog to Missionsmøder i Ulfborg Kirke med efterfølgende Møde i Skolen, hvor der ogsaa blev samlet Bidrag til Missionen. Det ene blev holdt af min Slægting *Ferdinand Fenger*, der den Gang var Præst i Lyng (ved Sorø), for det danske Missions-selskab, der endnu ikke havde nogen egen Missio-nær, men understøttede Missions-selskabet i Leipzig. Det andet blev holdt af Pastor *A. H. Blume*,²⁾ den Gang Præst for Ølby, Asp og Fovsing, for Pastor *Hass's Mission* i Smyrna. Han vilde virke paa Mu-hammedanere, men da det var forbudt af Tyrkerne under Livsstraf, vendte han sig til Jøderne, hvoraf han den Gang havde omvendt to. Mere blev det ikke til. Han opgav det derfor og rejste hjem, hvorimod hans Ledsager, den senere bekendte *Kr. Kold*, blev nogle Aar i Smyrna, hvor han ernærede sig som Bogbinder.

Ogsaa erindrer jeg, at min Fader deltog i, hvad man nu vilde kalde et Indremissionsmøde i Vejrum Præ-stegaards Have, som især var besøgt af Folk af den gamle pietistiske Opvækkelse, som spotvis kaldtes »de hellige«, og hvoraf der var en Del i Struer og Om-

¹⁾ Pastor N. Th. Krarup har ogsaa nogle Optegnelser om Bryllupsskikke fra Flødstrup-Ullerslev på Fyn, Ubby ved Kalundborg og fra Jydstrup mellem Roskilde og Ringsted. — Om Bryllup i Vestjylland, se ellers H. P. Hansen: *Fra gamle Dage II* (1925), 75—95. Niels Thøgersen: *Fra Lindknud Sogn* (1936), 377—83.

²⁾ A. H. Blume, Præst i Ølby Pastorat 1836—48.

egn. Mange Aar senere hørte jeg derfra, at min Fader havde et godt Navn blandt dem.

Af *Overtro* var der en hel Del i de Tider. Naar jeg tænker tilbage derpaa, forekommer det mig dog, at meget deraf nærmest hvilede paa Lyst til at høre Spøgelseshistorier o. dsl., som naar der fortaltes om en Degn i fordums Tid, der for at faa at vide, hvem der skulde dø i det kommende Aar, Nytaarsnat kiggede gennem Nøglehullet paa Kirkedøren og da saa mange Personer vandre opad Kirkegulvet, hvoriblandt en med en sort og en hvid Strømpe paa Benene, og da til sin store Skræk opdagede, at netop hans egne Ben var saaledes beklædte. — Naar der advaredes mod at gaa midt hen ad Vejen en mørk Aften, fordi man kunde blive *kørt over af et Ligtog*, kan det maaske skrive sig fra, at Selvmordere skulde begravnes om Natten. Jeg mindes, at der er bleven mig vist Mærker af, hvorledes en Ligkiste var bleven slæbt over Kirkegaardsdiget. I værste Tilfælde skulde nemlig en Selvmorder ikke blot begravnes om Natten, men maatte ikke bæres ind gennem Kirkegaardsporten, men føres over Diget og graves ned i et Hjørne af Kirkegaarden, saafremt han i det hele fik Lov til at blive begravet i indviet Jord.

Hvad der derimod blev taget meget alvorligt, var *Varsler*. Der blev fortalt mange Historier om *Lys*, der havde vist sig paa Steder, hvor nogen siden var kommen af Dage, om *Lys* i Snedkerværksteder, hvor siden Ligkisten var bleven lavet til en senere afdød, om *Kistelaaget*, man havde hørt blive slaaet til, før end et Dødsfald var sket, om hvorledes man havde hørt *Ligtøjet* blive rullet i Rullestuen i et Hus, hvor siden en var død. I en Gaard længere Syd paa kom en Dag Karlen og sagde til sin Husbonde, at det vist

var bedst, de fik sat en Dør i Kostaldens Udvæg, fordi Folk havde set *Lys brænde* over Gaarden og det derfor vilde være godt at kunne faa Køerne ud paa fri Mark, naar Gaarden skulde brænde. Husbondens Forklaring om, at saadanne Lysfænomener kunde forekomme i en Aadal, tilfredsstillende ham ikke, han var urolig, fordi ingen Dør blev anbragt.

Et ondartet Eksempel paa Overtro forefaldt i en Gaard i Ulfborg Sogn, hvor Konen laa meget længe syg, uden at Lægen kunde hjælpe. Der blev da spurgt »en klog Kone« i et andet Sogn til Raads, og hun sagde, at den syge var »forgjort«, og paa Spørgsmaal om, hvem der havde forgjort hende, svarede hun, at det var den første, der næste Dag kom ind ad Porten og Døren. Nu traf det sig, at denne første var Skolelærerens Kone. Havde det nu ikke været en saa vel anset og afholdt Person, hvem ved, hvad der saa kunde være kommet ud deraf? Et saadant Tilfælde giver, forekommer det mig, et Fingerpeg til en delvis Forstaaelse af Fremkomsten af Hekseprocesserne. Troedes der nemlig, at en havde »forgjort« en anden, var Midlet derimod at tvinge den skyldige til at gøre det godt igen, om fornødent ved Prygl eller andre haarde Midler. Ganske uskyldige kunde paa den Maade blive mistænkte og endog mishandlede. Kan man saa undre sig over, at der blev en voldsom Forbitrelse, der som det opdagedes, at en »Heks«¹⁾ var Skyld i det Fjendskab og maaske de Ulykker, som uden Grund var forvoldt, og at det blev et almindeligt Raad, at saadanne Skarns Mennesker burde udryddes af Landet! At det saa gik til Yderligheder, over alle Græn-

¹⁾ Om Heksevæsen i Vestjylland, se J. Aldals Afhandling: Vestjydske Trolddomssager (Hardsyssels Aarbog XXV, 1931, 66–109).

ser, er jo meget almindeligt. Skønt saadant Heksevæsen i det skjulte og stille havde kunnet holde sig ind i 1840'erne, traf det dog nu paa Folk, som stod fast paa deres Børnelærdom, saa om de end ikke var fri for adskillig Overtro, lod de sig dog ikke rive med af den, naar den viste sig i sine rigtig onde Former, saaledes som deres Forfædre i sin Tid havde gjort. Hvad der her var foregaaet, blev vistnok kun betroet til faa og forstyrrede ikke det gode Forhold til deres Venner.

Af Sagn blev der fortalt et og andet, saaledes om *Lystlund* By i det sydøstre Hjørne af Sognet, at den i sin Tid bestod af 10 eller 12 Gaarde og et Par Huse, men uddøde i Pestens Tid, formodentlig i Frederik 4.s Tid, saa der nu kun var en Gaard og nogle Huse tilbage, mens ellers Jorden var bleven dækket af Lyng.¹⁾ Beboerne skulde mest have været Pottemagere o. dsl., som kørte rundt i Landet og var forfaldne til Drik og Udskejelser og derfor var særlig modtagelige for Sygdommen. En gammel Mand havde fortalt, at hans Bedstefader havde fortalt, at han som Dreng havde set paa Afstand, hvorledes man kørte de af Pesten døde til Kirkegaarden uden Kister, saa deres lange Haar, som de efter Tidens Skik bar, slæbte mod Vognshjulene.

Med Sagnene fra *Lystlund* slutter N. Th. Krarups Optegnelser. Det vil være rimeligt at anføre som Supplement hertil de to Sagn, *Kirstine Kjærgaard* fortalte til *Evald Tang Kristensen*²⁾ om *Lystlund*:

¹⁾ Ifølge Traps Danmark VIII, 252, er *Lystlund* med 10 Gårde blevet ødelagt af Sandflugt; Sognet har i det hele taget lidt meget under Jordfygning.

²⁾ Danske Sagn III, Nr. 1489. IV, Nr. 1700. Jfr. III, Nr. 1327: Sagn om Nr. Vosborg.

»Man siger, at der forhen i Lystlund har været tolv kjørende Mænd og atten Husmænd og Byen deroppe blev altid kaldt *Lystlund Gade*. En Del af Beboerne har været Pottemagere, som har kjørt rundt i Landet med deres Varer, og der findes mange Steder i Jordan Masser af Potteskår. Ved at grave i Plantagen fandt man fornylig en gammel Vej, og man kunde se, at den førte til Kongevejen — sådan kalder man al Tid den Mangfoldighed af gamle Veje, der ligger Side om Side ved hinanden tværs over Heden, og den Vej var lige så belagt med Potteskår som Landevejene nu til Dags er med Grus. Ved at grave Grøfter i Plantagen finder de ofte under et tykt Lag Sand god fed Muldjord, hvor de kan se både Rygningen af Agre og Agerfurerne, og når de finder Steder, hvor der har ligget Huse, er det mest under Sandlaget, at de finder Syldstenene«.

»Oppe ved Lystlund har nok været meget mere bygget i gamle Dage end nu om Stunder. Der bliver altid fortalt, at Beboerne næsten uddøde i den sorte Pest. Man siger, at der døde 18 Snese i Ulfborg Sogn, men de 15 Snese var fra *Lystlund Gade*. Her skal Beboerne være uddød på en Mand nær. Han var også dårlig og havde selv tømret sin Ligkiste sammen. Idet han nu mente, at også han skulde dø, slæbte han sig hen og lagde sig i Kisten, men ved den Bevægelse gik der Hul på en Pestbyld, og hans Liv blev reddet«.

Det ses altså, at den af Sandflugten ødelagte Landsby Lystlund har levet videre i Folkemindet. Indholdsrige Sagn er overleveret om den til Nutiden. Jordfundene har naturligvis bestyrket Egnens Befolkning i deres Antagelse om den store Landsby sydøstlig i Ulfborg Sogn. At Sagnene her — ligesom så mange andre Ste-

der – inddrager Træk fra store Pesttider som Forklaring på Byens Undergang er let forståeligt. Det ligger jo heller ikke uden for Mulighedernes Grænse, at en stor Mandedød kan have været medvirkende til Lystlunds Undergang.

EN STRIDBAR HERRE

Af J. Aldal.

Jens Voigt hed han, og han var først Amtsforvalter, blev Kammerraad og derefter ved Giftermaal Ejer af Hovedgaardene Kvistrup og Kappel, som han dog i Løbet af faa Aar satte overstyr. Senere boede han forskellige Steder, bl. a. en Aarrække i to Perioder i Holstebro, overalt indrodet i Klammeri, Processer og Pengevanskeligheder.

Da han kom til at spille en ikke ringe Rolle i Lemvig Egnen, paa Kvistrup og senere i Holstebro i de nærmeste Aar efter de to ødelæggende Ildebrande, som overgik Byen i 1733 og 1734, skal jeg give Hovedtrækkene af denne trættekære Herres Liv og Genvordigheder.

Hvor og naar Jens Voigt blev født, og hvem hans Forældre var, har jeg trods adskillige Forespørgsler ikke kunnet faa oplyst. Vi træffer ham først som Kopist i Krigskancelliet, og han blev fra denne Stilling den 24. Marts 1716 udnævnt til Amtsforvalter over Koldinghus Amt, naar Tjenesten blev ledig efter Amtsforvalter Anker Hansen. Da denne i 1717 blev forflyttet til Silkeborg, Dronningborg og Mariager Klosters Amter med Bolig i Randers, fik Jens Voigt den 16. Maj Bestalling som Amtsforvalter i Kolding og tiltraadte sit Embede fra 1. Januar 1718.¹⁾

Da Jens Voigt levede til 1758, maa han ved sin Udnævnelse til Amtsforvalter have været en ung Mand,

vel omkr. 30 Aar. Imidlertid var det dengang ikke ualmindeligt, at Amtsforvaltere ansattes i en ung Alder. Saaledes blev Jørgen Bruun ansat i denne Stilling i Ribe 29 Aar gl. Laurids Heldvad og hans Efterfølger Jens Fuglsang i Ringkøbing blev Amtsforvaltere i en Alder af henholdsvis 31 og 32 Aar.²⁾

I de 4^{1/2} Aar, Jens Voigt var i Kolding, havde han allerede flere Tvistigheder, der blev Genstand for retslig Afgørelse. I 1719 kom han i Strid med Krigsraad Niels Morville til Brandbjerg i Torrild Herred, overfor hvem han anvendte militær Eksekution til Inddrivelse af Skatterestancer. Efter Datidens Skik, naar Standspersoner skulde have et omstridt Mellemværende paadømt, blev der indsat to Kommissærer til Tvistighedens Afgørelse.

To Aar senere, 1721, andrager han paa ny om Nedsættelse af en Kommission i Anledning af, at hans forrige Fuldmægtig Mikkell Pedersen, hvem Amtsforvalter Anker Hansen i Randers uden Ret og Skel skal have antaget i sin Tjeneste, har aflagt urigtige Regnskaber, og da Mikkell Pedersen vægrer sig ved at svare paa de gjorte Antegnelser, fordi de er sket over 6 Uger efter Regnskabernes Indlevering, forlanger og faar Amtsforvalter Voigt indsat 2 Kommissærer.

Men saa andrager Fuldmægtig Pedersen ogsaa om 2 Kommissærer og forklarer, hvorledes Jens Voigt, efter at have modtaget Regnskabet og den tilstedeværende Beholdning, uden foregaaende lovlige Adfærd har ladet ham arrestere, hans Kammer forsegle, og endelig hvordan Voigt paa Apoteket i Kolding d. 28. Oktb. 1719 har ladet nogle Soldater, som stod under Regimentskriver Jens Kasbergs Tilsyn, overfalde ham (Mikkell Pedersen) med Hug og Stød. Mikkell Pedersen vil ogsaa i sin Modsigelse have 2 Kommissærer. —

Senere klager Jens Voigt over den Bekostning og Ulejlighed, som to Kommissioner vil volde. De 2 Kommissioner (4 Kommissærer) skal træde sammen og afgøre alting Parterne imellem.³⁾

Den 10. April 1722 købte Amtsforvalter Jens Voigt afdøde Byfoged Knud Jørgensens Gaard i Kolding. Paa den stod 104 Rd. Restancer til Kammerkollegiet. Jens Voigt fik Gaarden tilslaaet for 280 Rd., hvoraf 180 Rd. skulde blive indestaaende som Prioritet, og Resten svarer næsten til den resterende Skat. Kongen eftergav imidlertid Enken de 104 Rd., men Magistraten forlangte saa, at Voigt skulde indbetale de 104 Rd. for at give ham Skøde. Det var i Januar 1723, Borgmester og Raad skrev til ham herom. Men da Voigt allerede var i Færd med at flytte sine Teltpæle op til Kvistrup, brød han sig ikke om at faa Skøde paa Ejendommen, og han sagde derfor til 2 Raadmænd, at de maatte lade Gaarden sætte til Auktion paa hans Regning; hvis den ikke blev solgt, vilde han være dem ansvarlig for Betaling. Da han skulde rejse til Randers i Kongens Tjeneste, kom, idet han vilde sætte sig paa sin Vogn, Byfogden og 4 Mænd og æskede den hele Sum 280 Rd. med Renter, og da Voigt ikke stillede Kaution, gjorde de Arrest paa hans 4 Heste og Vogn 6. Febr. 1723. Saa stillede han Hospitalspræst Mag. Fr. Lehmeyer til Borgen for de 173 Rd. 2 Mk., som Vogn og Heste takseredes til. Men senere kom Byfogden, 2 Raadmænd og 4 andre Mænd til ham og vilde have anden Kaution og lagde atter Beslag paa Heste og Vogn. Gaarden blev endelig solgt ved Auktion til Regimentskriver Jens Kasberg og Mag. Lehmeyer for 256 Rd. Jens Voigt tilbyder at betale de resterende 24 Rd.

Til at dømme i Sagen faar Kammerraad Voigt ud-

nævnt Statsraad Mathias Poulsen og Assessor Lucas Kierulf til Kommissarier, og Kolding Magistrat faar som Kontra-Kommissarier udpeget Stiftsbefalingsmand v. Calnein og Landsdommer Thøger Reenberg. Magistraten klager over, at Kammerraaden søger at ruinere dem ved at forhale Sagen og stævne dem til Mariager for at høre Vidner. Calnein og Reenberg skal derfor tilholde Voigt at fremme Sagen uden unyttigt Ophold.

Samtidig har Jens Voigt en Sag mod Søren Hachsen, forrige Regimentskriver, Konsumtions- og Familieskatforpagter i Kolding By og Koldinghus Amt. Voigt har i 1722 paalagt Søren Hachsen militær Eksekution til Inddrivelse af Oppebørsler, hvilket førte til stor Vidtløftighed og Proces, bl. a. ogsaa for Injurier. Etatsraad Math. Poulsen og Jens Jørgensen Seerup skal dømme dem imellem.⁴⁾

Den 31. Aug. 1722 blev Jens Voigt udnævnt til Amtsforvalter over Dronningborg, Silkeborg og Mariager Klosters Amter og afløste ogsaa her ligesom i Kolding Anker Hansen. Han blev omtr. samtidig (14. Sept. 1722) Kammerraad,⁵⁾ en Titel, der vist var i Forbindelse med hans forestaaende Ægteskab og Overtagelse af 2 Godser. Thi 30. Dec. 1722 blev Kammerraad Voigt gift med Margrethe Kathrine Bugge, Enke efter Niels Rasmussen Overgaard til Kvistrup og Kabel (død 1722) og overtog med hende de to Hovedgaarde.⁶⁾ Men begge Gaarde var forgældede. Paa Kvistrup havde Niels Overgaard laant 9200 Rd. En Del af dette Beløb skyldtes til Forpagter paa Skivehus Hans Albertsen, der endnu 1725 ikke havde faaet sine Penge. Iver Poulsen Welholst, der var Forpagter paa Kvistrup, havde laant Niels Overgaard 1000 Rd. Kroner i April 1720, og da denne Gæld endnu ikke

var betalt tilbage, inden Enken indlod sig i Ægteskab med Kammerraad Voigt, og da Iver Welholst trods mange Erindringer stadig ikke kunde faa sine Penge, ansøgte han i Maj 1726 Kancelliet om at faa 2 Kommissærer til at dømme, om han ikke burde have skadesløs Betaling med Renter og Omkostninger af Arvinger eller Samfrænder.⁷⁾

Trods Gælden fik Jens Voigt dog 1723 kgl. Bevilling til at optage et Laan paa 3000 Rd., og denne Panteforskrivning skulde endog gaa forud for Kongens Fordringer paa ham som Amtsforvalter. Voigt ses nemlig at være vedbleven som Amtsforvalter i Randers nogen Tid, efter at han var bleven Ejer af Kvistrup og Kappel, der begge var forpagtede ud.⁸⁾

Ogsaa Hans Albertsen paa Skivehus klagede til Kancelliet over, at der var tilføjet ham »ubodelig Skade, fordi de kommitterede i Stervboet efter afgangne Niels Overgaard til Kvistrup og Kappel i mange Aar ikke har været at formaa til at bringe Skiftet til saadan Endelighed, at Kreditorerne har faaet noget udbetalt til Afbetaling paa deres Fordringer«, skønt Kapitalen for to Aar siden er bleven opsagt til Omslagsterminen. Da Niels Overgaards Gods efter hans Død skal være bleven hæftet fremfor de panthavende (hermed sigtes til det nye Laan paa 3000 Rd.), vil han have de kommitterede gjort ansvarlige, hvis han ikke kan naa fuld Betaling hos Arvingerne af Kapital, Renter og Omkostninger.⁹⁾

Niels Overgaard og Margrethe Kathrine Bugges 5 Børn skulde have 6925 Rd. efter deres Fader, og Samfrænderne Hans Bugge og Herluf Stiernholm*) til Keldgaard (i Salling) skulde varetage Børnenes In-

*) Hans Bugge var Broder til Margrethe Bugge og Herluf Stiernholm gift med en Søster til Niels Overgaard.

teresse i Boet efter en Overenskomst paa Kvistrup af 11. Decbr. 1722. Denne »Skifteforening« blev overleveret Herluf Stiernholm; men efter at Voigt var bleven gift med Enken, forlangte han Dokumentet udeliveret, for at der kunde blive indsat Formyndere af Amtmanden. Ved et Møde hos Kammerraad Voigt i Mariager – hvor han har opholdt sig som Amtsforvalter i Mariager Klosters Amt – opsattes en Koncept til Skiftetbrev i Maj 1724. Men saa begyndte efter Voigts Paastand de to Samfrænder at gøre Vanskeligheder, og han, der »vil have Formyndere beskikket og sig befriet for Ansvar og Tiltale«, ansøger derfor Kancelliet om Udnævnelse af to Kommissærer til Godtgørelse af, at han ingen Skyld har.¹⁰⁾

Sagen er sikkert den, at de to Frænder ikke har kunnet faa Børnenes Arv udbetalt, der indestod i Kappel, og at Kammerraaden for at blive fri for deres Krav ønsker Formyndere beskikket. Nørlem Kirkestiende og Gods, der hørte under Kappel, som Jens Voigts Formand i Ægteskab Niels Overgaard havde købt af Lucas Norses Enke Birgitte Hansdatter Berg 1718 for 16500 Rd., blev derefter udlagt til Børnenes Arv, medens Enken som sin Part skulde beholde Nørlem Kirke med dertil liggende Kirkegods. Ved en Højesteretsdom af 5. Novb. 1725 blev det sidstnævnte Gods imidlertid frakendt Margrethe Bugge og hendes anden Mand, fordi Hjemmelen dertil brast for Sælgeren Norses Enke. Kammerraad Voigt mener nu, at Overgaards Børn har faaet for meget, og at Samfrænderne Hans Bugge og Herluf Stiernholm, der er deres Formynder, paa de umyndiges Vegne skal erstatte Kammerraad Voigt og hans Hustru den Andel, som kan tilkomme dem og derfor bør fragaa i Arvesummen. Han anmoder derfor Kancelliet om at faa ind-

sat to Kommissærer til at afgøre Sagen. Som saadanne udnævnes Mag. Jens Hiermin, Sognepræst til Hjerm og Gimsing og Provst i Hjerm Herred, og Mads Staby, Forpagter paa Gudum Kloster.¹¹⁾

Kammerraadens Pengevanskeligheder som Godsejer har sikkert været Aarsagen til, at han forgreb sig paa Indtægterne fra de ham betroede Amtsdistrikter. I hvert Fald blev Jens Voigt suspenderet den 1. Maj 1724 paa Grund af Kasseangel og to Fuldmægtige konstitueret i Embedet. Den 22. Aug. 1725 afskedigedes han endelig som Amtsforvalter over Silkeborg, Dronningborg og Mariager Klosters Amter.¹²⁾

I faa Aar ødelagde Jens Voigt baade Kappel og Kvistrup og kom i stadig større Vanskeligheder. Han pantsatte t. Eks. en Diamantring og en Del Guld- og Sølv-sager til sin Ridefoged Chr. Oddebæk; men Voigt tog de pantsatte Genstande med til København, hvor han pantsatte dem paa ny. I Kvistrup Sønderskov drev Bønderne Skovtyverier i stor Stil, og 1725 toges Syn over hened 30 afhuggede Ege- og Elletræer.

1727 blev der gjort Udlæg paa Kappel for resterende Skatter, og samme Aar gjorde Jens Damgaard i Kolding Indførsel paa Kvistrup, mens Fruen laa i Barselseng, opbrød Brevskabe osv. Et Forsøg paa at faa denne Gaard med 365 Td. Hartkorn solgt ved Auktion mislykkedes i 1727, men Aaret efter blev Mogens Hachsen højstbydende ved sin Broder Søren Hachsen i Ringkøbing. Medens Mogens Hachsen saaledes 1728 overtog Kvistrup, overtog en af Voigts Kreditorer, Justitsraad Enevold Berregaard til Kølbygaard, Kappel i 1729.

I nogle Aar boede Kammerraad Voigt med Familie paa Lem Kirkegaard, en Gaard, der havde hørt under Kappel. 1730 anlagde Berregaard Sag imod ham,

fordi han havde ført Buske bort fra Kabbels Have og hugget Træer til Brændsel i dens Skov.¹³⁾

Samtidig med disse Genvordigheder paa Kvistrup og Kappel havde den drabelige Kammerraad Retssager gaaende som Efterslæt fra sin Virksomhed som Amtsforvalter i Koldinghus og Dronningborg Amter.

Da der ved Amtstuen i Randers ikke fandtes noget Kornmagasin, var Kongens Magasinkorn allerede i den forrige Amtsforvalter Anker Hansens Tid blevet indlagt hos Raadmand Jens Sørensen, Rektor Mag. Wintmøl og Hr. Ernst Samuel, forrige Kapellan i Randers, nu Sognepræst i Viborg – i alt 381 Td. For Aarene 1722 og 1723 var endvidere opmagasineret hos Jens Sørensen i Randers paa Jens Voigts Vegne de for Betaling udskrevne 695 Td. Rug og 605 Td. Havre, hvorpaa Jens Sørensen efter Kammerraadens Paastand var bleven skyldig 55 Td. 6 Skp. Rug og 31 Td. 4 Skp. Havre, hvilket Raadmanden dog nægtede. Ogsaa de to andre skulde have brugt af det opmagasinerede Korn til deres Købmandsskab. Kancelliet bestemmer, at to Kommissærer skal tage Kornet i Øjesyn og dømme, om det er gode Købmandsvarer, om Kammerraad Voigt ikke bør have Erstatning, om de bør nyde nogen Loftsleje, og om de har forbrugt af Kornet til deres egen Nytte.¹⁴⁾

Denne Kommission, der nedsættes i Sept. 1726, afgiver først den 30. Aug. 1728 en Kendelse, der fornyes af Byfogden 2. Aug. 1734, efter hvilken Dom 4 af Randers Byting udnævnte Borgere skal taksere det oplagrede Korn. Paa Grundlag af denne Taksationsforretning afsiger Randers Magistrat den 11. Septb. 1734 en Raadstuedom, der kender Taksationsforretningen ved Magt og tilfinder Raadmand Sørensen at betale Kammerraad Voigt Sagens Omkostninger.

Jens Sørensen appellerer til Højesteret, og da Sagen kommer for her i December 1735, hævder hans Sagfører Prokurator Lovsen, at der er begaaet en Formfejl, at Taksationsforretningen ikke er indstævnet efter Loven. Kammerraad Voigts Sagfører Højesteretsprokurator Hans Ermandinger fremlægger Kontrastævning og paastaar, at Forseelsen er begaaet af Raadmand Sørensen og ikke af Voigt. Denne Sag hjemvises saa til ny Behandling i Randers.

Dagen efter behandlede Højesteret den anden Sag, som Jens Sørensen førte mod Voigt, og som drejede sig om Eksekutionsforretningerne, der fulgte paa den af Randers Magistrat bekræftede Taksation. Ermandinger erklærede, at denne Sag afgang af den Sag, som blev hjemvist i Gaar. Jens Sørensens Sagfører hævdede, at Eksekutionsforretningerne ikke burde have fundet Sted, da hans Mandant havde tilbudt at stille Kaution. — Højesteretsdommerne stemte for denne Sags Udsættelse, til Hovedsagen kom for igen.¹⁵⁾

Dette skete først tre Aar efter i December 1738. Der var i Mellemtiden foretaget en ny Taksationsforretning i Randers af 8 udmeldte Mænd, men Randers Magistrat underkendte ved sin Dom af 9. April 1738 denne Taksation. Denne Dom indstævnte Jens Sørensen nu til Underkendelse. Da Ermandinger var syge, mødte Jens Voigt selv den første Dag og bad om Udsættelse; dette modsatte Prokurator Lovsen sig, da Sagen havde staaet paa i saa lang Tid, og Dommerne gav ham Medhold. De to Søgmaal behandles i alt i 7 Dage, og senere mødte Ermandinger for Voigt. Voteringerne gaar ud paa, at den efter Kommissionsdommen foretagne Taksation er foretaget retsindigt; en Dommer siger, at Jens Sørensen rent ud

har nægtet at have haft noget af Voigts Korn, saa denne er bleven ruineret ved hans Forhold.

Højesteretsdommen, der blev afsagt den 22. December 1738, gav Kammerraad Voigt fuldstændigt Medhold: Raadmand Jens Sørensen bør efter Taksationsforretning af 14. Aug. 1734 betale til Kammerraad Jens Voigt de skyldige 249 Td. 2½ Fdk. Byg med 7½ Mk. for Tønden og 14 Td. 7 Skp. Havre med 6 Mark Tønden saa vel som de ved Kommissionsdommen idømte 50 Rd. i Procesomkostning, hvorfra bør afgaa 95 Rd. 3 Mk. 2 Sk. for Loftstleje og Indsvinding, og af hvad Raadmand Sørensen i saa Maade bliver skyldig, svarer han skadesløs Rente fra 21. Sept. 1734, indtil Betaling sker. I Procesomkostninger betaler Raadmand Sørensen til Jens Voigt 300 Rd., for unødigt Trætte til Justitskassen 24 Rd. og endvidere til samme Kasse 5 Rd. Desuden bør han for sit utilbørlige Forhold i denne Sag bøde til vor Frelses Kirke 30 Rd. og lige saa meget til Justitskassen.¹⁶⁾

Samtidig med denne langvarige Proces om Magasinkornet havde Kammerraad Voigt andre Tvistigheder gaende. Som fhv. Amtsforvalter i Koldinghus og Randers Amter mente han at have Krav til Hans Bachmann paa Sønderskov (Erritsø S., Elbo H.) til Niels Morville paa Brandbjerg (Kollerup S., Torrild H.), til forrige Tolder i Kolding afd. Peder Hansens Arvinger, til Kaptajnløjtnant Joh. Jakob Seyer til Rørbæk (Vester S., Nørvang H.) og til Mag. Morten Wintmøl, Rektor i Randers. Hos sidstnævnte havde der, som foran nævnt, været oplagret Magasinkorn; Wintmøl gjorde i øvrigt Modkrav gældende overfor Voigt.

Til at afgøre disse Mellemværender udnævner 1734 Kancelliet Købmand Niels Bredal i Randers og Prokurator Bertel Fædder i Horsens som Kommissarier;

men da vigtige Aarsager kunne indløbe, maa de ej hastigt afgøre noget, men referere til Kongen, der forbeholder sig at forlænge Tiden for deres Virksomhed efter Aarsagernes Beskaffenhed. Dette sigter til Krav paa Voigt fra Regeringens Side, som allerede antydet ved Optagelsen af Laanet i Kvistrup.¹⁷⁾

Med Krigsraad og Regimentskriver i Kolding Søren Hachsen har Kammerraad Voigt atter en Retssag i 1730'erne angaaende en Del Penge, som Hachsen mener at have til gode hos Voigt. Randers Magistrat gav dog atter sidstnævnte Medhold og tildømmer Søren Hachsen at betale Jens Voigt Sagsomkostninger ved en Raadstuedom af 13. Oktb. 1734. Sagen gaar i 1736 til Højesteret, hvor Hachsens Sagfører Kancelliraad Munck paastod Magistratens Dom underkendt, da hans Mandant ingen lovlig Stævning havde faaet, og krævede Sagen henvist til lovlig Behandling.

Højesteretsdommerne stiller sig i deres Vota fuldstændig paa Hachsens Side og stemmer for, at Magistraten skal give ham Kost og Tæring; en af dem, Bram, udtaler vredt: Det er jammerligt, at Højesteret skal opholdes med saadanne lumpne Sager, og for at hindre saadant bør de i denne Sag implicerede anselig straffes. Flertallet (7) stemmer for, at Magistraten skal betale Hachsen 30 Rd. i Omkostninger.¹⁸⁾

Medens alle disse Sager stod paa, boede Kammerraad Voigt paa Lem Kirkegaard (11 Td. Htk.) — i Højesterets Voteringsprotokol angives hans Bopæl Lemvig, tæt ved hvilken Gaarden jo laa. Men da afd. Niels Overgaards Søn Rasmus Henrik Overgaard, der var gift med Margrethe Voigt, en Søster til Kammerraaden, fra 1. Januar 1737 forpagtede Konsumtions-

afgiften for Holstebro de følgende tre Aar, fulgte Jens Voigt og Familie snart med til Byen for at hjælpe til ved Oppebørselen.¹⁹⁾ Her blev han – med en kort Afbrydelse i Slutningen af 1740'erne – boende Resten af sit Liv og gav Anledning til en Mængde Kiv og Spektakkel med tilhørende Retssager.

Rasmus Overgaard skulde for hvert af de tre Aar 1737, 38 og 39 svare 1310 Kr. aarlig i Konsumtionsafgift. Det var kort efter de to store Ildebrande i 1733 og 34, som havde lagt saa godt som hele Nørreland i Aske, og den forrige Konsumtionsforpagter Farver Andreas Hansen havde kun svaret 820 Rd. aarlig. Ved Rentekammerets Skrivelse af 18. Septb. 1734 var det ifølge kgl. Resolution bevilget, at Konsumtionsafgiften i 10 Aar, til 1744, skulde uddeles til de brandlidte som Hjælp til deres Bygningers Genopførelse efter Stiftamtmandens Godkendelse.²⁰⁾

Byfoged Cordt Jakobsen fik nu Paalæg om at lade Konsumtionsforpagter Overgaard aflægge Regnskab for Intraderne. Men i Skrivelse til Kommercekollegiet af 26. Januar 1737 meddeler han, at Forpagteren for omtr. 3 Uger siden var bortrejst, og der var ingen Fuldmægtig til Stede, saa der var ingen Rigtighed gjort til Dato. Hvad Byens Bomme og Lukkelse angik samt den Indhegning, som Overgaard havde paa-klaget til Kollegiet, saa var de i tilbørlig Stand Nytaarsdag 1737, og naar Forpagteren kom tilbage, skulde der blive taget Syn over dem.²¹⁾

Kammerraad Voigt lejede fra 1. Maj 1737 afd. Peder Grøns Gaard (nuv. Schous Gaard) i Østergade af den ny Ejer Anders Quistgaard for en aarlig Afgift af 73 Rd. 2 Mk., og her drev de sammen Konsumtionsforpagtningen, medens Rasmus Overgaard i 1737 boede hos Kapellanen Niels Smith.²²⁾

Imidlertid opstod der snart Uenighed mellem Rasmus Overgaard og Stiffaderen, den selvraadige Kammerraad, og Overgaard rettede en Forespørgsel til Rentekammeret, om Voigt havde nogen Lod og Del i Konsumtionens Forpagtning og dens Administration. Herpaa afgav Rentekammeret d. 27. Aug. 1737 følgende Resolution: Dersom Forpagtningskontrakten er udstedt paa Forespørgeren alene, og han ikke har indgaaet nogen Slags Forpligt overfor hans Stiffader Kammerraad Jens Voigt om Lod eller Del i Konsumtionen, saa er det Andrageren aldeles uforment at antage de fornødne Folk til Konsumtionsintradernes Oppebørsel; men er Sagen af anden Beskaffenhed, henvises han til Lands Lov og Ret.²³⁾

Kammerraad Voigt har villet staa for Oppebørslen, og i Anledning af Vrøvlet mellem denne og Overgaard bliver sidstnævntes Kautionsist Herluf Stiernholm til Keldgaard betænkelig og klager til Rentekammeret over, at Konsumtionen for Januar og April Kvartaler ikke var rettidig indbetalt. Paa Forespørgslen om, hvorledes dette forholder sig, svarer Stiftamtmand Gabel Rentekammeret den 27. Septb. 1737, at Overgaard rigtigt har indbetalt Konsumtionsafgiften. Men Sagen er, at Kammerraad Jens Voigt har indtrængt sig i Administrationen og efter sin bekendte Konduite skaltet og valt saaledes dermed, at det vil blive Forpagteren ligesaa skadelig, som det har været fornærmeligt for Borgerskabet, om han fremdeles skal vedblive dermed. Thi det, som Forpagteren har i Arv, kan snart sættes over Styr, og det som Ildebranden har levnet Indbyggerne, skal Kammerraad Voigt ikke undse sig for at skille dem ved. Og ikke det alene; men han fordriver og forjager al den Handel og Vandel, som Indbyggerne hidindtil har haft med de om-

kring Byen boende Bønder, plat og aldeles fra Byen ved hans egenraadige Forhold i Portene og anden utilbørlig Adfærd, hvorover Borgerskabet ved Stiftsamtmandens Besøg i Byen i afvigte Juni klagede vemodelig. Uagtet Gabel havde truet med at foreslaa Rentekammeret en Forandring, om han ikke holdt op med sin utilbørlige Adfærd, skal han dog ligefuldt have fremturet, indtil Forpagteren nu ser sin Ruin tillige med Borgerskabets, hvorfor han søger at fratage Kammerrad Voigt al videre Administration. Men Stiftamtmanden frygter, at han ved Processer eller andre Paafund vil overvinde eller overtale Forpagteren og dermed igen til Byens totale Ruin komme ind i Forpagtningen og Administrationen. Gabel beder derfor Rentekammeret formaa Kongen til at lade Borgerskabet selv overtage Konsumtionen ved dette Aars Udgang, saaledes at nogle af Indbyggerne besørgede Oppebørslen og Administrationen. Faar Voigt igen Lod og Del i Forpagtningen, saa bliver Byen og Borgerne plat ruineret.²⁴⁾

Snart efter anlagde Rasmus Overgaard Sag mod Stiffaderen. Da Byfoged Cordt Jacobsen som tilsynsførende med Konsumtionens Indbetaling til Amtstuen i Ringkøbing var impliceret, indsattes Herredsfogden i Hammerum Herred Lars Sivertsen Svanholm som Sættedommer. Kort efter døde Rasmus Overgaard 9. Dec. 1737.²⁵⁾

Under Skiftet efter ham fremlagde Kammerrad Voigt Regning paa Forstrækning ydet Stifsønnen, bl. a. til en Rejse til København og Ophold i Horsens og Kalundborg og for hans Hustrus Ophold hos Voigt fra 1728–34 (238 Rd.), i alt 666 Rd. Herimod indgav Enken ved sin Lavværge Prokurator Deborthle en Modregning paa Kammerraaden paa 883 Rd. 3 Mk.

Disse Krav førte nu til gensidige Sagsanlæg mellem Broder og Søster, og til at paadømme deres Mellemværende nedsattes en Kommission, der ved Dom af 23. Dec. 1738 tilkendte Kammerraad Voigt 213 Rd. fra Margareta Voigt, sal. Overgaards, og 100 Rd. fra Byfoged Cordt Jacobsen. Imidlertid sagsøgte Mad. Overgaard ogsaa sin Broder for en Obligation paa 400 Rd. med eet Aars Rente, 20 Rd., som hendes afd. Mand havde til gode hos Herluf Stiernholm til Keldgaard, der var gift med Rasmus Overgaards Faster. Obligationen laa hos Kammerraaden i det forseglede Skriver- og Konsumtionskontor.^{25 a)}

Under den vidtløftige Sagførsel afhørtes en Mængde Vidner, Jens Voigts gode Ven Købmand Mathias Brunow, Postmester Peder Grøn, Peder Gregorius Fürst, Peder Rasmussen Guldsmed, Kapellanen Hr. Niels Smith og hans Kæreste (Hustru) Martha Lyngbye, i hvis Hus i Østergade Rasmus Overgaard og Hustru Margareta Voigt boede i 1737. De fleste Vidner gik den gæve Kammerraad imod, og han indankede derfor kækt Tingsvidnet aflagt den 25. Januar 1738 ved Holstebro Byting for Landstinget i Viborg.²⁶⁾ Den 23. Dec. s. A. kendte Landstingsdommerne dog Tingsvidnet lovgyldigt behandlet og ved Magt; men da Hovedsagen — Mellemværendet mellem Jens Voigt og Søsteren — svævede under en kgl. Kommissions Behandling, skulde Kommissarierne kende i denne.²⁷⁾

Ogsaa Margareta Voigt indsendte den ved Holstebro Byting d. 2. Sept. 1738 afsagte Kendelse, hvorved Kammerraad Voigt og hans Frue var mulkteret efter Loven, fordi de ej havde villet møde efter Stævning og svare paa de dem fra Retten forelagte Spørgsmaal. Hun krævede Kendelsen bekræftet og paastod, at Voigt og Frue skulde møde i egne Personer for Lands-

tinget og aflægge deres Vidnesbyrd. Landstinget dømte den 16. Sept. 1739, at siden den indstævnte Dom alene kræves bekræftet og har overskredet den Tid, den efter Loven kan underkendes, bliver den kendt ved Magt. Hvad den anden Paastand angaar, tilfindes Kammerraaden og Frue at være pligtige at møde for Underretten som deres rette Værneting og afgive deres Vidnesbyrd og Sandhedssvar.²⁸⁾

Disse Sager affødte nye Søgmaal. Kammerraad Voigt stævnedes Prokurator Deborthle, der var optraadt i Retten som Sagfører for Mad. Overgaard, og denne indgav Kontrastævning mod Voigt paa egne og Konsumtionsforpagter Chr. Nielsen Møllers Vegne. Sidstnævnte, der som Inkassator af Konsumtionsafgiften var interesseret i saa mange bosiddende Borgere som muligt, havde klaget til Stiftsbefalingsmand von Gabel over, at Haandværkere og Tjenestefolk fra Landet drog ind i denne fattige By og handlede som Bønhaser hos enfoldige; de burde sættes i Skat. Men Kammerraad Voigt ophidsede dem og indfandt sig næsten hver Tingdag for at chikanere Møller og flere og gik Deborthle, der ifølge kgl. Reskript af 31. Okt. 1732 var autoriseret Prokurator, i Næringen. Møller bad Stiftsbefalingsmanden om at paabyde de nævnte løse Personer enten at løse Borgerskab eller rejse tilbage til deres Hjemsteder.

I 1740—41 førtes disse nye Sager, og der afhørtes fra begge Sider en Række Vidner. Kammerraaden stillede Vidnerne en Mængde vidtløftige Spørgsmaal. Men i tre paa hinanden følgende Dage d. 21., 22. og 23. Februar 1741 gik Modparten løs paa Urostifteren. Chr. Overgaard vidnede, at Kammerraaden altid var i Proces. Købmand Alexander Nyboe erklærede, at i den Tid, Kammerraad Voigt havde boet i Holstebro, havde

han mesten Dels altid haft Processer. »Gud skille os lovlig og vel af med ham, saa har vi intet nødig at staa her paa Tinget saa tit«; han havde som Vidne maattet møde 4—5 Dage i Kammerraadens Sager.

Endnu haardere er Anders Olufsen Hjerms Vidnesbyrd. Han kan med ren og frelst Samvittighed sige, at her i Byen haver været megen Urolighed, siden Kammerraad Voigt kom hertil, og det bliver kanske ved, saa længe han er her. Vi ser Stævningsmændene med faa Ugers Mellemlum, og da han ogsaa fører Processer for andre, er det troligt, at han ophidser dem dertil. Anders Hjerm har hørt af Bønderne, at Voigt ved sine Processer har tilsat to Herregaarde, og det er et almindeligt Rygte i Egnen, at han er trættekær. »Gud give os Fred i vore Dage og frels os fra urolige Hoveder, der ej indfører andet end Kiv og Trætte«.

Men Kammerraaden bliver ikke Svar skyldig. Han spørger Anders Hjerm, om det er, naar han har været ædru eller fuld og ligget i Rendestenen, som ofte gaar paa, at han har set Stævningsmændene paa Gaden. Da Voigt to Gange havde nævnt Djævelens Navn i Retten, maatte han betale Bøde i en »Sparekasse«, som Dommeren satte frem.²¹⁾

Imidlertid havde N. Sehested og C. Moth (til Kvistrup) i December 1740 afsagt en Kommissionsdom, der erklærede, at de af Kammerraad Voigt mod Byfoged Cordt Jacobsen som Dommer brugte uanstændige, foragtelige og ubekvemme Ord*) for døde og magtesløse, saa de ej skulde komme Byfogden til nogen Præjudice paa gode Navn og Rygte. Voigt

*) Ifl. Referatet af Forhøret skal Voigt desuden have vist sin Foragt ved at vende Rumpen mod Byfogden, da han gik ud af Døren.

skulde afgive skriftlig Erklæring (Undskyldning) inden 6 Uger og desuden bøde 24 Rd. Sølv til Byfogden som Dommer. Da den fremlagte Udlægsforretning udviste, at Kammerraad Voigt intet ejede, tilfandttes han, om han nogen Sinde blev Ejer af noget, at betale Kommissionens Omkostninger skadesløs.³⁰⁾

I 1742 kom det til et voldsomt Sammenstød mellem den stridbare Kammerraad og Herredsfoged Johan Busch af Hammerum Herred paa Hjerm-Ginding Herredsting, der holdtes i Holstebro. Bl. a. spurgte Johan Busch Voigt: »Est du ikke en afsat Amtsforvalter?« — Kammerraaden riposterede: »Er du ikke dømt paa dine 3 Mark?« — Busch: »Er en Mand, som har betalt sin Gæld, ikke en ærlig Mand? Ellers havde Kongen ikke givet mig det Brød, jeg har. Jeg er en kongelig Betjenter og Herredsfoged. Men er du ikke dømt ved højeste Ret (der sigtes til ovennævnte Kommissionsdom) at give Mulkt, for du skældte Rettens Betjenter her paa Tinget«.

Efter denne Holmgang stævnedes Herredsfoged Busch Kammerraad Voigt og Købmand Mathias Brunow til Bytinget for deres lovstridige Forhold paa Herredstinget, hvor Brunow havde fungeret som Sættedommer. I Retsmødet den 28. Marts 1742 for Busch atter voldsomt frem mod Kammerraaden og »hans højlærde Skolemester og Litsenbroder Math. Brunow«. Denne mødte ikke, men hævdede i en Skrivelse, at Byfoged Cordt Jacobsen var Part i Sagen. Byfogden tog dog intet Hensyn hertil, men idømte Brunow for Udeblivelse og Ulydighed en Bøde af 10 Lod Sølv til Sagsøgeren og 10 Lod til Kongen. Senere idømtes dog ogsaa Herredsfoged Busch for Udeblivelse 2 Lod Sølv til Justitskassen og 2 Lod til Vidnet Math. Brunow.³¹⁾

I 1742 havde Jens Voigt endnu en Retssag, der var

Efterslet fra Højesteretsagen med Raadmand Jens Sørensen i Randers. Generalkvartermester Højesteretsprokurator Hans Ermandinger havde ført Sagen for Voigt ved Højesteret, men ingen Betaling faaet. Han krævede nu Kammerraaen for 210 Rd. 4 Mk. og Forbud nedlagt mod, at der ikke til denne maatte udbetales de 300 (d. e. 313) Rd., som Højesteret havde tilkendt ham fra Mad. Overgaard og Byfoged Cordt Jacobsen (se S. 68). Sættedommeren Byfoged Søren Faber, Lemvig, nedlagde Forbudet efter Hans Ermandingers Paastand. Han opgjorde sit Krav paa Voigt saaledes: For 2 Sager, han havde ført 1735 for Kammerraaen mod Raadmand Jens Sørensen, beregnede han i Salær 50 Rd. Først paa Aaret 1736 havde han laant Voigt 10 Rd. 4 Mk., i Dec. 1738 havde han igen for Højesteret ført de tvende Sager mod Jens Sørensen, saaledes at han skulde have $\frac{1}{4}$ af det, som denne skulde betale, 580 Rd., eller 145 Rd. Desuden blev Voigt i den ene Sag idømt 5 Rd. til Justitskassen. Ermandingers Tilgodehavende var derfor 210 Rd. 4 Mk.,*) som han krævede betalt eller Kaution derfor; i modsat Fald forlangte han Betaling af det, som Højesteret (hvortil Kommissionsdommen af 23. Dec. 1738 var appelleret) havde tilkendt Jens Voigt hos Margareta Overgaard og Byfoged Cordt Jacobsen.

Der gjordes Arrest for Ermandingers Tilgodehavende, men Voigt nægtede at anerkende det og opstillede Modregning, hvorom han lod udtage Kontrastævning; med denne mødte Gregers Christensen Wium i Holstebro for Retten og forlangte paa Voigts Vegne, der havde været i København i nogle Uger og først i Nat (3.—4. Sept. 1742) var hjemkommen, Sagen udsat i 3 Uger, af Hovedcitanten i 6 Uger.

*) 50 Rd. + 10 Rd. 4 Mk. + 145 Rd. + 5 Rd. = 210 Rd. 4 Mk.

I et langt Indlæg hævder nu den plagede Kammeraad bl. a., at Ermandinger slet ikke har ført den ene af de to Sager mod Jens Sørensen, da den blev hjemvist paa Grund af Formfejl. »Naar Sr. Ermandinger siger, at han har laant mig 10 Rd. 4 Mk., saa bekom han 2 Randers Laks af mig, som kostede mig selv i Randers 9 Rd. 2 Mk.«. Han havde aldrig forpligtet sig til i Salær at give $\frac{1}{4}$ af de 580 Rd., men deraf skulde de 50 Rd. dækkes. Da der foruden dette Beløb fragik 95 Rd. i Loftsleje, opgiver han sit Nettoudbytte af Processen til 335 Rd. Han anfører et Brev, hvori Ermandinger kalder ham »højtærede Ven« og nedsætter de 50 Rd. til 30 Rd. Voigt tilbyder i alt at betale 90 Rd. 1 Mk. 12 Sk.

Inden Sagen atter kom for (6. Nov. 1742), afgik Ermandinger ved Døden, og da Voigt erklærede, at han forhandlede med Fru Ermandinger om Forlig, udsattes Sagen paa ny i 6 Uger.

Imidlertid havde Højesteret d. 10. April 1742 paa dømt den indankede Kommissionsdom af 23. Dec. 1738, hvorefter Kammerraad Voigt skulde have 213 Rd. af Md. Overgaard og 100 Rd. af Byfoged Cordt Jacobsen. Højesteret tilkendte Voigt 300 Rd. fra dem. I et Indlæg henviste Byfogden til, at Ermandinger havde lagt Arrest paa dette Beløb, men før han betalte, forlangte han at se Højesteretsdommen i Original.

Men allerede inden den nævnte Kommissionsdom kom for Højesteret, havde Generalfiskal Smith ved Byfoged Niels Forsom i Ringkøbing ved Retten i Holstebro d. 23. Juni 1739 erhvervet en Udlægsdom i de 213+100 Rd. til Dækning af Voigts Kasseangel som Amtsforvalter. Da nu Ermandingers Krav skulde afgøres, fremlagdes i Dec. 1742 det Forlig, som var sluttet mellem Fru Ermandinger og Kammerraad Voigt,

hvorefter denne erkendte at være hendes afd. Mand 140 Rd. skyldig og tilbød at betale Sagens Omkostninger. Sættedommeren Søren Faber afsagde da den Dom, at det indgaaede Forlig blev at bekræfte, Voigt skulde betale Fru Ermandinger de 140 Rd. inden 15 Dage, og eftersom intet var bevist, der kunde tilintetgøre den hos Byfoged Cordt Jacobsen gjorte Arrest og Beslag, blev samme kendt ved Magt, saa han ej maatte betale Beløbet til nogen anden, Generalfiskal Smith undtagen, som ifl. Udlægsdommen af 23. Juni 1739 har Førsteret, før Fru Ermandinger er fornøjet.³²⁾

Efter at saaledes Statskassens Førsteret til de omstridte 300 Rd. var fastslaaet, er der næppe blevet noget til Fru Ermandinger. Voigts Kasseangel har sikkert oversteget dette Beløb. Han havde ansøgt Konseillet om, at den Aktion, som var paaført ham af Generalfiskalen, maatte ophæves; men ved Konseillets Skrivelse af 28. Januar 1740 nægtedes Ansøgningen. S. A. ansøgte han om Tilladelse til at indstævne Kommissionsdommen i en ham af Byfoged Cordt Jacobsen paaført fiskal Sag (ang. Skat), men ogsaa dette afslaaes; det maa blive ved den i Sagen nedsatte Kommission og ved Lands Lov og Ret.³³⁾

Hvorledes Kammerraad Voigt og Familie har slaaet sig igennem i disse Aar er ikke let at forstaa. Da Stif sønnens Konsumtionsforpagtning gav Underskud, har Voigts Indtægt som Fuldmægtig næppe været stor. Naar han i 1742 var i København i flere Uger, har det rimeligvis været for at laane Penge. Den 9. Maj s. A. udstedte han en Obligation til Kaptajn Caspar de Linde paa 290 Rd., »som han Tid efter anden haver laant mig«. I 1750 gav Kammerraad Jens Voigt Amtsforvalter over Bøvling og Lundenæs Amter Jens Fuglsang Obligation for 200 Rd. grov Sølv mønt. Ved

denne sidste er dog i Pantebogen Kvittering og Ud-slettelse vedføjet.³⁴⁾

I Mandtallet til Ekstrapaabudene for 1744 opføres i 1. Kl. Nr. 1 Kammerraad Jens Voigt med Hustru, 1 Barn over 12 Aar, 1 Dreng og 1 Pige samt 2 Heste; han har ingen Næring og er efter Angivelse ikkuns i temmelig Tilstand. Han ansattes alligevel til at svare 56 Rd. i Formue-, og Indkomst-, Hoved-, Heste- og Karosseskate; men da han søgte om Moderation, fordi han ingen Tjeneste havde og var fattig, gjordes der et Fradrag af 18 Rd., saa han slap med 38 Rd.

Da hans »Litsenbroder« Mathias Brunow, der allerede tidligere havde forpagtet Familie- og Folkeskatten i Thy, overtog Konsumtionsforpagtningen i Nykøbing Mors for Aarene 1746, 47 og 48,³⁵⁾ sendte han Jens Voigt herop for som Fuldmægtig at forestaa Oppebørslen. Det var jo en Virksomhed, Kammerraaden havde haft med at gøre før og forstod sig paa. Hans enestaaende Evne til at komme i Klammeri med Folk fornægtede sig heller ikke her.

Jens Voigt anlagde som Fuldmægtig ved Konsumtionen Sag mod Købmand Niels Olufsen i Nykøbing, der mod Loven havde ladet 20 Stude drive til Rysensten, men var bleven angivet af Forpagter Jens Stausholm. Studene blev solgt ved Auktion og Halvdelen af Beløbet tilfaldt Kongens Kasse, Halvdelen Angiveren. Men ikke nok hermed vilde Jens Voigt inkvirere om Studenes Indkøb, Drift o. s. v., alene for at bringe Niels Olufsen i uforholden Proces, skønt han dog een Gang var straffet for Studene. Købmanden ansøgte derfor Kancelliet om Indsættelsen af to Kommissærer til at undersøge, om ikke Inkquisitionen var lovstridig, og om Jens Voigt ikke burde betale Sagens Omkostninger.³⁶⁾

Med Jakob Olesen i Nykøbing havde Kammerraad Voigt en Retssag angaaende en Ejendom paa Købstadens Grund. Voigt havde ved Sønder- og Nørre-Herreds Ting 1747 ladet optage et Tingsvidne om en Syns- og Granskningsforretning paa Ejendommen; men da denne sorterede under Nykøbing Bys Jurisdiktion og ikke under Herredstinget, indankede Jakob Olesen Sagen for Landstinget til Svækkelse og Underkendelse af Tingsvidnet. Landstingsdommerne giver Jakob Olesen Medhold og idømmer Kammer-raaden 8 Spdl. i Procesomkostninger og 3 Rd. til Viborg Domhus.³⁷⁾

Da Mathias Brunow ikke fik Konsumtionsforpagtningen for de næste 3 Aar i Nykøbing, vendte Jens Voigt tilbage til Holstebro, hvor vi finder ham sat i Skat 1749 og de følgende Aar. Da han 1750 paa-lignes Princestyr og kræves derfor, gør han Vrøvl i en lang Skrivelse.³⁸⁾

Efter Kammerraad Voigts Tilbagekomst til Holstebro mærker vi ikke noget til ham som Procesmager, maaske fordi Byens Justitsprotokoller mangler i en Aarrække efter 1748. Han har med Familie hutlet sig igennem, som han kunde bedst, ligesom i de mange tidligere Aar, efter at han var gaaet fra sine to Herregaarde. Han døde 1758³⁹⁾ og maa da sikkert have været omkr. 70 Aar gammel. Imidlertid synes han ikke at være død i Holstebro, da Kirkebogen intet melder derom.

Hans Enke Margrethe Kathrine Bugge overlevede ham i 14 Aar og blev med to Børn boende i Holstebro i et Hus Øst for Brotorvet. I Skattemandtallet 1764 vidner Byfoged Curtz om Kammerraad Voigts Enke, at hendes Tilstand og Vilkaar er kuns maadelig, da hun alene har Husværelse i Østergade[s Kvar-

ter] uden selv at eje Hus eller Gaard og nyder ingen Pension nogen Steder fra; hun befries derfor for at svare noget af sin Rang.⁴⁰⁾

En Datter Gundiell Kathrine Voigt blev efter Moderens Død boende i Holstebro, hvor hun døde ugift den 20. Jan. 1798, 72 Aar gl.⁴¹⁾

Kildesteder:

¹⁾ Henry Bruun: Danmarks Amtsforvaltere 1660—1848, S. 5 (Særtryk af Personalhist. Tidsskr. VII R. 4. Bd., 1. Hft., 1919).

²⁾ Meddelt mig af Arkivar S. Nygård.

³⁾ Jydske Tegnelser 1718—23, 1719, ^{28/6} 1721. (Rigsark.).

⁴⁾ Smst. ^{20/8}, ^{22/8} og ^{22/10} 1723.

⁵⁾ Henry Bruun: Danmarks Amtsforvaltere 1660—1848, S. 47.

⁶⁾ Vielsesattest fra Provst J. Jermiin, anført i Hjerm-Ginding Herreders Justitsprot. 1716—26, Bl. 554 b. (Landsark.).

⁷⁾ Jydske Tegnelser 1724—30, ^{2/7} 1725, ^{24/8} 1726 (R. A.).

⁸⁾ O. Nielsen: Hjerm og Ginding Herreder, S. 42.

⁹⁾ Jy. Tegn. 1724—30, ^{2/7} 1725.

¹⁰⁾ Smst., Bl. 327.

¹¹⁾ Smst. ^{20/12} 1727.

¹²⁾ Henry Bruun: Danmarks Amtsforvaltere 1660—1848, S. 47.

¹³⁾ O. Nielsen: Skodborg og Vandfuld Herreder, S. 46—47 og samme: Hjerm og Ginding Herreder, S. 42—43.

¹⁴⁾ Jy. Tegn. 1724—30, ^{9/6} 1726.

¹⁵⁾ Højesterets Voteringsprotokol 1735, ^{20/12} og ^{21/12} 1735 (R. A.).

¹⁶⁾ Smst., 1738, 13.—20. Dec., Dom afsagt ^{22/12} 1738.

¹⁷⁾ Jy. Tegn. 1730—35, ^{24/4} 1734.

¹⁸⁾ Højesterets Voteringsprot. 1736, ^{17/7}.

¹⁹⁾ Holstebro Bys Regnskab 1737 (R. A.). Ribe Stiftsamtis Kopibog 1736—38, ^{6/4} 1737 Stiftsbefalingsmand von Gabel til Byfoged Cordt Jacobsen ifl. Kommercekollegiets Skrivelse. (Landsark. i Viborg).

²⁰⁾ Jfr. min Afhdl. Holstebro Ildebrande 1697—1794 i Hardsyssels Aarvog 1926, S. 62 f.

²¹⁾ Byfogdens Skr. til Kommercekollegiet af ^{20/1} 1737 i Holstebro Bys Regnskab 1737 (R. A.).

²²⁾ Holstebro Justitsprot. 1737—48, Blad 161. Jfr. min Bog Schous Gaard, S. 13.

²³⁾ Rentekamrets Resolution af $27/8$ 1737 i Ribe Stiftamts Kopibog 1736—38 (Landsark. i Viborg).

²⁴⁾ Stiftamtmanden til Rentekamret $27/8$ 1737, Ribe Stiftamts Kopibog 1736—38. (Landsark.).

²⁵⁾ Holstebro Skifteprot. 1735—45, $8/1$ 1738. Holstebro Kirkebog 1694—1775. (Landsark.).

^{25a)} Holstebro Skifteprot. 1735—45, $8/1$ 1738. (Landsark.).

²⁶⁾ Holstebro Justitsprot. 1737—48, $25/1$ 1738.

²⁷⁾ Viborg Landstings Dombog C. 1736—56, Bl. 241.

²⁸⁾ Smst., Bl. 319.

²⁹⁾ Holstebro Justitsprot. 1737—48, Bl. 322 ff., 349.

³⁰⁾ Smst., Bl. 348.

³¹⁾ Smst., Bl. 420 b, 423—4.

³²⁾ Smst., Bl. 114, 452 ff., 472.

³³⁾ Ribe Stiftamts Kopibog 1738 ff., $23/2$ og $6/4$ 1740.

³⁴⁾ Holstebro Skødes og Panteprot. I, $9/8$ 1742 og $6/4$ 1750 (Landsark.).

^{34a)} Holstebro Bys Regnskab 1744.

³⁵⁾ Villads Christensen: Nykøbing paa Mors, S. 314.

³⁶⁾ Jy. Tegn. XXX, Bl. 119, $6/10$ 1747.

³⁷⁾ Landstingets Dombog C. 1736—56, $28/2$ 1747.

³⁸⁾ Holstebro Bys Regnskab 1750 (R. A.).

³⁹⁾ Traps Danmark, 4. Udg., VIII, 148.

⁴⁰⁾ Holstebro Bys Regnskaber 1762—70.

⁴¹⁾ Holstebro Kirkebog 1776—1815.

»CHRISTIAN DEN OTTENDE«S SIDSTE REJSE

Ved J. Gr. Pinholt.

Gaardejer, Dbmd. *Josef Madsen Lykkesgaard* i Tørring Sogn ved Lemvig var som nittenaarig Soldat med Linieskibet »Christian den Ottende« paa dets sidste Rejse, der endte med Katastrofen i Eckernförde Fjord.

Om denne ulykkelige Begivenhed, hvis Enkeltheder han erindrede meget klart, meddelte den aandsfriske Veteran mig følgende:

Den første Session i 1849 holdtes allerede i Januar Maaned, og skønt jeg – fortæller *Josef Lykkesgaard* – kun lige var fyldt mit nittende Aar, tog de mig. Som sandt var, meldte jeg, at jeg var kendt med Søen; jeg havde nemlig drevet noget Fiskeri paa Limfjorden ved mit Hjem. De udskrev mig til Marinen, og kun faa Dage efter fik jeg Ordre til at tage af Sted. Paa mit Pas stod Aarhus som Mødested, og vi var blot to Mand fra Lemvigegnen, som skulde denne Vej.

Rejsen foregik paa den Maade, at vi skulde møde hos Sognefogderne, som saa var pligtige at give os Befordring; men denne Kørsel fra Sogn til Sogn gik ikke videre hurtig, da baade Fogderne og de, der var tilsagte til at køre, var meget lidt villige. Derfor var rede det ikke mindre end 6 Døgn, inden vi naede Aarhus.

I denne By var der Orlogssoldater i Hundredvis,

Josef Madsen Lykkesgaard og Hustru.

og hver Dag kom der flere. Endelig maa Tallet være blevet stort nok, og vi stuedes sammen paa et Dampskib, som førte os til København. Vi kom der elleve Døgn efter min Afrejse fra Lemvig.

I Hovedstaden blev vi fordelte til forskellige Orlogsskibe. Jeg kom til Linieskibet »Christian den Ottende«, og alle mine Kammerater var misundelige paa

os, der blev udtagne til at gøre Tjeneste paa dette vort stolteste og smukkeste Skib, Landets prægtigste Orlogsmand. Man kunde nu heller ikke være andet end særdeles glad ved at høre til et saadant Skib; alene Synet deraf kunde fylde en med Glæde og Stolt-
hed.¹⁾

Vi kom alle med det samme til strengt Arbejde; samtlige Flaadens Skibe skulde nemlig udrustes, og der var overmaade meget at gøre. Vi sled fra Morgen til Aften; der var næppe Tid til at faa Maden i Ro. Og dog var Humøret let og frejdigt. Jeg tror, vi alle som en mærkede til noget af det, der kaldes Kamp-
lyst. Vi vidste, at vi straks skulde gaa mod Fjenden, og at vi var ham langt overlegen. Det undrede os dog, at der ikke blev nogen videre Tid tilovers til Eksercits og anden Indøvelse i Brugen af vore Vaar-
ben, men at Skibenes Udrustning skulde have saa godt som alt Arbejdet. Saaledes kan jeg bestemt er-
indre, at der ikke blev løsnet noget skarpt Skud fra vort Skib, før vi kom til Eckernförde; men det kunde maaske ikke være anderledes. Vi var kun ude med Skibet i 13 Dage, og i denne korte Tid kunde der jo ikke læres meget; tilmed havde det i en Uge væ-
ret saa stormende og koldt, at man saa godt som umu-
ligt kunde afholde nogen Øvelse. For øvrigt behand-
lede vore Befalingsmænd os ualmindelig godt; der kom straks til at herske et fortrinligt Forhold imellem os alle.

Vi fik Ordre til Afgang fra København den 31. Marts, skønt det havde knebet meget med at blive

¹⁾ Om Bord som Underlæge paa »Christian den Ottende« var ogsaa den senere Fysikus, Dr. med. Erik Holst i Ringkøbing (meddelt af F. K. Erlang; om Fysikus Holst, se Hards. Aarb. 1908, S. 1—10).

fuldt færdig. Skibet førte 84 Kanoner. Vor Chef var Kommandørkaptajn *Paludan*. Da vi sejlede, saa vore Kammerater misundelige efter os, der gik med Landets bedste og smukkeste Skude, og vi anede selvfølgelig mindst, at vi skulde bringe vort Folk og Land den dybe Sorg, som saa hurtigt paafulgte, at miste dette Skib samt Fregatten »Gefion« (48 Kanoner). Ja, paa et hængende Haar nær var Dampskibene »Hekla« (med 2 60-pundige og 6 24-pundige Kanoner) og »Gejser« (2 60-pundige, 6 18-pundige 13-Kaliber Kanoner) ogsaa gaaede tabt ved denne ulykkelige Begivenhed.

Da Ordren om at gaa til Eckernförde kom til os, laa vi til Ankers ud for Mommark, paa Østkysten af Als. Chefen kaldte os straks sammen og meddelte os, at vi snart kunde vente at komme imod Fjenden for at hjælpe vore Kammerater paa Landjorden. Han vilde haabe, at vi som gode danske Mænd vilde opfylde vor Pligt imod Konge og Land og gøre vort Flag Ære. Vi raabte rungende Hurra, og jeg er overbevist om, at det mindst af alt manglede paa Mod og Lyst til at gaa i Kamp. Da mange af os var fuldstændig ukendte med Lyden af Salver, blev der gjort klart Skib, og flere Kanoner affyredes med løse Skud. Det var en alvorlig Musik.

Klokken 6—7, kort før Solnedgang den 4. April, lagde vi os tværs ud for Eckernförde Fjord, vel en tre Fjerdingsvej fra det yderste af de Batterier, der var paa Land. De tre andre Skibe samledes ved samme Tid; »Gejser« kom sidst. Det havde tre Transportbaade paa Slæb; saa vidt vi kunde forstaa, var det Meningen, at de paa disse værende Soldater skulde have forsøgt Landgang. Men Vejret tillod det ikke; der blæste nemlig en haard Kuling af Øst.

Paa Land var der Travlhed, og længe varede det ikke, før der affyredes nogle Skud efter os. De naaede os ikke; men det var ret underligt at se Kuglerne slaa ned i Vandet og igen springe højt op. Dette kunde gentage sig flere Gange. Vi følte, at nu stod vi lige for Krigen, den, vi kun hidtil havde kendt paa Afstand. Og det kan ikke fragaas — hvad der vel ogsaa var naturligt — at der ligesom bredte sig en alvorlig Tone blandt os, da vi saa og hørte de første Skud fra Fjenden. En underlig Fornemmelse som et Tryk eller en Tunghed følte i Brystet. Ikke som Angst, slet ikke Skræk eller Forsagthed, som om man helst vilde have været borte; men Stillingen kan vel bedst udtrykkes ved, som om vi alle havde Følelsen af, at vi stod over for noget højtideligt, gik til noget stort, der laa langt over det dagligdags. — Vor Kaptajn, *Krieger*, der gik omkring blandt os, maa have bemærket denne Forandring. Han spurgte nogle af os, om vi fejlede noget. Men mærkelig nok gik denne Stemning snart over, og der kom noget andet op i os, som næppe var af det gode: en Lyst til at gøre Gengæld — til at skyde alle disse Mennesker paa Stranden ned.

Næste Morgen blev alt tidligt gjort klart og kant. Ingen Ild tændtes, og vi fik ingen Te til Maden. Vejsret var blevet bedre; der blæste en laber Kuling, dog stadig af Øst. Kl. 5 var et Skibsraad blevet afholdt af Officererne om Bord paa vort Skib, og allerede Kl. 6 begyndte vi den uheldsvangre Sejlads. Vi stod indefter, meget langsomt, blot for Merssejl. Kl. om trent 8 var vi saa nær ved det nordlige Batteri, at dette skød paa os og ramte. Saa buldrede to fulde Lag løs fra vore Kanoner. Vi rakte Hals og kunde tydeligt se, at disse gjorde megen Ødelæggelse. Endelig kastedes Anker, og da laa vi ikke stort over en 800

Alen fra det nærmeste Batteri, men dog paa en 20 Alen Vand. Det andet af Strandbatterierne var omtrent 2000 Alen borte, og vi laa med Bredsiderne vendt imod dem begge. Fregatten lagde sig endnu nærmere ind til Kysten.

Medens vi gik i Stilling, brugte Tyskerne sig. Kuglerne fra det fjerneste Batteri slog i Begyndelsen i Vandet, gik op igen og ramte os i Merset. Fra det nærmeste Batteri var det værre. Dettets fleste Kugler traf, men gjorde dog ikke videre Skade. — Det var langtfra nogen behagelig Følelse saaledes at vide sig som Skive uden at kunne gøre Gengæld; men heldigvis varede det ikke længe. Da vi først kom til at skyde, tog det kun kort Tid, inden det nærmeste Batteri saa godt som helt holdt op med Skydningen. Vi skød i hele Salver og saa hurtigt, som Røgen kunde drive bort. Det var et voldsomt Bulder, og Skibet rystede og bævede; men medens vi følte os usikre, beklemte og mindre rolige i Begyndelsen, forundrede vi os over, at vi snart fandt os fuldstændig tilfreds i Stillingen.

Skydningen vedblev uafbrudt til over Middag, og den Stilhed, der indtraadte, da alt pludselig saa kom i Ro, var os næsten mere ubehageligt end Bulderet og Bragene. Jeg stod ved det underste Batteri, og jeg saa kun een Mand blive saaret. Det var af en Træsplint, som en Kugle slog løs. I det hele var der, efter hvad der blev os sagt, næppe 40 saarede hos os; men paa Land maa Tabet have været meget større; thi Ambulancen var der uafbrudt i Virksomhed.

Det kan nok være, at vi forundrede os meget over Slagets Afbrydelse. Vi syntes, at vi var saa godt i Lag med Fjenden, som vi kunde ønske os. Skønt vi vel havde set, at der kom flere og flere Kanoner imod

os paa andre Steder af Kysten, syntes vi hele Tiden, at vi gjorde dem langt større Skade, end de gjorde os, og dette var sikkert ogsaa Tilfældet. Hvorfor skulde vi saa hejse Parlamentærflag? Hvorfor skulde vi saa sende vor Løjtnant *Ulrich* i Land? Det var dog, som om vi vilde tigge til Tysken. Desværre fik vi snart den sørgelige Sandhed at vide.

Fregatten var nemlig noget hen paa Formiddagen svajet ud af sin Stilling og kommet til at ligge med Agterstavnen imod det længst bortliggende Batteri, hvis Kugler saa gjorde frygtelig Virkning. Den kunde ikke hjælpe sig selv, hvorfor »Gejser« dampede derhen. Ulykkeligvis blev Slæbetovet overskudt, og saa var Fregatten hjælpeløs. Under dette Forsøg var Kampen haardest; baade vi og Fjenden skød af al Magt. Der sendtes saa Bud efter »Hekla«; men da dette Skib var kommen nær til os, fik det et Skud i Roret, saa det havde Nød med at klare sig selv bort. Fra »Gefion« kom der Bud om Hjælp af Læge og Mandskab, og vi afgav vor Underlæge og 17 Mand, og samtidig fik de Ordre til, at Fregatten skulde trække sig ud af Slaget. »Gejser« kom saa igen; men medens Damperen var i Færd med at faa Bugsertrossen gjort fast, fik den en Kugle i Maskinen, hvorefter den næppe ene kunde dampe ud af Skudvidde. Inden Middag var altsaa begge vore Dampere ude af Stand til at hjælpe os, og samtidig var Vinden imod Land tiltagen. Stillingen var altsaa langt farligere, end vi egentlig anede. Det var den dyre Nød, der tvang vor Fører til at begynde Underhandlinger med Fjenden. Der blev sagt Besked om, at Eckernförde vilde blive beskudt med Granater, hvis Skydningen fra Land paa vore Skibe vedblev; thi Byen havde vi hidindtil sparet.

Fjenden var imidlertid klog nok til at hale Svaret ud. Først vilde man have en halv Times Betænkning, og da vor Parlamentær efter den Tid igen gik til Land, fik han ingen Besked. De opholdt ham med Snak lige til Klokkeren henad 5. — I denne lange Vente-tid fik vi noget at spise og hjalp ellers til at bringe Orden i, hvad der under Slaget var ødelagt. Paa Fregatten havde man travlt med at varpe; men det gik kun yderst langsomt. Dampskibet »Hekla« prøvede derfor, efter at det nogenlunde havde faaet sit Havari udbedret, at gaa til Hjælp. Men aldrig saa snart saa Tyskerne dette, før de fyrede løs, skønt Skibet havde Parlamentærflag. Saa vovede Damperen ikke at gaa ind, men vendte og var snart helt borte. Vi hørte siden, at den gik til Sønderborg. Disse Skud var de eneste, der løsnedes under Vaabenhvilen.

Klokken noget over 4^{1/2} kom vor Parlamentær tilbage, og Svaret lød, at Fjenden ikke vilde tage imod Tilbudet, men fortsætte Kampen. Under Vaabenhvilen var der paa Land kommet stor Forstærkning af Artilleri og Soldater, saa Skydningen nu blev langt stærkere end før. Det allerværste var, at der skødes med Granater og gloende Kugler. Vi laa akkurat i samme Stilling som om Formiddagen og skød med Bredsiderne mod Batterierne. Ingen af os kunde dog ane, at vor Stilling var farlig. Vi kunde sikkert ogsaa let have gaaet under Sejl og kommet uden for Skudsvidde; men dette vilde Kaptajnen ikke for ikke at lade Fregatten i Stikken. — Dette Skib led voldsomt. Takkelagen blev i kort Tid aldeles forskudt; det laa saaledes, at Fjenden kunde bstryge det paa langs, og det kunde ikke forandre Stilling. Vi var snart klar over, at det maatte overgive sig, og allerede en lille Time efter Kampens Genoptagelse saa vi med Sorg

og Harmen, at Flaget blev strøget. End mere harmeligt var det, at Fjenden endnu noget efter dette skød paa det ynkelig tilredte Skib. Først efter, at en Løjtnant var sendt i Land, ophørte Beskydningen.

Nu forstod vi, at der for os intet andet stod tilbage end Flugt. Under den stærkeste Beskydning, vi formaede, begyndte vi at lette Anker og gaa under Sejl. Mange af os blev kaldt paa Dækket for at hjælpe. Jeg saa, at der faldt en Granat lige imellem alle dem, som stod ved Spillet. Den forvoldte en frygtelig Ødelæggelse. De, der ikke blev lemlæstede, flygtede bort, og Ankeret maatte kappes.

Beskydningen var nu paa det højeste, og Stillingen var lige med eet blevet aldeles uhyggelig. Der kom Mandskab til at arbejde ved Forspillet, hvor vi havde et Varpanker. Ogsaa her slog Granater og Kugler ned, saa Mandskabet forlod deres Post. Jeg stod ved Storlugen og hjalp til med de saaredes Nedhejsning. Men snart kom der saa store Ladninger af lemlæstede Kammerater, at jeg ikke, om det skulde have kostet mit Liv, kunde taale at se al denne Elendighed, og jeg løb bort. Det var den første og eneste Gang, jeg havde forladt min Post.

Vi vilde have sat nogle Merssejl op; men det var umuligt, da Tovværket var ødelagt; der kom kun Fok, Klyver og Mesan op. Dette var dog nok til at give Skibet Fart, og der gik ligesom et Befrielsens Suk over os alle. Nu var der dog Haab om at slippe bort fra dette sande djævelske Myrderi, hvor vi laa som værgeløst Kvæg til Slagtning.

Men kun kort var Glæden! Da vi skulde vende, nægtede Skibet at lystre, og i de ganske faa Minutter vi laa saaledes, gjorde den morderiske Granatild alt løbende Gods til Trævler og de allerfleste af Sejls

lene til Stumper og Laser, saa at Skibet ikke kunde styres, men drev ganske langsomt ind mod Land.

Kort Tid efter følte vi tre vældige Rystelser — saa stod vi! Det stolte, men elendigt handlede Skib lagde sig om paa Siden.

Da vi blev klar over, hvorledes vi laa i det, kan jeg ikke nægte, at vi blev baade bange og forknytte. Jeg tror ikke, det var Livet, vi frygtede for at miste; thi under hele Kampen mærkede jeg hverken hos mig selv eller mine Kammerater nogen Dødsangst. Mærkelig nok gik Tankerne ikke i den Retning, og dog kunde det næste Sekund blive vort sidste. Dette er noget saa underligt, at jeg ikke kan forklare Grunden dertil. Nej, vi følte en Rædsel for, hvad det nu skulde blive til, og hvorledes det hele skulde ende. Det saa sandelig ogsaa sørgeligt ud. Skydningen vedblev lige saa morderisk og uden Standsning som før. Der var Ild baade nede paa vort Batteri og et Par Steder ovenfor; de gloende Kugler kunde tænde blot ved at ligge ganske kort Tid paa Dækket. Men der var Folk i Færd med at slukke. — Vort Flag blev da strøget; Klokken var omtrent seks om Eftermiddagen; Elendigheden havde saaledes kun staaet paa en halvanden Time. Det saa ud til, at Tyskerne havde ondt ved at holde op med Beskydningen; thi de vedblev lidt endnu med at overøse os.

Endelig blev der da Ro, og vi blev ordret til at aabne Vandhanerne for at faa Skibet fuldt af Vand. Ligeledes kom vi i Gang med at kaste Krudt over Bord. Vi hældte ogsaa Vand paa Ilden, der snart blev slukket.

Fra Land kom en Baad med en tysk Officer. Han steg med stor Værdighed op paa Dækket. Gal var han i Hovedet, og svært brugte han Munden; men

hvad der var i Vejen, kunde jeg ikke forstaa. Vore Officerer maatte aflevere deres Vaaben, og der blev sagt os, at vi skulde lystre den fremmede Herres Kommando.

Vor Chef maatte gaa i den første Baad og sejle til Land, og nu kom der Baade fra Kysten for at føre os fra Skibet. Vi trak i alt vort Tøj og tog saa mange af vore faa Ejendele paa Kroppen, som vi paa nogen Maade kunde have, for at de ikke skulde blive Fjendens Ejendom.

Det kneb for Baadene at faa os fra Borde; vi saa nemlig, at Landgangen ikke var behagelig. Den foregik paa den Maade, at man maatte springe ud og vade til Land, saa snart Baadene stødte. Da de var kølbyggede, var Vandet temmelig dybt at vade i. Naar vore Folk havde naaet Land, blev de opstillet under Bevogtning, og vi syntes, at vi tidligt nok kunde komme til at staa der og fryse.

I det Par Timer, jeg var om Bord, gik jeg omkring paa alle Batterierne, og intet Steds mærkede jeg til Ild eller Røg. Jeg var ogsaa nede hos de saarede, der laa i lange Rækker, de fleste med Sejl over sig; men her var en Jamren, som jeg ikke kunde udholde at høre paa.

Jeg ved nu ikke, hvorledes det kom op i mig, men pludselig syntes jeg, at jeg vilde i Land. Klokken var da henimod halvni. Jeg gik hen ad Styrbordstrappen. Da hørte jeg en af vore Officerer bede om, at nogle af os vilde gaa og slukke; der var Ild ved Vandgangen, men det havde ikke videre at betyde. Der var ingen, som vilde gaa; thi Kommandoen var jo hævet. Men jeg blev underlig til Mode, da jeg for ikke saa længe siden havde været nede og rundt omkring og intet kunnet opdage. Da jeg kom til Trap-

pen og bøjede mig ud, saa jeg baade Ild og Røg slaa ud af de nederste Kanonporte. Nu vilde alle i Land. Der blev en Raaben og en Skrigen, og Trappen blev i et Øjeblik aldeles overfyldt; Brættet forneden var ligeledes propfuldt. Der saas kun een Baad komme ud. Uden rigtig at tænke mig om sprang jeg over Rælingen, fik fat i et Tov, hvorved jeg gled ned til Brættet ved Trappen. Jeg fik lige saa megen Plads, at jeg kunde sætte Fødderne paa Brættet. Her stod jeg saa med Ryggen ind til Skibssiden og med Tovet i Haanden.

Nu kom nogle ganske frygtelige Minutter. Der var en Raaben og Skrigen om Hjælp fra Land; thi Ilden greb om sig med stærk Fart og slog allerede op af Lugen midtskibs. Vi vidste, at Krudtet kunde tændes, hvad Øjeblik det skulde være. Til den ene Side var Ilden, til den anden Vandet. Baaden, der var i Ankomst, turde ikke lægge til Trappebrættet; thi den vilde jo være bleven overfyldt af os. Men nogle af de yderst staaende sprang dog ud i Vandet og svømmede hen imod den; de kom dog ikke alle op.

Jeg gav min Sjæl Gud i Vold; thi jeg indsaa straks, at nu var Redning umulig. Ingen Baade turde mere gaa ud; vi kunde let skønne, at man paa Land var bleven klar over den frygtelige Stilling og helt havde opgivet os.

Saa hørte jeg et ubeskriveligt mægtigt Drøn, og i samme Øjeblik faldt Skibssiden over mig. Jeg sank og sank — stadig ved fuld Bevidsthed om, hvad der foregik.

Saa syntes jeg, at jeg holdt stille, og at Foden stødte mod noget haardt. Tovet havde jeg stedse i Haanden. Jeg gav et Ryk deri, men det sank. Alligevel gik det opad, og pludselig havde jeg Hovedet over Vandet.

Svømme har jeg aldrig kunnet, og for Resten var jeg i saa meget Tøj, at jeg ikke kunde løfte mine Arme op over Hovedet. Men det var maaske de mange Klæder, som bar mig oppe. Jeg saa og greb først efter noget Vrag for at holde mig oppe derved. Vandet var fuldt af ganske smaat splintret Tømmer, men dog fik jeg fat i saa stort et Stykke, at jeg kunde holde Hovedet oven Vande. Rundt omkring var der en forfærdelig Jamren og Skrigen, og ved Skæret fra de brændende Rester af Skibet saa jeg mange Mennesker ligge paa Vandet. Men kun kort varede det — saa blev alt stille.

Jeg søgte at tænke mig om. Det var næsten, som jeg nu ikke vidste af noget eller kunde huske tilbage. Dog blev det mig klart, at jeg var sluppet helskindet op, efter at Skibssiden og tre Rækker Kanoner var styrtet over mig — det værkede blot lidt i min ene Skulder. Et større Guds Under har jeg ikke kendt!

Tæt ved mig flød et Stykke af en Raa. Jeg pjaskede dertil og kravlede med Armene over dette runde Tømmer en halv Snes Alen, indtil jeg kom til det Sted, hvor Skibets Rester stod. Her laa en stor Vrænge. Denne krøb jeg op paa, og nu kunde jeg heldigvis sidde og hvile mig.

Det var mørkt; men i Bunden af Skibet brændte det — det fortaltes senere, at Skibet brændte i tre Døgn derefter. Da hørte jeg nogen skrige. Jeg saa i Retning af Lyden og bemærkede, en Mastelængde fra mig, to Mand. Den ene sad ved Enden af et Stykke Mast, der var væltet over og laa i Vandet, og den anden hang med Hænderne i noget Tovværk samme Sted. Aah, hvor det lettede at se Mennesker! Jeg besluttede mig straks til at vove mig derhen. Det var slet ikke saa let, da jeg skulde over og forbi det ulmende

eller brændende Tovværk, men det lykkedes. Jeg kom til Masteenden og kravlede ud til de to. Straks skulde vi til at prøve paa at faa vor Kammerat, der hang ned i Vandet, op til os paa Masten, men det kunde vi ikke magte. Vi maatte saa indskrænke os til at holde fast paa ham. En halv Snes Alen borte laa nok en af vore Kammerater paa en Vragflade; men han kunde ikke komme til os, og vi heller ikke til ham. Alligevel var det rosomt at have ham saa nær.

Nu sad vi sammen en halv Times Tid og gjorde os bekendte; de var alle tre af Holmens Folk. Vi skiftedes ogsaa til at raabe om Hjælp ind mod Land. Den første halve Time gik nogenlunde for os; men saa brændte det stærkere og stærkere op i Vraget, og Luerne bar ned efter os. Det var en Fare, som kunde blive dødbringende for os; thi vi kunde ikke forlade den Masteende, vi sad paa. Saa gik der igen en halv Time, og først da kom der en Baad. Der var danske om Bord, og de raabte igen, at de nok skulde bjærge os. Men de kunde kun tage een af os, da de havde reddet to foruden, og saa tog de vor Kammerat paa Flagen. Der gik nogle lange Minutter for os; thi Ilden var os nu næsten utaalelig. Heldigvis kom Baaden dog hurtigt tilbage, og saa kom vi med — de tre sidste levende Mennesker, der frelstes fra Linieskibet. Jeg var næsten stiv af Kulde; men da det tillodes mig at tage en Aare og ro, følte jeg mig snart vel tilpas. Jeg skal ikke heller nægte, at jeg aldrig tilforn har følt mig saa glad og taknemmelig mod Vorherre, som da Baaden stævnedes efter Land til.

Klokken var paa det nærmeste 10, da vi kom ind. En stor Menneskemængde var samlet for at se os. Soldaterne vilde bære os; men jeg kunde selv gaa. Vi var seks Mand, der blev samlet op efter Spræng-

ningen; tre af dem var saaret, to andre var sluppet lige saa heldigt som jeg.

– Det kan tilføjes, at der nedsattes en Krigsret til Undersøgelse af de forskellige Officerers Forhold ved denne ulykkelige Begivenhed. Dommen, der faldt den 13. April 1850, lød paa Frifindelse for Fregatten »Gefion«s Fører, Kaptajn *Meyer*. Derimod idømtes Kommandørkaptajn *Paludan* fire Maaneders Fæstningsarrest i anden Grad. Efter Marineministeriets Indstilling formildede Kongen Straffen til Fæstningsarrest i første Grad i tre Maaneder.

EN BITTER SKOLESTRID

Af J. Gr. Pinholt og J. Aldal.

Efterfølgende, der formenes at indeholde ret karakteristiske Momenter, turde maaske gøre Regning paa at have nogen Interesse for »Aarbogen«. For Paa lidelighedens Skyld er det i Hovedsagen ordret citerede Uddrag af vedkommende Skolekommissions Forhandlingsprotokol, som gengives. Der er ikke medtaget mere end nødvendigt til Forholdets Belysning, og da der nu er forløbet ca. 90 Aar, kan der næppe komme nogen Fortræd ud af, eller man gør sig skyldig i Indiskretion ved, at man nævner Sognets Navn og lader Offentligheden kende Sagen, der heldigvis vel næppe ret ofte har haft et Sidestykke i vor Skoles Historie, navnlig naar henses til, at det foregik ved Midten af sidste Aarhundrede. Men det belyser lige godt, enten vedkommende Lærers Navn opgives eller ikke, og derfor udelades det af Hensyn til muligt levende paarørende. Den, der skriver disse Linier, var fra 1885 til 1889 Lærer i det lille Trans Sogn paa Bovbjergs sydlige Affald, og da var der flere af Beboerne, som dels havde faaet Undervisning af paa gældende Lærer og dels som voksne havde været aktive Deltagere i Striden, af hvis Enkeltheder man erindrede adskillige flere, end der kommer frem i det nøgterne Referat, der her gengives efter de officielle Aktstykker, og som i sig selv er tilstrækkeligt maende.

Forholdet tog sin Begyndelse i Aaret 1841. I Fjaltring-Trans Skolekommissions Forhandlingsprotokol for det lille vestjyske Pastorat meddeles en Skrivelse fra Provsten til Sognepræsten om, at Skoledirektionen under 29. August 1841 havde kaldet og beskikket Hjælpe lærer X til Skolelærer og Kirkesanger i Trans Sogn.

Allerede 29. November s. A. førte den nye Lærer Klagemaal til Direktionen over, at der ingen Brønd fandtes ved Trans Skole. Efter dette fulgte Paalæg til Skolekommissionen om at drage Omsorg for, »at der, inden Maj Maanedes Udgang næste Aar, bliver i Nærheden af bemeldte Skolebygning gravet en Brønd, og denne forsvarligen sat med Kampesten eller brændte Sten samt forsynet med Tilbehør«.

Dernæst meddeler Protokollen, at ved et Sogneforstanderskabsmøde den 30. Juni 1842 indvilgede efter Skolelærer X.s Anmodning Sogneforstanderskabet i »at ville paatage sig Selvskyldnerkaution for et Laan af 50 Rbdlr., at afbetale i fem paa hverandre følgende Aar med Renter af Skolelærerhjælpekassen imod Pant i Embedets Indtægter og Skolelærerens Ind- og Udbo«.

Den 2. August 1843 holdt Sogneforstanderskabet Møde. I dette forhandlede bl. a. følgende:

1) I Anledning af, at Skolelærer X, efter med Præstens Samtykke at være rejst til Kjøbstaden (Lemvig) Onsdagen den 19. Juli, ej kom tilbage derfra før Fredag Aften, hvorved Skolen forsømtes tre Dage i alt, og adskillige slemme Rygter om Aarsagen til Udeblivelsen var i Omløb, fremlagdes en Skrivelse fra . . . . . (Navnene paa to i Lemvig boende Borgere), hvori de under Eds Tilbud bevidner, »at X har ligget syg hos Y baade Torsdag den 20. og Fredag For-

middag den 21. Juli, samt ogsaa, at han kom ædru til ham og forlangte en Seng at ligge paa«.

2) Oplæstes en Skrivelse fra bemeldte Skolelærer X saalydende: »Da jeg hverken kan eller vil taale, at A. B.s Kreaturer gaar i mit Korn, og han paa den anden Side fornærmer mig, naar jeg taler derimod, saa maa jeg, for at forebygge dette Onde, ærbødigst bede det vedkommende ærede Sogneforstanderskab at foranstalte min Jordlod anordningsmæssigt indhegnet«.

»Dette Forlangende«, hedder det i Protokollen, »vakte Sogneforstandernes Misfornøjelse. Det bemærkedes af flere, at forsvarligt Hegn næppe lod sig opføre for Loddens vestlige Side formedelst Jordbundens sandrige og løse Beskaffenhed, og Forstanderne viste sig utilbøjelige til at besørge Arbejdet udført uden efter Øvrighedens Ordre«.

Ved et Møde den 1. Oktober 1844 fandtes det bl. a., at et Pigebarn havde forsømt Trans Skole to Dage uden lovlig Grund. Det hedder derom: »Hvad denne Pige angaar, da blev Mulkten enstemmigt eftergivet paa Grund af, at hun af Forældrene var sendt til Skolen, men hun havde skjult sig i Kornet og turde ej komme i Skole af Frygt for Læreren«.

Protokollen meddeler nu intet om Skoleforholdene i Trans før i Begyndelsen af 1846. Den 25. Januar nævnte Aar var der indgivet Klage over Skolelærer X. Klagen gik i det væsentlige ud paa, at han ulovligt havde tilvendt sig noget Tømmer, som tilhørte Sognet, samt at Klokkeringningen, der paahvilede X, forsømtes. I denne Anledning ses Lærerens Erklæring at være indhentet. Angaaende første Post oplyste Erklæringen, at af omtalte Tømmer var det blevet solgt, som ikke var medgaaet til Reparationer ved Skole-

bygningen, og at den Smule Spaaner, som ved disse Arbejder faldt af, blev af Snedkeren givet til X.s Kone og var efter Snedkerens egen Forsikring i det højeste otte Skilling værd. Hvad angik den forsømte Klokke-ringning, vedgik Skolelæreren, at han oftere havde forsømt denne; men Grunden hertil var, at han, da hans Embedes Indtægter var saa ringe og indskræn-kede, saa han saare haardt behøvede at tjene lidt uden for Skoletiden, havde paataget sig at læse med Proprietær N.s Børn. Men skulde Ringningen bestemt passes Morgen og Aften, vilde denne Fortjeneste falde bort. Tilmed var nogle Degne ganske frie for Ring-ningen, og andre forrettede den mod en større eller mindre Godtgørelse, saa han ikke vidste, hvor vidt det var hans Pligt at forrette samme.

Den 15. Maj samme Aar skrev Amtet i Anledning af Klagen, at det paaligger vedkommende Skolelærer X »at ringe Bede og Fredklokke i Trans Kirke Mor-gen og Aften«, og at det paagældende Sogneforstan-derskab skulde paase, at dette »stadigen og ordent-ligen« skete.

18. Maj samme Aar anmeldte Sognepræsten til Prov-sten, »at Skøgen C. har udlagt Skolelærer og Kirke-sanger X i Trans som Barnefader til et af hende 10. d. M. født Drengbarn«, men at X derimod paa det bestemtteste har protesteret mod denne Beskyldning, erklæret den for ganske løgnagtig og tilbudt, naar og hvor forlanges, med Lovens Ed at bekræfte sin Uskyl-dighed.

Nr. 8/1846: »Paa en af en Del Beboere i Trans Sogn indgiven Besværing af 19. Maj til Biskoppen over Kirkesanger og Skolelærer X.s moralske Vandel afgav Sogneforstanderskabet følgende Erklæring:

»At Kirkesanger og Skolelærer X.s Forhold og Op-

førsel oftere har været Genstand for ufordelagtig Omtale og navnlig i den sidste Tid vakt offentlig Forargelse, kan Sogneforstanderskabet ikke benægte.

Hvad det 1. Klagepunkt angaar, vil det være Deres Højvelbaarenhed bekendt, at han er tilbøjelig til Svir, og Rigtigheden af de her anførte Eksempler fortrøster vi os ikke til at benægte, uagtet det jo vistnok — imod hans bestemte Benægtelse — er vanskeligt at bevise, at Drukkenskab i ethvert Tilfælde har været Aarsagen dertil.

Hvad det 2. Klagepunkt angaar, da er det vist, at hans Opførel imod hans Kone, mest i det sidste halve Aar, har foranlediget de ufordelagtigste Rygter.

Hvad 3. Punkt angaar (Paternitetssagen) — det værste og forargeligste af alle — da har undertegnede Sognepræst under 18. ds. indgivet fornøden Indberetning til Provsten.

Nr. 9/1846: Sogneforstanderskabets Skrivelse til Skoledirektionen af følgende Indhold:

»At Skolelærer X nu ogsaa af de allerfleste Forældre er beskyldt for Tyrani og slet Behandling af Skolebørnene i den Grad, at de ikke længere tør eller vil betro ham deres Børn, kan ses af, at der den 23. Juni kun mødte 3 og den 24. kun 1 Barn af I. Klasse, den 25. 3 af II. og den 26. 4 af I. Klasse. I alt har 18 Børn af de 30 udmeldt sig . . . . . Sogneforstanderskabet anser sig under saadanne Omstændigheder ikke bemyndiget til at mulktare for Skoleforsømmelser, men andrager allerærbødigst:

a) at Direktionen ufortøvet vil træffe de nødvendige Forholdsregler,

b) at X enten suspenderes foreløbig og en interimistisk Lærer beskikkes, eller

c) at X dog paalægges uopholdelig ved Ed at rense

sig for Paterniteten til C.s Barn, hvoraf det vil skønnes, om han kan forblive i Embedet eller ikke«.

Nr. 12/1846: Skoledirektionens Skrivelse til Sognepræsten af følgende Indhold:

»Ifølge det kgl. danske Kancellies Bestemmelse af 18. ds. suspenderes herved indtil videre Kirkesanger X i Trans Sogn fra det ham betroede Embede, og Forhør ved en Provsteret vil blive optaget i Anledning af de mod ham fremførte Klageposter . . .«

Nr. 1/1847: Provstens Skrivelse til Sognepræsten af 15. Januar 1847 gaar ud paa, at i Anledning af det inden for Provsteretten optagne Forhør over Kirkesanger og Skolelærer X skal der forelægges bemeldte X »Valg imellem enten at sættes under Tiltale til Embedsfortabelse eller at søge Afsked fra sit Embede med Pension«.

Den 12. Februar s. A. skrev Sognepræsten til Skoledirektionen, at Skolelærer X havde valgt at sættes under Tiltale til Embedsfortabelse.

Nr. 3/1847: Fra det kgl. danske Kancelli den 7. September til Skoledirektionen:

»Efter at Kancelliet . . . havde anmodet Biskoppen over Ribe Stift om at lade den suspenderede Skolelærer og Kirkesanger X i Trans Sogn tiltale ved en Provsteret til Embedsfortabelse for Drikfældighed og Mishandling af Skolebørnene, har Kancelliet nu til videre Foranstaltning indsendt Domsakten i den i Henhold hertil mod Skolelærer X anlagte Sag, hvoraf erfares, at han ved Provsterettens Dom af 1. Juli sidstleden er bleven idømt en Mulkt af 10 Rigsbankdaler for at have gjort sig skyldig i at benytte Straffemaader, der udtrykkeligt er forbudte i Anordningen af 29. Juli 1814, Bilag A, § 27, samt paalagt at udrede Sagens Omkostninger, hvorimod Retten i de tilvejebragte Op-

lysninger i øvrigt ikke har fundet Anledning til at anse ham med Straf.

I Anledning heraf skulde Kancelliet, næst at bemærke, at man under D. D. har tilskrevet Biskoppen, at det kan have sit Forblivende med den afsagte Dom, tjenstlig tilmelde Direktionen, at Skolelærer X's Suspension saaledes bliver at ophæve, men at han dog ikke bør forblive længere i sit nuhavende Embede, end til der aabner sig en passende Lejlighed til hans Forflyttelse, og ligesom man forventer, at Direktionen vil have Opmærksomheden henvendt herpaa, saaledes skulde man tillige tjenstlig anmode om at paalægge Sogneforstanderskabet, saafremt Skolelærer X's Forhold i Fremtiden dertil maatte give Anledning, da at gaa frem imod ham efter Anordningen af 29. Juli 1814, Bilag B, § 3a.

Den 11. Oktober 1847 skrev Sognepræsten følgende til Skoledirektionen:

»Den høje Skoledirektion skulde jeg ikke undlade allerærbødigst at tilmelde følgende:

Efter at det ved Direktionens Skrivelse af 27. f. M. var kommunikeret Sogneforstanderskabet, at det kongelige danske Kancelli havde akkviesceret ved Provsterettens Dom over suspenderet Kirkesanger og Skolelærer X i Trans, og hans Suspension saaledes var hævet, lod jeg, som bekendt med Trans Sognebeboeres uvillige Sindelag imod ham og deres Modbydelighed for at lade deres Børn undervise af ham, ved Skoleforstanderen de skolepligtige Børns Forældre og Husbonder samt Sogneforstanderne anmode om at give Møde i Trans Skole efter endt Gudstjeneste Søndag den 3. Oktober i denne Anledning. Sogneforstanderne mødte ikke, men Pluraliteten af Forældrene, og erklærede alle, paa een nær, at de, i hvad ondt de saa

skulde døje, *ikke* vilde lade deres Børn søge Skole hos X, og det uagtet denne havde anmodet mig om at sige dem, at han vilde love ej at give noget Barn et Slag, saa længe han var Lærer i Trans. Derimod tilbød de at ville, naar den hidtil konstituerede Lærer maatte vedblive at læse med Børnene, betale hans Kost, Logis og Løn for indeværende Maaned. Da mine Modforestillinger intet hjalp, da jeg ansaa det for uforsvarligt, at Skolegangen afbrødes saa nær Eksamen, naar der tilbød sig et passende Middel til at lade den vedblive uafbrudt, da den kst. Lærer gerne vedblev at undervise, og X ejheller vilde nægte at indvilge deri, gav jeg mit Samtykke til det af Forældrene og den kst. Lærer gjorde Tilbud i den Forventning, at denne midlertidige Foranstaltning paa Grund af Omstændighederne vilde finde Direktionens gunstige Bifald. Men da Læreren den 1. November forlader Sognet, og det ejheller vil kunne forventes, at alle Forældrene skulle ville lønne to Lærere, maa jeg herved udbede mig Direktionens gunstige Bestemmelse og Foranstaltning for, hvad der bliver at foretage, naar Forældrene efter Vinterhalvaarets Begyndelse lader deres Børn udeblive af Skolen, hvortil de mener at have en naturlig Ret, saa længe X er Skolelærer. En Forestilling og Formaning fra Direktionens Side kunde maaske ikke forblive uden Virkning α . —

Den derpaa følgende — den sidste Skrivelse i denne Sag — er dateret den 18. Oktober 1847 og bestaar i Meddelelse fra Skoledirektionen om, at — Kirkesanger og Skolelærer X i Trans under 14. s. M. *er kaldet til at være Skolelærer for D. Skoledistrikt!* —

Det kan tilføjes, at det var et andet Provsti i Ringkøbing Amt, der efter denne Forflyttelse fik med paa-gældende Lærer at gøre.

Den foran som X betegnede Lærer var *Christen Christensen Kjelstrup*, født 1. Januar 1807 i Kjelstrup, FASTER Sogn som Søn af Chr. Jensen og Hustru Anne Pedersdatter. Han blev i 1839 dimitteret fra Lyngby Seminarium, og efter at have været Hjælpe­ lærer i Bølling, blev han i August 1841 kaldet til Skolelærer og Kirkesanger i Trans Sogn.¹⁾

Da Biskop Tage Müller fra Ribe i Juli 1846 var paa Visitats i Trans og Fjaltring, modtog han en Mængde alvorlige Klagemaal over Lærer Kjelstrup, saa han skrev i Kirkebogen: »Dybt maa det beklages, at der over den duelige Lærer Kjelstrup var ført saadanne Besværinger, at en grundig Undersøgelse maa anstilles. Gud føre Sandheden for Lyset!«

Undersøgelsen førte til, at de ovenfor skildrede Forhold fremdroges, og at Kjelstrup suspenderedes fra sit Embede. Under Suspensionen antog Skoledirektionen ved Skrivelse af 28. Aug. 1846 *Christen Poulsen Bjerg* – den senere saa kendte Folketingsmand C. Berg – til at besørge Undervisningen i Trans Skole; han skulde maanedlig have 10 Mark Kurant i Sommermaanederne og 9 Mark i Vintermaanederne samt fri Kost og Logi, som skulde skaffes ham i Nærheden af Skolen. Da Kjelstrup nægtede at give Berg Kost og Logi, indtingedes han hos Gaardmand Mads Simonsen i Kirkebyen tæt ved Skolen for 10 Skill. Kurant daglig.

Den konstituerede Lærer, som omtales i de foran anførte Skrivelser, er altsaa Christen Berg. Han var jo fra Nabosognet Fjaltring og i Efteraaret 1846 knap 17 Aar gl. Han antoges maanedsviis fra 1. Sept. 1846 og begyndte Undervisningen efter Høstferiens Udløb den 7. Sept. Medens Sognets Beboere i Kjelstrups

¹⁾ E. Poulsen: Hardsyssels Degnehistorie, S. 235, 511.

sidste Virketid for største Delen havde holdt deres Børn borte fra Skolen, blev Forholdet nu helt anderledes. Forsømmelserne uden lovlig Grund ophørte snart næsten alle, og Berg blev baade Børnenes og Forældrenes Yndling. Allerede i Oktober 1846 tilmeldte Pastor Blichfeldt Skoledirektionen, at den antagne Skolelærer Chr. P. Bjerg viste megen Flid og Orden ved Besørgelsen af Undervisningen, og at han havde paataget sig Kirkeklokkens Ringning for en Godtgørelse af 30 Sk. Kur. maanedlig.

Da der efter Kjelstrups Forflyttelse blev kaldet en eksamineret Lærer til Trans, attesterede Præsten, at Berg havde udført sit Hverv »med en for hans Alder og Kundskaber saa god Takt, Flid og Duelighed, at det fortjener al Ros og vækker de bedste Forhaabninger«. Men endnu mere kærkommen for den begyndende Skolemand var den Takskrivelse, som han ved sin Bortrejse (til Ulfborg) modtog fra samtlige Børns Forældre. Heri hed det bl. a.:

»Du antog dette Embede i dit unge Aar, hvorved du vandt Børnenes Yndest; vi Fædre og Mødre elskede dig af vores Hjerter for den Omhu og Omhyggelighed, Ømhed og Kærlighed, Flid og Duelighed, du udviste imod dem. Du behandlede dem ikke med Hug og Slag, Skældsord og Banden, men derimod var din Vandel fredelig og sædelig. De Børn, hvormed du arbejdede i en Tid af 14 Maaneder, fælder Taarer, da du bortfjernede dig, hvilket trængte ind i Fader- og Moderhjerter«.

Ikke underligt, at Berg ved flere Lejligheder har sagt, at han aldrig i sit Liv har følt sig saa stolt, som da denne Takadresse ved Afskeden blev overrakt ham. Skrivelsen fandtes da ogsaa efter hans Død omhyggelig gemt mellem hans efterladte Papirer.¹⁾

¹⁾ Holger Begtrup: Christen Berg 1829—66, S. 21—28.

— Kancelliet havde altsaa ophævet Lærer Kjelstrups Suspension, men samtidig udtalt, at han ikke burde forblive i sit nuværende Embede længere, end til der aabnede sig en Lejlighed til hans Forflyttelse. Da Beboerne i Trans haardnakket vægrede sig ved at lade deres Børn søge Skole hos ham, lykkedes det da ogsaa, som foran nævnt, Skoledirektionen at faa ham anbragt i et andet Embede.

Det Skoledistrikt, der den 14. Okt. 1847 fik Chr. Kjelstrup prasket paa sig som Skolelærer og Kirkesanger, var Sdr. Lem i Bølling Herred. Her virkede han saa fra 1. Nov. 1847 til Januar 1860.

Kjelstrup havde vist gode Evner. Biskop Tage Müller kaldte ham jo en duelig Lærer, og Gaardejer Anton Hindhedes Fader, Mads Hindhede, der havde gaaet i Skole hos ham i Lem, sagde, at han var dygtig, og at han selv havde lært meget hos ham. Han havde bl. a. en Bog med Spørgsmaal og Svar og sagde til Børnene: »Naar I kan, hvad der staar i den, kan I klare jer for Præst og Provst og Biskop og hvem Fan'en, der end kommer«. Men han var slem til at banke Børnene og slem til at drikke.

Den sidste Skavank delte Kjelstrup med Pastor H. H. Esmarch, der var Sognepræst i Lem og Ølstrup i 27 Aar (1838—65). For saavidt passede de to Repræsentanter for Aandslivet i Sognet godt sammen, og de bar over med hinanden. Da der saaledes en Søndag skulde være Gudstjeneste, mødte der foruden Præsten kun Sognefogden og Mads Hindhede, Kjelstrup var borte. »Ja, I maa undskylde i Dag«, sagde Pastor Esmarch, »Kjelstrup er bleven humlestukken« (stukket af en Humlebi). — Mads Hindhede: »Det var vel indvendig og ikke udvendig«. Dertil svarede Præsten ikke noget. De stod saa og snakkede lidt, saa

paa Vejret og Gravene. Endelig sagde Esmarch: »Ja, I kan jo nok synge selv, og du, Sognefoged, kan vel ringe Klokkerne«. Men saa vilde de jo hellere gaa hjem, og der blev ingen Tjeneste den Søndag.

Fremdeles har Anton Hindhede meddelt mig nedsaaende, som er fortalt ham af Folk, der har kendt, til Dels gaaet i Skole hos Kjelstrup.

Præst og Degn var nok gode Venner og Drikkebrødre, men de vilde gerne spille hinanden et Puds. Engang da der var Eksamen, havde Præsten taget en Flaske Kognak med til Skolen; de skulde saa efter Overhøringen have en Kop Kaffe og Kognak, der dengang var en ny Drik og ikke almindelig brugt. Inden de gik ind i Skolestuen, satte Esmarch Kognaksflasken paa Degns Kommode, hvad der ikke undgik Kjelstrups Opmærksomhed. Da Eksamen var gaaet for sig en Stund, fik han Ærinde ind i sin Stue, — som man mente, for at give Konen en Besked. Det gik flere Gange for sig. Da de saa var færdige, skulde Skolekommissionen, som Mads Hindhede var Medlem af, med ind og beværtet. Esmarch tog saa Kognaksflasken, kikkede og kikkede paa den; men da var den saa godt som tom!

Naar Kjelstrup og Esmarch var sammen ude til Gilde, vilde Præsten gerne have Degnen drukket paa Pelsen. Engang skulde der holdes Stuebryllup hos Kræ Bloch. Det var Sønnen Anders Kristian, der vilde giftes med en Pige, Bodil Marie, som han ikke maatte have faaet. Præst og Degn mødte i Gaarden i god Tid, den sidste kom i Dagens højtidelige Anledning ridende paa en hvid Hest. Inden Vielsen skulde man jo have noget at spise og drikke. Skafferen Kræ Pedersen, der besørgede Opvartningen, fortalte at medens det sidste stod paa, fik Præsten Gang paa Gang

Degnen til at se ud af Vinduet ved at sige: »Hvem er det, dér kommer?« Naar Kjelstrup saa vendte sig om for at kikke ud, hældte Esmarch en Slat mere Brændevin i hans Kop.

Da de endelig var tilstrækkelig styrket til at tage fat paa Vielsen, kunde Præsten ikke finde Ritualbogen, som han havde bragt med, og spurgte Kræ Bloch, om han ikke havde set den. »Jow«, sagde denne, »a la' den vist op paa Klokkehuset«. Naa, Sønnen blev da omsider viet til sin Bodil Marie. Men det viste sig snart, at der ikke var noget ved hende, saa der blev ingen Lykke ved det Ægteskab. »Men«, føjede Kræ Pedersen til, »a tror sgi heller ett, de var rigtig viet, for hverken Præst eller Degn var vist klar over, hvad de foretog sig«.

Gamle Niels Villumsen, der nu er 97 Aar gl., har gaaet i Skole hos Kjelstrup, og han siger, at de lærte godt nok ved ham, men han var jo tit fuld og slem til at slaa. En Dag blev Drengene stillet op i to Rækker i Skolestuen og skulde have Bank af et Stykke Reb; men da havde de ogsaa været særlig slemme, for de havde været henne ved Mølledammen, hvor det var forbudt dem at gaa. Kjelstrup kom saa og hentede dem, men var fuld; Drengene puffede saa til ham og fik ham til at falde om i Møddingen.

Gamle Ane Henriksen gik i Skole til Kjelstrup i den sidste Tid, han var Lærer. »A fik Hug hver Dag«, siger hun, ikke fordi hun var uartig, men hun var ikke god nok til at læse. Saa blev hun holdt hjemme en Tid og lærte at læse.

Kjelstrup mishandlede tit Konen. Der blev saa sendt Bud efter Bertel Smed, som var deres Nabo. Bertel var en rolig, haandfast Mand, og han kunde magte Degnen, der havde Respekt for ham.

Det var da ikke saa sært, at Beboerne var utilfredse med deres Lærer. Ole Toft, der var Medlem af Sogneforstanderskabet, klagede Gang paa Gang over, at Børnene kunde for lidt ved Eksamen. Man tog dog ikke videre Hensyn til Klagerne fra Ole Toft, der var en Krakiler, som til sidst blev nødt til at træde ud af Forstanderskabet. Men i 1859 kom der Klage fra en Del Mænd i Sognet, blandt dem Jens Andbæk. Forstanderskabet lod dog ikke Klagen gaa videre, fordi man frygtede for, at Kjelstrup skulde blive afskediget uden Efterløn og saa falde Sognet til Byrde, men vedtog i et Møde at henstille til ham, at han skulde søge sin Afsked. Det formaaede Pastor Es-march ham da til.

I Sogneforstanderskabets Møde den 30. Januar 1860 forelaa der Skrivelse fra Ministeriet, at Skolelærer Chr. Kjelstrups Afsked var bevilget, og at der var tillagt ham en Efterløn af 182 Rbd. 14 Sk. Pastor Esmarch tilføjede, at Klagen vel saa kunde bortfalde. Dette kunde Forstanderskabet tiltræde paa Betingelse af, at Kjelstrup holdt en Vikar, som Pastor Esmarch kunde godkende, og at han holdt sig borte fra Skolen i Resten af sin Embedstid.

Der blev saa den sidste Vinter antaget en Hjælpe-lærer, og Kjelstrup fik Tilhold om ikke at komme i Skolen. Men en Dag, da Hjælpe-læreren var gaaet bort en kort Tid, gjorde Børnene Spektakkel i Skole-stuen; Kjelstrup kom saa ind og daskede løs paa et Par Stykker af dem. Da Vikaren kom tilbage og fik det at vide, sagde han til Børnene, at det maatte der ikke snakkes om, for saa kunde Degnen miste Pensionen.

Efter Afskeden flyttede Chr. Kjelstrup til Bølling,

hvor han vist døde. Han var gift med Else Kirstine Christensen, født 1806 i Egvad. De havde ingen Børn, men en Plejedatter Ane Johanne Christensen, der var født i Lønborg 1849.¹⁾

¹⁾ Hardsyssels Degnehist., S. 511.

DET DANSKE REDNINGSVÆSEN

EN HISTORISK OVERSIGT

Af J. Gr. Pinholt.

Vort lille Folk har Grund til at glædes over, at det har frembragt Mænd og Institutioner, som kaster Glans over Danmark og bærer dets Navn ud over hele Verden. Til de sidstnævnte hører vort Redningsvæsen, der i rigt Maal har nydt Ry blandt de søfarende Nationer og fremdeles hævder det med Ære.

Den jyske Vestkyst har gennem Aarhundreder været de søfarendes Rædsel og som en stor Sømandsgrav. Ikke alene for dens farlige Naturforhold. Der ligger sikkert saaledes alt for meget til Grund for de mange Sagn om, hvorledes Datidens Ejere af Strandretten ved deres Hjælpere søgte at faa de flest mulige Skibe til at strande, og om den frygtelige Skæbne, der ventede de skibbrudne, som kom levende til Land, idet de maatte lide Døden for hjerteløse og begærlige Voldsmænds Hænder. Men medens disse Tiders Barbari og Gru i et kristent Land ligger Aarhundreder tilbage, er det ikke hundrede Aar siden, at der kun kunde ydes de i Nød stedte Søfolk anden Hjælp, end hvad der af Fiskere blev præsteret med deres primitive Baade. Først i Aar for 85 Aar siden, da Staten med Loven af 26. Marts 1852 tog det tiltrængte Forhold op til Løsning ved at organisere et Redningsvæsen, sattes Kystbefolkningen i Stand til med Held og Kraft at raade Bod paa Fortidens Forsømmelse.

Danmark kom tidligere med i dette humane Arbejde end de fleste andre og større europæiske Lande, idet det første organiserede Redningsvæsen kom frem i England 1824, og lidt senere samme Aar oprettedes det hollandske Redningsvæsen. Danmark kom som Nr. 3 i Europa med i 1852, Tyskland i 1865 og Frankrig Aaret efter.

Den Mand, der gav Stødet til Oprettelsen af vort Redningsvæsen, var Sandflugtskommissær *C. B. Claudi* (* 1799, † 1880), der ejede og beboede Gaarden »Grydsbæk« i Vandborg ved Lemvig. Under sin Virksomhed paa Kysten overværede han talrige Strandinger og var ofte Øjenvidne til store Tab af Menneskeliv, fordi der manglede virksomme Hjælpemidler til Redning af de ulykkelige. Strandingen af det engelske Barkskib »Vertumnus« for Harboøre Foraaret 1847 gjorde særligt Indtryk paa ham, der personlig under største Dødsfare Gang paa Gang med Fiskerne udførte Redningsforsøg, som til sidst resulterede i, at fire af den femten Mand store Besætning kom levende i Land. Tidligere havde han forhandlet med det engelske Redningsvæsen om at faa indført nogle af de Hjælpemidler, dette med Held anvendte, og han fik udvirket, at alle jyske Strandfogder blev forsynet med en lang smækker Line, der kunde kastes ud til skibsbrudne. I Aaret 1845 rejste Claudi paa egen Bekostning til England for at opnaa indgaaende Kendskab til dette Lands Redningsforhold, og efter Hjemkomsten indgav han et motiveret Forslag til Oprettelse af et Redningsvæsen ved de danske Kyster. Der vakte Opmærksomhed for Sagen, og bl. a. som Udslag deraf skænkede »Foreningen for Søfartens Fremme« 1846 en større Redningsbaad til Vestkysten, hvor den stationeredes i Agger Kanal, og det følgende Aar fik Ky-

sten fra »Frimurerlogen« en lettere, med lufttætte Kasser forsynet Redningsbaad, der anbragtes ved »Flyvholm« paa Harboøre, samt et Raketkasteapparat, som fik Station i Klitmøller.

»Vertumnus« sørgelige Forlis 12. og 13. April 1847 blev fremmede for Statens Aktivitet, og ved Resolution af 9. Juni s. A. bevilgedes 5000 Rdl. til Afholdelse af Udgifterne ved det forberedende Arbejde. *Claudi* rejste igen til England, hvor han bl. a. købte forskelligt Redningsmateriel, som blev prøvet herhjemme, og i Efteraaret 1849 nedsattes en Kommission (*Artillerikapt. Lundbye*, *Marinekapitajn* *løjtnant Ipsen* og *Claudi*), der skulde fortsætte Forsøgene og fremkomme med Forslag til en Organisation af Redningsvæsenet, baade i Henseende til Materiel og Betjening. Betænkningen afgaves allerede i Foraaret 1850. Der byggedes Baade og indkøbtes Raketkasteapparater til 21 Stationer paa Vestkysten og 5 paa Bornholm. Baadene var synkefri, og Rakterne kunde føre Linen ud over Skibene indtil i en Afstand af 500 Alen (ca. 340 m). I Jylland forsynedes 12 af Stationerne med Baad og Raketapparat, 8 kun med sidstnævnte og 1 kun med Baad. Paa Bornholm oprettedes 1 Baad- og Raketstation og 4 Raketstationer. Til Betjening ved hver Baadstation ansattes en Opsynsmand og 12 Baadmænd, ved Raketstationerne en Opsynsmand og 4 à 6 Mand. Virksomheden begyndte allerede i Løbet af 1851, og Loven om Redningsvæsenets Organisation fik Kongens Underskrift 26. Marts 1852.

Omkostningerne ved Etableringen af Stationerne var af Kommissionen anslaaet til 24,784 Rdl. og de aarlige Driftsudgifter til 4083 Rdl. — I Begyndelsen fik Mandskabet ikke fast Løn, men en Godtgørelse for Øvelser og Redningsforsøg paa 4, senere 5 Mark, og

8 Mark (2 Kr. 66 Øre) for Redningsforetagender; men allerede fra 1857 kom Mandskabet paa fast Løn, der foruden nævnte Vederlag for Baadformanden udgjorde 16, for Baadmændene 12 og for Raketmandskabet 8 Rdl. (16 Kr.) aarligt. Opsynsmændene ved Baadstationerne fik 50 og ved Raketstationerne 35 Rdl. foruden henholdsvis 1 og 2 Rdl. for Deltagelse i Øvelser og Redningsforetagender. —

Vort Redningsvæsen har været og er fremdeles i stor Udvikling, og Danmark er nu et af de Lande, hvor det er bedst forsynet og hurtigst virkende. Det fra først af anvendte System er endnu raadende. Foruden Redningsbaade har den overvejende Del af Stationerne Raketapparater med tilhørende Line og Redningsstol samt Strandingslys og Kastelod; Raketterne kan nu udskydes i en Afstand af ca. 500 Meter. De 21 Stationer er efterhaanden bleven til 57 med 6 Bistationer¹⁾ og ligger med fra en Afstand fra ca. 7 til ca. 15 Kilometers Mellemrum paa Kysten fra Grenaa, Aalbæk til Skagen, fra Skagen til Blaavandshuk samt paa Fanø, Manø og Romø, Læsø og Anholt. Paa Stevns findes 1, paa Bornholm 7 og paa Christiansø 1 Station. Særlig i det sidste halve hundrede Aar har Ledelsen i voksende Grad forstaaet at finde Ørenlyd hos de bevilgende Myndigheder for Gennemførelse af Reformen, særlig til sikker og hurtig Anvendelse af Materiellet. Fra 1886 paabegyndtes der saaledes paa visse Dele af Landets Kyster Anlæg af Telefonledninger mellem Stationerne, saa disse alle bragtes i Forbindelse med hverandre samt med daværende Bestyr-

¹⁾ Ved Bistation forstaaes en Redningsstation, der kun er forsynet med Baad, og som betjenes af Mandskabet fra den nærmest liggende Hovedstation.

rens Kontor i Lemvig, da der i 1894 lagdes Kabel over Thyborøn Kanal. Det største Fremskridt i saa Henseende gjordes dog de sidste Aar før 1900, idet der da etableredes Vagt- og Patruilletjeneste langs Kysterne til hurtig Observation af Strandinger, hvilken Tjeneste besørges af Redningsmandskabet i Nætterne fra 1. Septbr. til 30. April, naar Vejrforholdene kan lade befrygte Ulykker for Kysten. Den øvrige Tid af Aaret paahviler det Strandfogderne at holde Strandingsvagter. Denne Ordning, som vort Land har Æren af først – og endnu ene – at have gennemført, medførte Oprettelsen af en stor Del saakaldte Alarmeringsstationer, saa Vagten paa ingen Steder af Stranden har længere end ca. 3 à 4 Kilometer til en Telefon, der er i Forbindelse med Redningsstationerne. I alt har Redningsvæsenet 129 Telefonstationer paa den under Bevogtning værende Del af Jyllands Kyst samt paa Anholt og Læsø. Paa Bornholm er Alarmeringsstationerne forsynet med Telefontelefoner fra Øens Telefonselskab.

Redningsvæsenets Materiel er uafbrudt under Udvikling, og ikke mindst Baadens fortrinlige Konstruktion forbedres stadigt, ligesom de er afpasset efter de forskellige Dybde- og Transportforhold. De bygges paa Orlogsværftet og koster fra ca. 20,000 til ca. 70,000 Kr. pr. Stk. Navnlig har Baadens Motorisering i den sidste Snes Aar været i fuld Gang. I Aaret 1914 byggedes vor første Motorredningsbaad efter engelsk Mønster; den stationeredes i Skagens Havn. Samme Aar og i de nærmest følgende byggedes endvidere en Del mindre Motorbaade, der foruden fra Havne ogsaa kunde udsættes fra aaben Kyst. Disse Nybygninger blev forsynet med en 12 HK. Hjælpemotor. Denne var dog ikke tilstrækkelig til Baadens Frem-

drivning; der maatte ogsaa benyttes Aarer hertil, — Besætningen maatte ro samtidig med, at Maskinen gik. Disse Baade og Motorer viste sig dog ikke heldige, og blandt Redningsmandskabet var der ingen Tilfredshed med dem. Det var vanskeligt at finde Motorer, der var stærkere, naar de tillige skulde være lette og kun tage lille Plads op. Da lykkedes det i 1924 at finde en velegnet Motor (Fordson-Typen), der udviklede 24 HK., og som senere er bleven fremstillet i en Type, der udviklede 32 HK. Saadanne Motorer blev nu installeret i de Baade, der var forsynede med Hjælpemotor, ligesom en Serie nybyggede Baade fik samme Motor. Den har vist sig tilfredsstillende, og der findes nu i alt sytten Motorredningsbaade, forsynede med Fordson-Motorer. Disse Baade vejer ca. 5 Tons, fuldt udrustet, og de kan sættes ud saa vel fra en Havn som fra aaben Kyst. Desuden har Redningsvæsenet 5 større Baade, der fuldt udrustet vejer ca. 13 Tons, alle med 56 HK. Ferry-Motor. De 22 Motorbaade er saaledes forsynet med nye og kraftige Motorer, ligesom de har elektrisk Projektør eller Søgelys.

Redningsvæsenets Udgifter er selvsagt steget stærkt. Mandskabets aarlige Lønninger er nu for Opsynsmænd 600 Kr., for Baadformænd 480 Kr. og for Baad- og Betjeningsmænd 360 Kr. Dernæst ydes der følgende Vederlag for Redningsforetagender ved Baad- og Raketstationer henholdsvis 20 til 50 Kr. og 15 til 25 Kr., for »forgæves Møder« 10 og 6 Kr., for Dagøvelser 10 og 6 Kr. samt for Natøvelser 15 og 9 Kr. For Vagttjeneste gives der 1 Kr. 25 Øre pr. Time, og endelig ydes der et aarligt Tilskud af 15 Kr. pr. Mand for Vedligeholdelse af eget Søtøj.

Der er nu i Redningsvæsenets Tjeneste ansat 663

Mand, og de samlede Udgifter udgjorde i sidste Finansaar 682,490 Kr., hvoraf de 279,364 Kr. til Lønninger og Vederlag. Redningsvæsenet ejer en samlet Legatkapital paa 198,800 Kr. samt en aarlig Ydelse af 1000 Kr.

Siden Redningsvæsenets Oprettelse er der ved dets Hjælp til 1. Februar i Aar reddet 11,425 Mennesker, deraf 7254 ved Redningsbaade, 4008 ved Raketapparater og 163 ved begge i Forening. Det er vægtige Tal og store Heltegerninger nævnet med det samme. Men der er ogsaa krævet dyre Ofre, idet 36 kække Mænd har maattet bøde med Livet for at redde Medmennesker. I alt har der 15 Gange fundet Kæntninger Sted, ved hvilke ogsaa er druknet 11 skibbrudne. 10 af Baadmændene er forulykket under Øvelse, Resten under Redningsforsøg. Den største Ulykke, der er overgaaet vort Redningsvæsen, indtraf for Harbøre 25. Januar 1897, da Baaden »Liløre«s hele Besætning (12 Mand) druknede under Forsøget paa at hjælpe to Baadlav Fiskere til Land. Den næststørste Ulykke skete for Skagen 27. December 1862 og krævede otte Redningsmænd. Sidste større Ulykke indtraf 1929, da Løkkens Redningsbaad kæntrede, og tre Mand druknede.

Ledelsen af det nørrejyske Redningsvæsen betroedes efter dets Organisation til daværende Sandflugtskommissær, Justitsraad *Claudi*, der som nævnt særlig havde Æren for, at Institutionen fremkom; hans aarlige Bestyrergage var 500 Rdl. Han arbejdede med Held og Energi for Redningsvæsenets videre Udvikling, indtil han 1. Juli 1869 paa Grund af Alderdom nedlagde sin Post. Med den største Interesse vedblev han dog stedse at følge denne humane Foranstaltning, indtil han i en Alder af 81 Aar afgang ved Døden. Han ef-

terfulgtes af Konsul *A. Andersen*, der var traadt i Redningsvæsenets Tjeneste som Assistent hos *Claudi* fra 1. Maj 1860. Tidligt kom han i Kontakt med og skaffede sig Autoritet hos Fiskerbefolkningen. Ved det engelske Dampskib »*Arctic*«s Stranding for Harbøre 4. Oktober 1860 satte han saaledes personligt et særdeles farligt Redningsforsøg igennem, da det udmattede Redningsmandskab trods Bønner og indtrængende Opfordringer nægtede fortsat at gøre sin Pligt. Den praktiske Sans og aldrig svækkede Energi, hvormed han i over 40 Aar til sin Død 10. Juli 1909 ledede Redningsvæsenet, skaffede det en stor og omfattende Udvikling i Overensstemmelse med Tidens Krav og de tekniske Fremskridt. Hans Efterfølger blev Kaptajn *P. K. Nielsen*, Skagen, og medens Ledelsen hidtil var foregaaet fra Lemvig, blev den nu flyttet til Skagen. Efter i en Aarrække at have sejlet som Skibsfører var Kaptajn Nielsen blevet Lods i Skagen, senere Lodsoldermand ved Frederikshavns Lodseri. Fra 1883 var han Opsynsmand ved Skagen Redningsstation og fra 1909 Redningsbestyrer, hvilken Stilling han beklædte til 1. Oktober 1922, da han faldt for Aldersgrænsen. Under hans Ledelse fortsattes Redningsvæsenets Udvikling, og der gjordes Forsøg med Benyttelse af Motorkraft i Baadene. Blandt Beviserne for Anerkendelsen af hans Virksomhed kan nævnes, at han fra Redningsstationernes Personale ved sin Afgang modtog en Hædersgave paa 3500 Kr., for hvilken der stiftedes et Legat til Fordel for veltjente Redningsmænd.

Redningsvæsenets nuværende Bestyrer, Kaptajn *C. V. Fabricius*, der i en Aarrække havde gjort Tjeneste ved Fyr- og Vagervæsenet, har bl. a. med stort Held fortsat Bestræbelserne for yderligere Udvikling af Red-

ningsvæsenets Effektivitet. Under hans Ledelse er saaledes Motoriseringen blevet saa omfattende, at Behovet maa anses for mættet, i hvert Fald for et længere Tidsrum. Kaptajn Fabricius ledede Redningsvæsenet fra Skagen fra 1922 til 1928, da Ledelsen flyttedes til København samtidig med, at »Det nørrejyske Redningsvæsen«, »Bornholms og Møens Redningsvæsen«, der før var underlagt hver sin Administration, blev samlet under nuværende Ledelse med Hovedkontor i København.

Paa Bornholm var Kaptajn *Kofoed* den første Redningsbestyrer til 1857. Han efterfulgtes af Konsul *F. Hjorth* til dennes Død 1873, hvorefter Toldoppebørselskontrollør *Stub* ansattes. Denne fungerede til 1916 og blev efterfulgt af Kaptajn *Ødbergsen*, der afløstes af den nuværende Bestyrer 1928.

Ved Redningsvæsenets Oprettelse blev det underlagt Indenrigsministeriet. Fra 1896 overgik det til Landbrugsministeriet indtil 1906. Siden sorterer det under Marineministeriet.

Redningsvæsenets Virksomhed staar og falder selv sagt med den Støtte, den finder hos den lokale Fiskerbefolkning. Det er overordentlig store Krav, der stilles til Mod, Kræfter og Erfarenhed hos Redningsmandskabet under Udførelsen af den udsatte og livsfarlige Gerning; men det er da ogsaa almindelig erkendt, at vore Redningsmænd under deres velsignelsesrige Arbejde med dettes mangfoldige Redningsforetagender har udvist en Opofrelse og Dødsforagt, der søger sin Lige og har bragt dem Berømmelse baade hjemme og viden om. Har deres Bestræbelser til Tider end ikke altid kunnet lykkes fuldtud, kan man trygt forlade sig paa, at der til Redning er gjort, hvad menneskelig Hjælp formaar. Kun ganske undtagelses-

vis har et Baadmandskab manglet Mod, og dette har straks medført Afskedigelse. Det er en Ære for Fiskerne at blive Redningsmænd, hvis Opgave er den smukkeste af alle, og som dens Udøvere, vore Kysters udvalgte Mænd, til enhver Tid og under alle Forhold løser paa en Maade, der aftvinger Nationen den største Agtelse.

INDDÆMNINGEN AF HOLMSLANDS SANDE

Af Thorv. Lodberg.

Medens *Holmslands Klit*, saa langt man kan følge den tilbage, kun var landfast mod Nord med *Husby Klit*, har dens øvrige Sider været omgivet med Vand, naar lige undtages de Tilbøjeligheder, som *Nysmindegab* til Tider havde med at lukke sig – Tilbøjeligheder, som altid var kortvarige og var frembragt af Vejr- og Strømforholdene ¹⁾). Som Følge heraf var Klitten adskilt fra den øvrige Del af Sognet – *Holmsland* – ved et Strømløb, de saakaldte *Holmslands Sande*, der forbandt *Ringkøbing* og *Stadil Fjord*, hvor Forbindelsen mellem Klitten og *Holmsland* førte over et Vadested, der gik fra Vejen ved Matr. Nr. 211 i *Søndervig*, hvor man endnu ser Sporene af Nedkørselen, over til Vejen paa *Holmsland* ved *Brøllundgaarde*.

Vandstanden ved Sandene varierede fra 1–1½ Alens Dybde, alt efter Fjordens Vandstand, som man passerede enten med Vogn eller med Baad, men ved særlige Vinde kunde Sandene dog i Sommertiden være fuldstændig tørlagt. Overfarten var til Tider ret besværlig, enten naar usædvanlige Højvande indtraf eller ved Isdrift, og det var ikke ufarligt at passere, naar det var mørkt. Der foregik herover en livlig Trafik, 1860 opgives der, at ca. 1800 Mennesker aarlig

¹⁾ Se min Artikel: »Ringkøbing Fjords Udløb« i »Vestkysten« den 3. og 4. Januar 1936.

passerede Færgestedet ved Nymindegab, og man regnede med det dobbelte Antal over Sandene.

Det er indlysende, at disse Forhold kunde virke generende, ikke alene for Holmboerne, som havde deres Klit og Englodder paa Klitten, men endnu mere for Klitboerne, som i Perioder fuldstændig var afskåret for al Samkvem med Holmsland og Omegnen, saa de maatte tage en Omvej paa 4—5 Mil over *Vedersø*. De var ogsaa daarligt stillede i kirkelig Henseende, paa en Tid, da der kun var en Kirke, som laa i Landsbyen *Kloster* paa Holmsland, idet Overfarten ved Sandene kunde hindres ved Begravelser, Vielser, Konfirmationer og Barnedaab, og man ser da ogsaa af Kirkebøgerne, at Børn fra den sydligste Del af Klitten hjemmedøbtes om Vinteren for derefter at fremstilles i Kirken hen paa Foraaret, ved hvilken Lejlighed Forældrene saa gik til Alters, eller de lod de kirkelige Handlinger foregaa i *Bork* og *Lønne* Sogn, hvortil Adgangen særlig blev lettet, da man 1849 fik oprettet en fast Færgeforbindelse over *Gabet* til Fastlandet.

Paa mangfoldige andre Maader kunde Sandene være til Besvær, som naar Holmboen skulde til Strandingsauktioner paa Klitten, naar Præsten hver fjerde Søndag skulde prædike paa Klitten eller naar Retsbetjente, Toldbetjente, Strandings og Sandflugtskommisærer og Lægen skulde der over i Embeds Medfør. Større Børn satte ofte Livet i Fare, naar de vadede over, og deres Helbred blev udsat for Svækkelse, naar de blev gennemblødt. Forældrene blev udsat for Bekostninger, dels ved Børnenes Sygdom, dels ved, at de maatte lade dem indtinge hos en Familie paa Holmsland i den Tid, de skulde til Konfirmationsforberedelse.

Saaledes havde det været gennem Aarhundreder, man var indlevet heri fra Fødslen. Saadan havde Forfæd-

rene maattet tage deres Tørn, og det kunde vel ikke være anderledes. Men efterhaanden modnedes alligevel Tanken om at faa Forholdene forbedrede ved at faa anlagt en Dæmning over *Sandene* fra *Søndervig* til *Holmsland*, hvorpaa der skulde anlægges en bekvem Kørevej. Ideen hertil kom dog ude fra og blev fremsat af Prokurator *Søren Hansen Bagge* paa *Rindum Kærgaard*, hvorimod Kørevejen herpaa var en Betingelse, som Sogneforstanderskabet stillede, for at Bagge maatte faa Tilladelse til at opføre Dæmningen.

Prokurator Bagge var en driftig Mand, som gav sig i Lag med forskelligartede Foretagender. Da *Sildene* forsvandt fra *Limfjorden*, efter *Aggertangens Gennembrud* den 27. November 1825¹⁾, og i Stedet søgte ind i *Ringkøbing Fjord*, oprettede han et *Sildesalteri* og eksporterede dem bl. a. til *Vestindien*. Han arbejdede for at gøre *Havfiskene* til en ordentlig *Handelsvare*, oprettede et *Havfisksalteri* og størreri og eksporterede dem bl. a. til *Messina* og *Hamborg*, hvorved han mente at have erhvervet sig *Fiskernes Taknemmelighed*. Da *Ringkøbing* indtil 1847 ingen *Brændevinsbrænderi* havde, oprettede han her to *Dampbrænderier*, som han mente var gavnlige for *Byen*, da man paa Grund af de daarlige *Besejlingsforhold* gennem *Gabet* ikke kunde udføre *Kornet*. Ogsaa paa *Landbrugets Omraade* gjorde han sin *Indsats*, idet han opdyrkede mere end 100 Td. *Hedejord*, og det var hans *Agt* at opdyrke mere.

Med *Opdyrkningen* af *Hedejorden* har vi faktisk *Grundlaget* for *Sandenes Inddæmning*. Han havde som *Strandingskommissær* ofte sin *Gang* paa *Holmslands Klit*, og under sine *Vandringer* her lagde han *Mærke* til, at *Vandet* ved *Holmslands Sande* om *Sommeren* var meget grundet, saa der til *Stadighed* kunde

¹⁾ Se »Sund Sans«, 1936, Nr. 2, 4, 7, 9, 11 og 13.

køres eller vades over hele Strækningen, ja stundom kunde det i længere Tid være helt tørlagt, saa man kunde gaa tørskoet hen over det.

Efterhaanden modnedes Tanken om, at han ved Inddæmning af Sandene kunde udelukke Vandet helt og derved indvinde frugtbare Enge, og det Hø, han paa den Maade indvandt, kunde han benytte til Landbruget paa de Hedejorder, han kultiverede.

Ved Samtaler med Amtmanden, *Grev Schulin*, blev han af Greven styrket til at sætte sig i Spidsen for Inddæmningen, og 1844 indsendte han sin første Ansøgning om at faa Koncession til at opføre en Dæmning i lige Linie fra *Øster Sønderby* paa Holmsland til *Holmslands Klit*, mod at han maatte beholde den Engbund, som derved blev indvunden. Det Areal, der saaledes tænktes indvunden, vilde udgøre 800 Td. Land.

Ved sine tidligere Foretagender havde Bagge ikke mødt nogen Tilslutning for sine Ideer i Ringkøbing, men her kunde hans rige Initiativ føre Beslutningerne ud i Livet for hans egen Regning. Modsat blev det med Dæmningen. Her synes det fra Begyndelsen at se anderledes lyst ud for hans Projekt, idet han havde en saa mægtig Mand som Amtmanden med sig, og samme Amtmand blev Formand for den Kommission, som skulde undersøge Forholdene, afgive Betænkning og give Indstilling til Ministeriet om eventuel Tilslutning til Sagen.

Der var dog andres Interesser, som Ministeriet maatte tage Hensyn til, dels Fiskernes, som protesterede, fordi det vilde forringe deres Indtægter, dels Landbrugets, der frygtede, at Dæmningen vilde foraarsage høj Vandstand i *Stadil Fjord*, som vilde gøre Skade paa Holmslands nordre Enge, og endelig fordi Lodsejerne nu selv fattede Interesse for Sagen og selv i Fællesskab

eller enkeltvis ønskede at gennemføre Inddæmningen eller ventede, at Naturen selv vilde udvirke det blev til Eng.

Efterhaanden delte Beboerne sig i to Lejre, for og imod Inddæmningen, men ogsaa i *He, Stadil, Staby, Vedersø, Rindum* og *Ringkøbing* var man interesserede i Sagen, da de følte deres Næring truet, og der indløb Protester fra disse Sogne. Her stødte Bagge mod en Mur, han ikke kunde komme over, han opnaede ikke den ønskede Tilladelse, men kun at sætte en Del Penge til paa Sagen.

Bagge opgav ikke sin Plan, men søgte at overvinde Modstanden, og da han mente, at Stemningen havde vendt sig til Gunst for ham, indsendte han 1854 en ny Ansøgning. Nu begyndte en Kamp, som stod paa i flere Aar, og selv om hans Søn senere gik af med Sejren, saa blev selve Inddæmningen alligevel en stor Fiasko, som der i det efterfølgende skal gives et kort Uddrag af, gennem Undersøgelser paa Rigsarkivet¹⁾.

Bagges Plan gik ud paa en Inddæmning af de *brede Sande*, som mod Nord grænser til *Brøllundvejen*, og de *smalle Sande*, der gaar fra *Brøllundvejen* mod Nord til *Stadil Fjord*. Medens hans første Forslag gik ud paa en fuldstændig Inddæmning, saa opgav han nu den fuldstændige Inddæmning af Hensyn til Frygten for den skadelige Indflydelse det kunde faa paa Fiskeri og Enge, og vilde derfor nu ikke opføre Dæmningerne højere, end de kunde holde den ordinære Vandstand ude om Sommeren, hvorved Arealet kunde oversvømmes om Efteraaret. I Henhold hertil nedsattes en ny Kommission.

I Sogneforstanderskabet ansaa man Inddæmningen

¹⁾ Landvæsenets Journaler 94/1868, 294B/1876.

for et almennyttigt Foretagende, og man mente her, at Fiskeriets Tab ikke bestod i Fiskemængdens Forringelse, men kun i, at Fiskenes Gang og Opholdssted forandredes, saa de enkelte Beboere maatte søge en anden Fiskeplads. Da Fiskenes Gang fra Ringkøbing Fjord til Stadil Fjord ikke vilde tilintetgøres, men kun fik en noget indskrænket Plads, idet den kunde finde Sted gennem en Kanal, og om Efteraaret og Vinteren kunde komme over hele Dæmningen samt gennem *Von Aa*, ansaa man ikke de formodede Tab af stor Betydning. Sogneforstanderskabet forlangte dog, at der gennem det inddæmmede skulde anbringes Kanaler af Hensyn til Forbindelsen mellem de to Fjorde, og at der over Kanalen skulde anbringes en Køre- og Gangvej. Dernæst vilde man andrage om, at hver Lodsejer ud for deres Grund erholdt 100 Alen frit af Arealet, fra hans nuværende Grænse eller Slaaeng samt at vedkommende Lodsejer og dernæst Kommunen maatte overtage $\frac{2}{3}$ af Aktiebeløbet, saafremt de ønskede det.

Den sidste Bestemmelse mente Herredsfoged *Leuning* ikke, der var Grund til at indrømme, da det maatte staa enhver frit for at deltage i Aktietegningen, og Amtmanden talte bestemt imod, at Lodsejerne skulde tildeles 100 Alen gratis af det indvundne Areal, dels fordi de snarere vilde vinde end tabe ved Projektets Gennemførelse, dels fordi et saa betydeligt Fradrag vilde umuliggøre hele Projektet for Entreprenøren, men iøvrigt anbefalede Amtmanden at fremme Projektet.

Sognefoged *Peder Christian Andersen* indgav en af 90 Sognebeboere underskrevet Protest mod Foretagendet, hvori de gør opmærksom paa, at den sydlige Dæmning, *Klegod-Sønderby*, ikke alene ofte i Bjergnings-

tiden vilde blive oversvømmet ved sydlige Vinde, hvorved Eftergræsningen vilde ødelægges, men naar Fjorden om Efteraaret og Vinteren var stærk fyldt med Vand vilde baade Kornmarker og enkelte Boliger blive udsat for Beskadigelse og Oversvømmelse. Sandenes Inddæmning vilde ødelægge Fiskeriet, særlig vilde det gaa ud over Helten, som fra September til ind i Februar fulgte Ringkøbing Fjord gennem Sandene, hvor de her gik ind i den med mere fersk Vand fyldte Stadil Fjord, hvor de kastede deres Yngel, og i den Tid, Vandet ikke var belagt med Is, fiskedes betydelige Mængder; det var saaledes et Bierhverv for mange af de mindst formuende Familier. Antagelig vilde Aalefiskeriet i Stadil Fjord ogsaa tabe meget, idet en betydelig Mængde gik gennem Sandene op i Stadil Fjord, hvor den i Vinterhalvaaret var Hovednæringsvej for mange fattige Familier paa Holmsland. Gennem Von Aa kunde kun faa Fisk søge paa Grund af den 60 Alen snævre Strøm, hvorfor der paa Aastedmødet i Søndervig den 14. September 1849 blev bestemt, at der skulde være en 200 Alen bred Strøm aaben gennem Holmslands Sande for Fiskenes Passage til Stadil Fjord.

Bagge paastod, at Beboerne ikke havde Ret til at fiske i Fjorden, idet Forordningen af 15. December 1750 siger, at Fiskeriet i Fjorde tilhørte Kongen, og en Forordning af 10. April 1829 satte Grænser for Fiskeriet i Ringkøbing Fjord. Hertil svarede den senere Folketingsmand, Gaardejer *Mads Peder Christensen* paa Holmsland, at mange fattige Fiskere vilde lide betydelige Tab, og saadanne Tab ikke burde ske for en enkelt Mands Fordel, som ialfald havde lige saa lidt Ret til Sandene som Fiskerne.

Kommissionens Flertal tog ikke Hensyn til de ind-

komne Protester, men støttede sig udelukkende til Sagskundska-ben, herunder de af Cand. polyt. *H. Reimer* opstillede Beregninger. En af Kommissionens Medlemmer, Stiftlandinspektør *Jens Fløe*, gik dog imod Inddæmningen og talte stærkt mod Reimers Beregninger angaaende Vandstanden og Kraften i Ringkøbing Fjord, en Beregning, som Bagge særlig havde støttet sin Ansøgning paa.

Kommissionen afsagde derefter sin Kendelse, som gik ud paa, at Inddæmningen paa de anførte Maader og Betingelser burde tillægges Fremme, saaledes at de anbragte Sluser skulde være aabne fra 1. November til 5. Marts. Grænserne for Inddæmningen skulde afsættes paa et Kort paa begge Sider, og paa Marken skulde afsættes et Mærke, dog saaledes, at det blev sat 5 Alen udfor den nuværende Landgrænse, eller hvor Vegetationen enten med Rør eller Græs hidtil var gaaet.

Forudsætningen for, at Sogneforstanderskabet støttede Bagges Projekt var, at Dæmningerne ikke maatte opføres højere end Vandet ved høj Vandstand kunde gaa hen over dem, for derved at hindre Oversvømmelser paa de lavere staaende Enge, og denne Forudsætning var ogsaa tilstede i Bagges Ansøgning. Imidlertid ændrede han Forslaget til Kommissionen saaledes, at Dæmningen nu skulde opføres til en Højde af $2\frac{1}{2}$ –3 Alen, og det var saa hans Bestemmelse at anbringe en Sluse paa hver Dæmning, hvorved Vandet kunde faa frit Løb, naar det behøvedes, navnlig i Vintermaanederne.

Da Forudsætningen for Sogneforstanderskabets Tilslutning saaledes ikke mere var til Stede, erklærede det sig nu som Modstander af Planens Gennemførelse. Derved gik Sagen ind i et nyt Stadium, idet Bagge

derved ødelagde sine Chancer ved at fortabe Sogneforstanderskabets Sympati.

Sognefoged *P. C. Andersen* og Gaardejer *M. P. Christiansen* var meget energiske i deres Kamp mod Foretagendet. De indsendte den 2. Februar 1855 til Ministeriet en ny Protest paa Holmslands, He, Staddil, Vedersø og Ringkøbing Sogns Vegne, hvori de anførte, at hvor højt de end agtede Visdom og Kløgt og selv erkendte deres Uformuenhed i mange Retninger, saa vist er det, at de ikke kunde erkende de af Cand. polyt. Reimer opstillede Beregninger; thi det er ikke her, som naar man tager Tappen af en Tønde eller som en Strøm, der har et givet Fald og stadig skrider fremad. Tværtimod gaar Vandet snart hid, snart did, eftersom Hav, Fjord, Vind og Vandfald foranlediger. Selv om man end temmelig nær kunde beregne Vandet foroven, saa var hverken den nævnte Polytekniker eller noget andet Menneske i Stand til at beregne dets mægtige Forøgelse, Stigen og Fald, der er saa aldeles afhængig af, fra hvilken Side og med hvilken længere eller kortere Tid, større eller mindre Kraft, Vinden blæser. De frygtede for, at alle Beregninger vilde falde bort, saa Bjergningen paa de lave Enge vilde lide Skade ved en højere Vandstand, ligesom de frygtede Havets Gennembrud af Klitten, hvilket paa et hængende Haar var sket sidste Nytårsdag, og saa troede de, at alle Beregninger vilde forstumme.

Hvad angik en af Bagge indhentet Erklæring fra 18 Fiskere paa Klitten og Holmsland, saa mente *Jens Fløe*, at det næppe var rigtigt, naar de kaldte sig de *eneste Fiskere*, som var interesseret i Sagen; thi han havde af troværdige Folk, som ikke selv var interesseret i Sagen, ladet sig fortælle, at der skulde være

det dobbelte Antal Fiskere, der var interesserede, end de, der havde afgivet Erklæringen til Fordel for Bagge.

Efter nærmere Overvejelse erklærede Ministeriet saa, at det ikke kunde give Landvæsenskommissionens Kendelse Medhold, da det savnede tilstrækkelige Oplysninger for at bedømme om den frygtede Oversvømmelse var begrundet eller ej, ligesom det ytrede, at Heltfiskeriet i Stadil Fjord maaske kunde lide betydelige Tab.

Der var allerede 1854 givet Bagge Tilsagn om, at han maatte foretage Inddæmningen, og Kommissionens Kendelse havde givet ham Medhold. Derfor havde han sat sig i store Udgifter for Sagens Gennemførelse, men da Ministeriets Resolution nu satte en Stopper for Inddæmningen, ansøgte han den 29. April 1855 paany om en endelig Bevilling under Mortifikation, for at Sagen ikke skulde falde bort. Han forpligtede sig heri til:

1. Ikke at opføre den nordlige og sydlige Dæmning højere end de tilgrænsende Enge, saa Dæmningen kun holdt den ordinære Sommervandstand ude, hvorved han mente, at Frygten for Oversvømmelser paa et hvilket som helst Sted vilde bortfalde.
2. At danne en Kanal paa langs gennem Sandene, fra Nord til Syd med en Bredde af 80 Alen, hvilket var $\frac{1}{3}$ bredere end Von Aa var paa det smalleste Sted, saaledes at Vandet ogsaa om Sommeren havde stadig Af- og Tilløb mellem Stadil og Ringkøbing Fjord. Hermed mente han, at Frygten for Tab ved Fiskeri maatte bortfalde.

Da Sagen imidlertid ikke var færdigbehandlet til den 7. Januar 1856, anmodede Bagge om at faa den afgjort hurtigst mulig, idet han foretrak en hvilken som helst Afgørelse, frem for vedblivende at gaa i Uvisshed. Han havde i Henhold til Ministeriets Skrivelse

af 13. Maj 1854 og Landvæsenskommissionens Kendelse af 6. Januar 1855 faaet Tilsagn om at maatte inddæmme Sandene, og som Følge heraf havde han allerede sidste Foraar sørget for de dertil fornødne Udveje, hvilket ikke var sket uden Opofrelse og vedblivende medførte Udgifter. Tillige havde han engageret sin Søn, Løjtnant *Halvor Christian Bagge*, til at forestaa Inddæmningen, idet han paa Statens Bekostning havde modtaget Undervisning i Ingeniørkunsten, ligesom han paa Faderens Bekostning i Udlandet havde gjort sig bekendt med Inddæmningsarbejder. Hertil resolverede Ministeriet omgaaende, at Sagen i Henhold til tidligere Resolution ikke kunde bevilges.

Naar Bagge tog den Beslutning at fremtvinge en hurtig Afgørelse, saa havde det sin Aarsag i, at Sønnen stod i Begreb med at overtage en Del Vejarbejder i Jylland, der vilde lægge Beslag baade paa Tid og paa den Kapital, som var beregnet til Inddæmning af Sandene, og saa længe Uvisheden trak ud, kunde Kapitalen ikke blive disponibel. Han bevægede derfor Faderen til at indsende Begæringen, og da Sagen nægtedes fremme, kunde Løjtnanten tage fat paa sine Vejarbejder, først et mellem Ringkøbing og Holstebro og Aaret efter et lignende mellem Ringkøbing og Silkeborg. Da disse Arbejder var udførte, kunde han atter have Lyst til at tage fat paa Inddæmningen. 1859 indsendte saa Løjtnant Bagge en Ansøgning til Ministeriet om at maatte erholde Tilladelse til at opføre de to Dæmninger, som Faderen tidligere var nægtet Tilladelse til. Den nordre Dæmning agtede han at opføre nordligst i de *smalle Sande* fra Matr. Nr. 69 paa Holmsland til Matr. Nr. 226 i *Houvig* paa Klitten, den sydlige Dæmning vilde han opføre

i de brede Sande fra Matr. Nr. 114a paa Holmsland til Matr. Nr. 11a ved Klegod paa Holmslands Klit, og han forpligtede sig til ikke at opføre dem højere end de tilgrænsende Enge paa begge Sider og at danne en Kanal paa 80 Alens Bredde gennem Sandene. Dæmningen skulde kun tjene til at holde den $\frac{1}{2}$ Alen høje Vandstand borte i Sommermaanederne, for at den frodige Jordbund kunde give et rigeligt Høfoder, som man paa Eggen trængte haardt til, da Beboerne maatte hente Hø i deres Baade i en Afstand af 5—6 Mil. Han mente ikke, at nogen vilde blive forurettet ved Projektet, idet Lodsejerne gratis vilde erholde et Stykke af det inddæmmede Areal, og at de opførte Dæmninger nogenlunde vilde beskytte deres Enge mod Oversvømmelse i Høbjergningstiden.

Amtmanden lod Ansøgningen ledsage af en Skrivelse, hvori det hedder, at han ikke vilde undlade at meddele, at omend Ansøgerens økonomiske Forhold var saadanne, at han ikke kunde indse, hvorledes Ansøgeren kunde foretage eller lade foretage et saa stort Arbejde, saa var Foretagendet baade saa nyttigt og uskadeligt for alle, at man burde gøre, hvad man kunde for at faa det i Gang.

De mange Fiskere, der havde deres Boliger paa Holmsland og Klitten i direkte Tilknytning til Sandene, samt de mange Mennesker omkring Stadil Fjord, som levede af Fiskeriet omkring Sandene, og derfor var interesserede i Fiskenes uhindrede Gang her igennem, synes ikke at interessere Greven. De reduceres kun til en halv Snes Fiskere, der blot kunde flytte deres Ruser lidt sydpaa, men den Skade mente Greven, der kunde raades Bod paa, saafremt Entreprenøren forpligtedes til at affinde sig med dem i Mindelighed, inden Arbejdet paabegyndtes.

Naar man læser om denne halve Snes Fiskere i Amtmandens Erklæring af 1859 og sammenligner det med Folketællingen af 1860, saa faar man uvilkaarlig Indtryk af, at Amtmanden ikke havde sat sig tilstrækkelig ind i Forholdene, idet Folketællingen anfører, at der alene i *Houvig* og *Søndervig* var 26 Familieforsørgere, som udelukkende ernærede sig ved Fiskeri, hvortil kommer 12 Jordbrugere i samme Byer, og kender man noget til Forholdene her, saa ved man, at disse 12 Jordbrugere alle benyttede Fiskeriet som Bierhverv, idet de alle havde Part i en Baad med dens Fiskeredskaber. Det vil sige, at 38 Familier her ernærede sig ved Fiskeri. Dertil kommer Holmboerne, som havde Jordlodder eller boede i Nærheden af Sandenes østre Side, der ligeledes ernærede sig helt eller delvis af Fiskeri, som man ikke har Tal paa, og endelig de Fiskere fra Stadil Fjord, der ogsaa vilde berøres af Inddæmningen.

Efter at Inddæmningen var nægtet Prokurator Bagge, havde Lodsejerne faaet Tid til at tænke over Sagen. De var imod, at en Fremmed fik Fordel af en Inddæmning tæt uden for deres Ejendomme, som de selv mente var i Stand til at udføre og tillægge deres Ejendomme, og heri blev de støttet af Sogneforstanderskabet. At overdrage Arbejdet til Løjtnant Bagge var de meget imod. De kendte hans økonomiske Forhold og ansaa ham derfor ikke egnet til at paatage sig dette store Arbejde, hvor saa manges Interesser berørtes. Desuden havde de Erfaring fra *Nissum Fjord*, hvor en Købmand havde erhvervet sig Ejendomsret over et betydeligt Areal, som han ikke havde Penge til at paabegynde, hvorfor Sagen maatte hvile, til han fik afhændet sin Ret til nogle Pengemænd, der udførte Arbejdet paa en saadan Maade, saa alle Sag- og Lo-

kalkyndige maatte forudsige, at det vilde mislykkes.

Nogle driftige Lodsejere havde med store Pengeofre gjort et betydeligt Arbejde for at indvinde deres Andel i Sandene, og der var Grund til at tro, at det i Løbet af kort Tid vilde betale sig mangedobbelt. Dette havde vakt Interesse hos mange Lodsejere, og man havde nu lagt en Plan, som skulde tage sin Begyndelse i Sommeren 1860. Til dette Formaal havde Kommunen ladet en offentlig Bivej flytte, da den gik langs Vandkanten, undertiden, naar Vandet stod lavt i Sandene, var over 100 Alen bred, og derfor umulig gjorde al Beplantning. De havde nu dannet et Aktieselskab, som for Tiden bestod af 80 Medlemmer, dels af Lodsejere ved Sandene, dels af andre i Nærheden boende Hartkornsejere, og man ventede Tallet meget betydeligt forøget. Særlig ventede man, at Husmænd og Fiskere vilde tegne sig, da de ved deres Arbejde kunde betale deres Aktier, som særlig var belejligt for Havfiskerne, da Sandene som oftest var tørre, naar Vinden hindrede dem i at tage paa Havet.

Det nye Aktieselskabs Formaal var at opføre en Dæmning fra *Peder Lauridsens Lod* paa Klitten, Matr. Nr. 28, i Retning af *Peder Jensen Proustgaards Enkes Lod*, Matr. Nr. 96a i Sønderby. Naar Dæmningen var kommen ca. 300 Alen nær Land, skulde der gøres en Bøjning i Nordvest, indtil den kom 180 Alen nær Land, og fortsætte der langs Sandene i denne Afstand fra Landet til Vejen mellem Brøllund og Søndervig, hvor den skulde bøje i Vest og støde til Landet ved *Jørgen Jensen Pugflods Lod* i Søndervig, Matr. 34a. Den store Aabning mellem Dæmningen og Holmsland skulde bibeholdes, for at de Fiskearter, der drives med Vinden, lettere vilde kunde komme ind i Strømmen. Af de 180 Alen længere inde i Sandene,

var de 100 Alen nærmest beregnet til Lodsejerne, de øvrige 80 Alen til Strømmen, som her faldt paa det dybeste Sted. Det indvundne Areal vilde omfatte 450 Td. Ld., altsaa betydeligt mindre end Bagges Projekt, men Aktionærerne mente, at det var alt, hvad man kunde indvinde i den søndre Del, de *brede Sande*.

Lodsejerne i den nordlige Del, de *smalle Sande*, ansaa det for Indgreb i deres Rettigheder, dersom der blev givet Bagge Tilladelse til Inddæmning, og da de selv kunde udnytte Arealet, indsendte de en Ansøgning om Tilladelse til i Stedet for Inddæmning at maatte beplante Vandløbet ud for deres Lodder, fra *Christen Christensen Pedersen (Lodbergs) Lod* i Søndervig til *Stadil Fjord*. Ansøgerne anmodede om, at saavel Planen om deres Inddæmning som Beplantning maatte blive drøftet paa Landvæsenskommissionens Møde, der skulde afholdes den 12. Marts 1860 i Anledning af Bagges Ansøgning.

Paa den nye Kommissions Møde blev alle Forslag behandlede, men da man ikke kunde opnaa Forlig, blev Sagen optaget til Kendelse.

Den 31. Marts samledes Kommissionen for at afsige Kendelsen. Denne gik ud paa, at den mod Løjtnant Bagge projekterede Inddæmning gjorde Indsigelse ikke burde være til Hindring i at samme tillægges Fremme efter den fremlagte Plan med Kort og Tegninger, paa følgende Betingelser:

1. At Inddæmningen ikke gaar længere i Nord end til Sydsiden af den nuværende *Brøllund-Søndervigvej*, saaledes at denne bliver uberørt af Dæmningen.
2. At den sydlige Dæmning ud mod Fjorden gives en Aabning af 200 Alen, som paa en Længde af 300 successive aftager indtil Kanalens ordinære Bredde, 80 Alen.

3. At de tilstødende Lodsejere foruden den eksisterende Opgrøde tillægges et Bælte af 25 Alens Bredde paa hver Side.
4. At Entreprenøren paa de parallelle Dæmninger, hvor der nu er Overkørsel fra Matr. Nr. 107 paa Holmsland til *Christian Frich* paa Klitten, anbringer to Sluser af 12 Alens Bredde og lægger Overkørsel med fast Kørebane.
5. At Entreprenøren, forinden Inddæmningen paabegyndes, deponerer 5000 Rd. hos Herredsfogden for Ulfborg-Hing Herreder.
6. At Prolongation med Arbejdets Udførelse ikke kan bevilges over 10 Aar, og at Holmslands Sogneforstanderskab og de lokale Autoriteter gives Lejlighed til at afgive Erklæringer over Ansøgninger om Prolongation, — men alle de i Planen bestemte Tidsfrister udsættes et Aar, saaledes at hvad der i Planen var proponeret i Aaret 1860, udsættes til 1861 og saa fremdeles.

Ved denne Kendelse led Lodsejerne og de Interesserede i Omraadet et Nederlag, men deres Protest bar dog ogsaa nogen Frugt, dels ved at Lodsejerne fik tildelt et Areal paa 25 Alens Bredde udfor deres Lodder, idet Amtmanden tidligere havde udtalt sig mod nogen Tildeling og den tidligere Kommissionskendelse gik ud paa, at de kun skulde have 5 Alen, dels at Løjtnant Bagge maatte flytte den nordlige Dæmning fra Grænsen mod Stadil Fjord til Grænsen mellem de smalle og brede Sande, Syd for Brølundvejen. Derved blev de smalle Sande fritaget for Inddæmningen, og som vi skal se senere, benyttede Lodsejerne sig af denne Fordel.

Allerede inden Aarets Udgang viste det sig, at de Protesterende havde haft Ret i deres Udtalelse om Løjtnant Bagges økonomiske Forhold, idet han den 1. September 1860 indgav Ansøgning om, at den forventede Bevilling maatte blive udstedt til d'Herrer

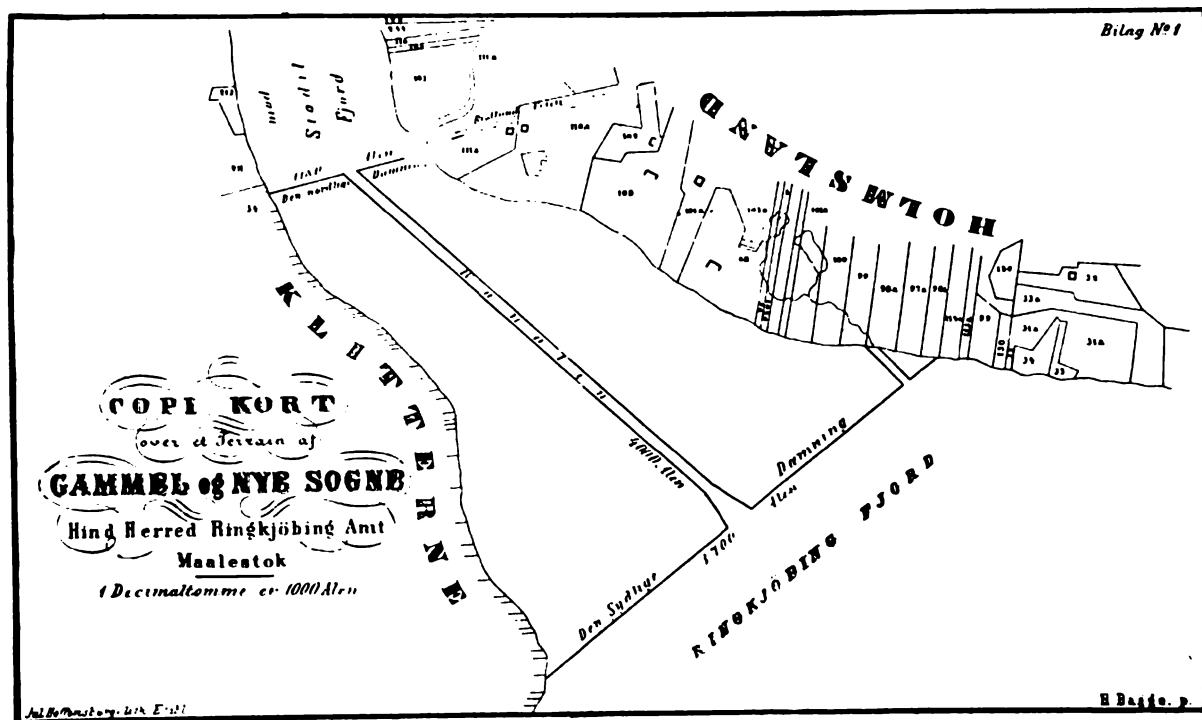
A. V. Liebman og *M. H. Glückstadt*, da han ikke selv havde den fornødne Kapital til Entrepricens Udførelse, hvorfor de to Grosserere var villige til at financiere Foretagendet, men for ikke at løbe nogen Risiko havde de begæret at overtage Koncessionen personligt.

Den 13. Oktober 1860 blev saa den kgl. Bevilling givet Grossererne Liebman og Glückstadt af København. Bevillingsindehaverne maatte nyde Skattefrihed paa det indvundne Areal i 20 Aar, fra det Tidspunkt, da Inddæmningen var tilendebragt, mod at de efter Udløbet af disse 20 Aar skulde svare en Gammelskat paa 6 Rd. 80 Sk. pr. Td., saavel som alle øvrige Skatter og Afgifter til Stat og Kommune, som af andet Ager og Engs Hartkorn, af det Hartkorn, der til den Tid vilde blive paalagt det inddæmmede.

Det varede ikke længe inden Privilegiet atter skiftede Ejere, idet d'Herrer *M. Bendix* og *N. C. Wulff*, Indehavere af Firmaet, *Grossererne Bendix & Wulff*, indsendte Ansøgning om at maatte forundes Bevillingen, da de havde overtaget Bevillinghavernes Rettigheder og Forpligtelser, hvorefter de den 10. August 1861 fik udstedt Bevillingen.

Overdragelsen til Bendix & Wulff var dog kun et Overgangsled til den endelige Bevillings Fastlæggelse, idet de agtede at oprette et Aktieselskab, og da »Aktieselskabet for Sandenes Inddæmning« var dannet, søgtes Bevillingen overført hertil, hvilket skete den 24. Marts 1862. Dermed var det endelige Ansvar for Arbejdets Udførelse lagt fast.

Ifølge et af Løjtnant Bagge trykt Projekt skulde Arbejdet fuldføres i Løbet af tre Aar. Første Aar skulde den nordre Tværdæmning bygges og andet Aar den søndre Tværdæmning; i begge disse Dæm-

Løjtnant Bagges projekterede Inddæmning af de »brede Sande«. — Fotografi fra Indbydelsen til Aktietegningen.

ninger skulde være den lovbealede Aabning til Kanalen. *Tredie Aar* blev inddelt i tre Afdelinger: 1. Kanalaabningerne lukkes og Vandet udpumpes af det inddæmmede Areal. 2. Kanaldæmningerne opføres paa tør Bund. 3. De interimistiske Tilstopninger fjernes fra Kanalaabningerne og Vandet ledes ind i Kanalen. Og dermed skulde Inddæmningsarbejdet være fuldført.

Selskabet indbød nu til Aktietegning, hvori de lovede Aktionærerne Guld og grønne Skove. Aktiekapitalen skulde udgøre 25,000 Rd., hvoraf 200 Aktier à 125 Rd. skulde tegnes, Indbyderne og Privilegiets Ejere forbeholdt sig 50 Friaktier, som skulde deltage i Udbyttet, hvorved Selskabet bestod af 250 Aktier.

Det indvundne Areal blev opmaalt til 600 Td. Ld. Til Dæmningens Opførelse var beregnet 16,000 Rd., hvilket var 27 Rd. pr. Td. Ld. for at fuldføre den. Til Rest var 9000 Rd., hvoraf 5000 var deponeret som Kaution, Resten skulde forbeholdes andre Udgifter. Med Hensyn til det indvundne Areals Værdi, saa sammenlignede man med *Tipperne* i Ringkøbing Fjord, der ejedes af Staten, som var paa 800 Td. Ld. Heraf fik Staten i aarlig Leje 11,780 Rd., eller ca. 15 Rd. pr. Td. Ld., der svarede til 300 Rd. pr. Td.

Som man ser heraf, skulde det være et ret godt Foretagende at sætte sine Penge i, men paa et vist Tidspunkt synes det alligevel at gaa smaat med Aktietegningen, ialfald fremgaar det af Firmaet Bendix & Wulffs Ansøgning om Bevillingen, at der kun var tegnet 50 Aktier.

Endnu inden Koncessionen var overdraget Aktieselskabet opstod der atter Røre om Sagen. Ved Landvæsenskommissionens Kendelse blev Bagges Projekt som omtalt begrænset til de *brede Sande*. Denne Ken-

delse benyttede Lodsejerne omkring de *smalle Sande* sig af, idet de mente, at det var af Hensyn til dem, Begrænsningen var sat, hvorfor de, tre Maaneder efter Kendelsens Afsigelse, indsendte en Ansøgning med 29 Underskrifter om Tilladelse til at beplante og kultivere de smalle Sande og dermed erhverve »disse vor retmæssige Ejendomme«, og Sogneforstanderskabet anbefalede Ansøgningen.

Faa Maaneder efter indsendte *Christen Christensen Pedersen* og hans Broder, *Hans Lodberg*, samt *Peder Tarbensen* og *Laust Jensen* en Ansøgning om, at der af Hensyn til Samfærdselen med Holmsland og det øvrige Opland maatte blive bygget en Dæmning med tilhørende Bro over de smalle Sande, hvori de hævdede, at det vilde være et stort Gode, da der ved Amtets, Ringkøbing og Kommunens Hjælp samme Aar var bygget en Bro over *Von Aa*. Da Dæmning og Bro vilde faa en Længde af 4-500 Alen, vilde det være et meget betydeligt Foretagende, som oversteg deres Kræfter, idet de antog, at en Bro med tilhørende Dæmning vilde koste ca. 6000 Rd. De ansaa det for hensigtsmæssigt at lægge den fra Brøllundvejen paa Holmsland til Søndervig, altsaa lige Nord for Bagges nordligste Dæmning. Ogsaa dette Forslag blev anbefalet af Sogneforstanderskabet.

Det fremgaar ikke med tilstrækkelig Tydelighed, hvad Meningen med, at Bekostningen vilde overstige deres Kræfter skal opfattes. Mulig var det Meningen at søge Tilskud til Broens og Dæmningens Opførelse, da det drejede sig om et nyt Samfærdselsmiddel, men ialfald søgte de Ministeriet om, at der ingen Hindring var for, at ommeldte Bro med Dæmning opførtes, og senere mødte de med en fuldt udarbejdet Plan.

Der blev nedsat en ny Landvæsenskommission, som

den 9. Juli 1861 afholdt sit første Møde paa *Hans Lodbergs Gaard* i Søndervig. Her blev fremlagt en af 34 Lodsejere underskrevet Plan med Kort over den projekterede Dæmning og Bro samt om Kultivering af de smalle Sande mellem Brøllundvejen og Stadil Fjord. Planen gik ud paa følgende:

1. Dæmningerne skulde opføres med en 80 Alen bred Strøm i Midten. De skulde have $\frac{1}{2}$ Alens Højde og 3 Alens Bredder i Bunden, med en Afstand af 800 Alen, opkastet af Sand og beplantes med en tæt Række Siv, Rør, Græstørv eller andre Vandplanter paa hver Side. I Opførelsen skulde deltage Lodsejerne paa hver Side af Dæmningen, i Forhold til deres Lodders Udstrækning til Sandene, enten ved deres Arbejde in natura eller, saafremt de ikke kunne enes herom, med Penge til den der vilde udføre Arbejdet billigst, naar han kunde stille Sikkerhed for dets Udførelse.
2. Dæmningens Vedligeholdelse skulde varetages af den Lodsejer, for hvis Lod den var beliggende.
3. Beplantningen var en Pligt for hver Lodsejer ud for hans Areal inden Udgangen af 1866. Til Beplantningen havde hver Ret til uden Godtgørelse at tage de Siv og Rørbuske, der nu fandtes paa det Sted, Strømmen udviste.
4. Oprensning var enhver Lodsejers Pligt i Forhold til Punkt 1.
5. Til Strømmens Afsætning skulde to Mænd sætte en Pæl i Midten af Sandene for hver Dæmning, dog saaledes at Strømmen saa vidt mulig fik en lige Retning.

Skulde nogen Lodsejer overfor Landvæsenskommissionen ønske ikke at overtage Arealet ud for sin Lod, overtog de Undertegnede disses Ret og Forpligtelser.

Denne Plan mente de Interesserede var saa billig, saa selv den fattigste Lodsejer kunde være Deltager. Formanden for Sogneforstanderskabet, Gaardejer og

Møller *Niels Christiansen* i Kirkeby, erklærede paa Sogneforstanderskabets Vegne, at man anbefalede Foretagendet, naar Broen fik en saadan Længde, saa den hverken kunde skade Fiskeriet eller forvolde Oversvømmelser paa de nærmest liggende Enge.

Paa Mødet fremstod Løjtnant Bagge og paastod, at han fremfor andre havde Ret til Inddæmningen, ifølge den ham givne Bevilling, og han protesterede mod Repræsentanternes Forlangende samt reservede alt fornødent med Hensyn til samme. Saafremt det mod Forventning alligevel maatte blive Repræsentanterne bevilgede at inddæmme den nordlige Del af Sandene, saa paastod han dem tilpligtede at deltage i Omkostningerne saavel ved Dæmningens Opførelse som i den af den forrige Landvæsenskommissions Kendelse bestemte Kautio ved den sydlige Inddæmning af Sandene.

Herimod protesterede *Christen Knudsen* paa Repræsentanternes Vegne, der i enhver Henseende vilde modsætte sig dette, idet han mente, at der fra Løjtnant Bagges Side ikke kunde gøres nogen retslig Paastand om, at Inddæmningen overlodes dem, og forsaavidt der ikke kunde opnaas en mindelig Overenskomst, maatte han begære Mødet udsat 8-14 Dage for at faa Lejlighed til at give Tilsvar paa det, Løjtnanten havde fremsat.

Kommissionen anstillede derefter Forligsmægling, hvorpaa Løjtnant Bagge fremsatte følgende Tilbud:

Han erklærede sig villig til uden Godtgørelse at opføre en Dæmning over Sandene, hvor Brøllundvejen gik gennem Vandet fra Holmsland til Klitten, og deri anbringe en Aabning i Midten paa 80 Alens Bredde. Dæmningen skulde gøres 3 Alen høj fra Sandbunden, dens Sider beklædes med Græstørv og foroven skulde

være en Bane, 10 Alen bred, og Skraaningerne skulde gives tredobbelt Anlæg.

Som Vederlag for denne Dæmning, der tillige skulde danne den nordlige Dæmningslinie for det Areal, der agtes inddæmmet Syd for Brøllundvejen, forlangte han kun, at den i Ministeriets Bevilling af 13. Oktober 1860, efter Landvæsenskommissionens Kendelse fastsatte Kaution paa 5000 Kr., før Arbejdet paabegyndtes, bortfaldt for den nordlige Dæmnings Vedkommende, og at den blev forandret til 2000 Rd. Paa disse Betingelser erklærede han sig villig til at opføre den nordlige Dæmning inden den 1. August 1862, og frafaldt saa forøvrigt Protesten.

De tilstedeværende Lodsejere erklærede sig villige til at indgaa paa dette Tilbud. Grosserer Wulff, som ligeledes var til Stede, erklærede, at han som Ejer af Bevillingen ikke havde noget mod det af Bagge indgaaede Forlig.

Kommissionen kunde dog ikke antage Forliget, da der derved vilde ske Ændringer i en tidligere Kommissions Kendelse, men vilde gøre Indstilling om Forligets Gyldighed til Ministeriet.

Ved et nyt Møde, der den 5. August afholdtes paa Raadhuset i Ringkøbing, oplyste Formanden, at der endnu ikke var indløbet Svar fra Ministeriet, hvorfor det blev nødvendigt atter at udsætte Mødet, men Procurator Bagge, som mødte for sin Søn, gjorde opmærksom paa, at det af hans Søn ved forrige Møde gjorde Forligstilbud var en Forudsætning for, at Arbejdet kunde paabegyndes endnu i denne Sommer paa den nordre Dæmning, og dette kunde ikke ske, saafremt Sagen ikke blev afgjort i Dag, idet der saa kunde hengaa flere Maaneder, hvor Løjtnant Bagge saa ikke kunde staa ved sit Tilbud.

De tilstedeværende Lodsejere erklærede, at de langt fra havde noget imod, at Løjtnanten uden Kautions paa-begyndte Opførelsen af Dæmningen, der skulde tjene til Kørebane, men at dette Arbejde straks skulde paa-begyndes.

Paa Grund af de udtalte Ønsker, og da der ingen Indsigelse fremkom mod Opførelsen, meddelte Kommissionen den begærede Tilladelse.

Efter Indstilling fra Ministeriet afholdt Kommissionen sit sidste Møde den 31. August paa Raadhuset for at afsige Kendelsen. Denne gik ud paa, at Kommissionen ikke kunde skønne, at den Omstændighed, at Bagge tidligere havde begæret, men var nægtet Tilladelse til Inddæmning af Sandene ved Brøllund i Nord, kunde give ham nogen Ret fremfor de nuværende Aspiranter.

De Grunde, hvorpaa en tidligere Kommissions Kendelse havde nægtet Løjtnanten denne Inddæmning, foreslaa ikke denne Kommission til Bedømmelse, men man vilde ikke undlade at bemærke, at der efter det her foreliggende Forslag agtes opført en Bro med tilhørende Køredæmninger over den tilbageblevne Strøm, saa den nuværende Vej forbliver uforringet. Løjtnant Bagges Paastand findes saaledes ikke at være en Hindring imod den paagældende Inddæmning, hvorimod der forøvrigt ingen Indsigelse var fremkommen.

Thi eragtes:

Den projekterede Inddæmning af det nordre Stykke af det saakaldte Holmslands Sand, som danner den vestlige Forbindelse mellem Ringkøbing og Stadil Fjord, fra Brøllundvejen mod Syd indtil Stadil Fjord mod Nord, maa af Lodsejerne iværksættes paa den i denne Plan omhandlede Maade.

Herefter fik *Christen Knudsen* og *Christen Tarben*

sen samt Medinteressenter den 28. Marts 1862 meddelt kgl. Bevilling til at inddæmme det nævnte Stykke paa følgende Vilkaar:

- a. Inddæmningen iværksættes overensstemmende med den i Landvæsenskommissionen forelagde Plan, saaledes at der stedse i Midten af Sandene holdes et Vandløb aabent paa 80 Alens Bredde, som af Lodsejerne holdes fri for Opgrøde.
- b. Inddæmningen og Broen, hvilken sidste gives en Længde af 80 Alen, skulde have en saadan Bredde, at der kunde afgives en brugbar Kørebane, og Broen efter Kommissionens nærmere Bestemmelse en saadan Højde og Bredde mellem Pillerne, at der ikke lægges Hindring i Vejen for Baadfart.
- c. Inddæmningen skulde være fuldført inden Udgangen af Aaret 1864.

Der blev givet Bevillingshaverne den samme Skattefrihed og de samme Betingelser som til Liebman & Glückstadt (Side 136).

Man gik saa i Gang med at opføre Tværdæmninger ude i Strømmen. Alt synes at gaa planmæssigt, de respektive Bevillinger var givet, og Dæmningen med Bro var anlagt inden den i Bevillingen fastsatte Tid. Saa kom Løjtnant Bagge pludselig og spændte Ben for hele den projekterede Plan, idet han 1863 søgte Koncession til at *inddæmme Vester Stadil Fjord*, og samme Aar lod opføre en Dæmning tværs over det nordlige af Holmslands Sande paa det smalleste Sted, *uden der heri fandtes nogen Aabning i Midten af denne Dæmning*, hvorved Strømmen mellem Ringkøbing og Stadil Fjord blev fuldstændig afskaaret.

Derved blev det umuligt at opfylde Bestemmelsen om Vandløbet for den sydlige Del af Sandene. Den Kamp, som Beboerne havde ført gennem 19 Aar for at bibeholde Vandløbet af Hensyn til Fiskeriet, som

Myndighederne hidtil havde givet dem Medhold i, tilsidesatte samme Myndigheder nu, da de gav Tilsladelse til at lukke for Strømløbet ved Stadil Fjord, hvorved Vandløbet kom til at virke som en Vig.

Under disse Omstændigheder fandt Lodsejerne det bedst at opgive deres oprindelige Plan, hvorfor *Christen Knudsen* paa Holmsland og *Christen Tarbensen* i Houvig paa Medinteressenters Vegne den 5. Maj 1865 indsendte et Andragende til Kongen om Sanktion paa en Forandring af Bevillingen, hvorved man kunde skride til en fuldstændig Inddæmning.

En Kommission blev nedsat og afholdt den 9. Juni 1866 et Møde paa Hans Lodbergs Gaard i Søndervig. Her mødte bl. a. Løjtnant Bagge som Repræsentant for Aktieselskabet for de brede Sandes Inddæmning. Han erklærede, at med de forandrede Forhold vilde Kanalen ikke længere være til nogen Nytte og dens Anlæggelse ikke alene være en betydelig Udgift, men tillige en Hindring for Sandenes Udtørring, idet man i saa Tilfælde maatte anbringe to Dampmaskiner, hvorimod man ellers kunde have en Maskine stationeret ved Holmsland, som vilde være tilstrækkelig til at holde Arealet tørt for den faldende Regnmængde.

Man enedes derefter om følgende:

1. Udenfor Broen paa den nuværende Kørebane mellem Holmsland og Klitten Nord for samme opføres en Dæmning fra den ene Broende til den anden, med en Radius fra Broens Midte af 40 Alen. Dæmningen gøres 1 Alen høj over ordinær Fjordbund med firedobbelt Anlæg til begge Sider, og paa Midten af Dæmningen anbringes en selvvirkende Klapsluse med 2 Klapper, hver paa $1\frac{1}{2}$ Alens Bredde, for at lede Vandet ud fra det inddæmmede.

Omkostningerne til Dæmningen og Sluserne paa hvilede samtlige tilstødende Lodsejere fra *Lodbergs*

Dæmningen indtil Broen, i Forhold til deres Lodders Udstrækning til Sandene.

2. Den ved tidligere Bevilling bestemte Strøm paa 80 Alens Bredde bortfalder. I Stedet graves en Vandgrøft paa 3 Alens Bredde og en passende Dybde, for at lede Vandet til Slusen, hvilken Grøft opføres af vedkommende Lodsejer udfør hver sin Ejendom.

Med denne Overenskomst bortfaldt alt, hvad der tidligere var vedtaget angaaende Beplantning og Kultivering, og det blev overladt til hver enkelt Lodsejer selv at tage Bestemmelse herom.

Paa Kommissionsmødet gjorde Løjtnant Bagge Krav paa Udbetalingen af de 2000 Rd., som i sin Tid var stillet i Kaution, og som ifølge tidligere indgaaet Forlig maatte tilbagebetales et Aar efter, at Inddæmningsarbejdet var udført. Han erklærede, at Sandenes Areal første Gang var tørlagt i Juni 1865 og Fjordvandet forhindret i at trænge ind, da en høj Vandstand i Forening med en Søndestorm i Oktober samme Aar gennembrød en foran en projekteret Sluse opført Tangdæmning, hvorved Fjordvandet atter trængte ind over det indtørrede Areal. Dette Gennembrud var nu atter restaureret, Sandenes Areal atter inddæmmet og en Dampmaskine arbejdede paa at udløfte de sidste 4-5 Tommer Vand, der nu gennemsnitlig fandtes paa Areal. Aktieselskabet ansaa derefter Inddæmningen for fuldført i Juni 1865, og den paafølgende Maaned blev der saet en Del Græssorter, som imidlertid ikke opnaede nogen Fuldkommenhed, fordi man ikke dengang havde anbragt nogen Dampmaskine og saaledes ikke var Herre over Regnvandet. I Henhold hertil mente man, at Tidsfristen for den deponerede Sum, som 1862 var nedsat til 2000 Rd., maatte være Juni 1866, hvorfor man nu begærede Summen løsladt.

Endelig bemærkede Bagge, at den ved Overenskomst med Lodsejerne i 1862 bestemte Dæmning med en 10 Alens Kørebane var opført og havde bestaaet i flere Aar. Han ønskede derfor ogsaa fastsat, at denne Koredæmning, hvor der fandtes en 80 Alen bred Bro, maatte gælde for den nordlige Dæmning for det af Aktieselskabet inddæmmede Terræn.

Under Forudsætning af, at alle Lodsejerne og alle Vedkommende var tilfreds med de Dimensioner, som de opførte Dæmninger havde, forpligtede Aktieselskabet sig til stadig, ikke alene at vedligeholde den sydlige, men ogsaa den nordlige Dæmning uden Udgift for Lodsejerne og de respektive Kommuner og tilføjede endvidere, at det endog var Aktieselskabets Hensigt endnu i Aar at forstærke hele den sydlige Dæmning til en saadan Højde og Bredde, som det nu allerede færdige Stykke fra Holmslands Sande inde ved Maskinhuset udviste, men denne Forbedrelse eller Forøgelse maatte ikke være nogen Forpligtelse for Aktieselskabet, men maatte bero paa dets For-godtbefindende.

De tilstedeværende Lodsejere blev gjort bekendt hermed og erklærede herpaa:

1. At de paa Grund af, at Forholdene havde forandret sig, frafaldt Paastand paa Anlægget af den oprindelig bestemte Kanal, 80 Alen bred, saaledes at der nu ikke bliver Tale om Anlæg af nogen Kanal, dog med det Forbehold, at Udtørringen fra de smalle Sande og det dertil gaaende Vandløb, *Rødclit Bæk*, bliver uhindret.
2. At de paa Grund af, at Aktieselskabet har opfyldt Betingelserne for den i sin Tid forlangt Kautions af 5000 Rd., som ved et senere afholdt Landvæsenkommissionsmøde var nedsat til 2000 Rd., aldeles bortfalder.
3. At de indvilger i, at den for flere Aar siden op-

førte Dæmning, der tillige benytttes som Kørebane, skal anses som den nordre Dæmning, som Aktieselskabet var forpligtet til at opføre, saaledes at Selskabet ikke er forpligtet til at opføre nogen anden Dæmning, dog at Selskabet overtager fremtidig Forpligtelse til for egen Regning at vedligeholde saavel den sydlige som den nordlige Skraaning af Dæmningen, mod at disse Skraaninger sættes i samme Stand, som de oprindeligt var opførte.

Da Løjtnant Bagge gik ind paa disse Betingelser, fandt Kommissionen ikke nogen Hindring for Sagens Fremme, under Forudsætning af Ministeriets Samtykke, hvilket blev overdraget Rekvirenten at erhverve.

I Løbet af kort Tid viste det sig, at Bagges Dæmning blev en Fiasko, og de, som havde protesteret mod Cand. polyt. Reimers Beregninger, syntes at faa Ret. Det kostbare Inddæmningsarbejde var faktisk fuldført 1865, Arealet var tørlagt og tildels kultiveret, da en høj Stormflod gennembrød Dæmningen, og skønt Bagge anvendte mange Penge paa at istandsætte den, lykkedes det ikke.

Herefter er det ligesom Aktieselskabet taber Interessen for Sagen. Dæmningerne forfalder og Selskabet gør ikke noget for at vedligeholde dem. Men for Holm- og Klitboerne havde det stor Betydning, at Dæmningen og Kørebanen fra Brøllund til Søndervig blev vedligeholdt, og her havde Aktieselskabet ifølge Forliget Vedligeholdelsespligt. Denne Pligt efterkom de ikke, hvorfor Kommunen foranledigede dens Reparation. I Løbet af 3 Aar, indtil 1870, havde man bekostet Reparationer for 368 Rd. 3 Mk., særlig efter at Dæmningen blev meget medtaget af Vandet i Foråret 1868. Sogneraadet skrev gentagne Gange til Aktieselskabets Formand, Borgmester *H. C. Larsen* i Kø-

benhavn, for at faa refunderet Beløbet, men Skrivelserne forblev ubesvarede. Løjtnant Bagges Adresse blev opgivet til Gentofte, men senere hedder det, at man ikke ved, hvor han opholder sig. Som Følge heraf sendte Sogneraadsformand *Jørgen Bjerg* den 30. November 1870 en Skrivelse til Ministeriet med Forespørgsel, om der endnu eksisterede nogen gældende Koncession for Løjtnant Bagge, Interessentskab eller Aktieselskab til Inddæmning af Sandene, og i saa Fald ønskede man Oplysning om dets Bestyrelse. I Tilfælde af, at Koncessionen havde tabt sin Kraft, anmodede man om, at Sogneraadet paa Kommunens Vegne maatte faa Tilsagn om at erholde Tilladelse til Foretagendets Udførelse eller ved Lejlighed at erklære sig over de Begæringer, som mulig i den Retning vilde fremkomme.

Hermed gik Sagen ind i et nyt Stadium, men forinden ny Koncession kunde gives, maatte man først tilvejebringe Oplysninger om, hvorvidt Aktieselskabet endnu eksisterede, og hvorvidt dette besad sine gamle Rettigheder efter den Udvikling Sagen havde taget. Ministeriet skriver til Borgmester Larsen, der imidlertid 1869 var udtraadt af Bestyrelsen, og derfor ikke var bemyndiget til at afgive nogen Erklæring, hvorfor han sender Skrivelsen til Højesteretsadvokat *Nellemann*, »da han mig bekendt er Medlem af Bestyrelsen«. Men heller ikke Højesteretsadvokaten var Bestyrelsesmedlem.

Endelig kom man saa vidt, saa man kunde konstatere, at Grosserer *S. A. Bendix* og Civilingeniør *T. A. English* paa sidste Generalforsamling var valgt til at varetage Aktieselskabets Interesser, men i en Skrivelse til Ministeriet af 10. Marts 1871 meddeler d'Herrer, at de ikke havde overtaget anden Forpligtelse,

end naar det lovligt fordredes at indkalde til Generalforsamling. De vilde dog anmode Ministeriet om at blive indrømmet en Forlængelse af Koncessionen. Selskabet havde overdraget sine Rettigheder til Løjtnant Bagge paa visse Betingelser, og kunde derfor ikke foretage noget i Sagen før Bagge ved at bryde de indgaaede Forpligtelser atter gav Selskabet Lejlighed til at overtage Foretagendet. En Mistillid havde bredt sig i Selskabet og en Mistillid til Foretagendet var en Følge af den Udvikling, Sagen havde taget, og dette lammede Bestyrelsens Virksomhed. Hvorvidt det vilde lykkes at formaa Selskabet til at fortsætte Arbejdet, var det ikke muligt at sige, men for egen Regning havde d'Herrer i Sommerens Løb foretaget Undersøgelser af de stedlige Forhold.

Ministeriet tildelte derefter Selskabet en Frist til at tage Beslutning vedrørende Sagen, men indenfor denne Frist var man endnu ikke kommen videre. Det originale Kort, hvorefter Arbejdet skulde udføres, var bortkommen, hvorfor det havde været umuligt at paa-begynde Arbejdet i den forløbne Sommer. En anden Grund til Arbejdets Udsættelse var, at Vandstanden i Ringkøbing Fjord havde været usædvanlig høj paa den Tid Arbejdet skulde være udført. Man havde dog Haab om at tilvejebringe Kortet eller maaske komme til en fornuftig Grænseregulering med Lodsejerne, hvorfor man den 23. December 1872 atter anmodede om en Forlængelse af den tidligere givne Frist for Arbejdets Genoptagelse.

Hertil bemærkede Sogneraadet, at der i afvigte Sommer havde været en Mand, som paa Selskabets Vegne havde ført Underhandlinger med Lodsejerne om Grænselinierne mellem disses og Selskabets eventuelle Ejendomme, hvilke Underhandlinger man mente, at Sel-

skabet for længe siden burde have paabegyndt, da det viste sig, at det originale Kort var bortkommen, og den før bevilgede Frist vilde saa have været tilstrækkelig til at tilvejebringe en Ordning. Uagtet man skønnede, at det nærmest var Forsømmelse fra Selskabets Side, og endskønt man ikke kunde erkende det for rigtigt, at det, selv om Kortet var tilvejebragt, vilde have været urigtigt at paabegynde Arbejdet i den forløbne Sommer, fordi Vandstanden havde været usædvanlig høj — hvilket dog ikke var Tilfældet, da Vandstanden snarere havde været usædvanlig lav hele Sommeren, helt hen til September Maaned endog under sædvanlig Vandstand, og Vejret ualmindelig heldigt for saadanne Arbejders Udførelse, og dertil Arbejdskraften i denne Sommer betydelig billigere end den kunde ventes at blive i den nærmeste Tid — saa vilde man dog af Hensyn til de betydelige Ofre, Selskabet hidtil havde gjort, paa følgende Betingelser erklære sig villige til Udsættelse indtil 1. Maj næste Aar:

1. At Selskabet i næste Juni Termin til Kommunen betaler de Udgifter, den paa Selskabets Vegne havde haft paa Vedligeholdelsen af Søndervig-Brøllundvejens Dæmnings Skraaninger, hvilken Vedligeholdelse Løjtnant Bagge paa Selskabets Vegne ifølge Forlig havde overtaget, og som nu udgjorde 409 Rd. 4 Mk. 8 Sk.
2. At Selskabet, i Fald det ved Udløbet af den givne Frist frafalder Inddæmningen, da frasiger sig Retten til Dæmningen, som den forefindes, til Fordel for Holmslands Kommune, i Erstatning til denne for den Forpligtelse til Dæmningens Vedligeholdelse, som Selskabet da sandsynligvis vil opgive, og Holmslands Kommune nærmest vil blive nødt til at overtage, for at beskytte en paa denne løbende første Klasses Bivej.

Saafrømt Selskabet ikke modtog den ønskede Udsættelse paa disse Betingelser, forbeholdt man sig Ret til ad Rettens Vej at indbringe sit Tilgodehavende hos Selskabet, og haabede, at den i sin Tid stillede Kaution, som ikke endnu var udbetalt til Selskabet, maatte blive dem frakendt.

Derefter fik Selskabet Udsættelse til den 1. Juli 1873, men kom heller ikke inden for denne Frist i Gang med Arbejdet eller traf nogle Foranstaltninger hertil, ja Tiden blev endda langt overskredet, hvorfor Kommunen maatte betragte det som givet, at Selskabet var opløst eller ikke ønskede at foretage videre i Sagen, hvorefter Kommunen den 13. Juni 1874 indsendte et Andragende til Ministeriet, hvori de anmodede om at blive tilkendt Ret til det forsøgte inddæmmede Areal og Resterne af Dæmningerne etc., der forefandtes ved og i Arealet, som Selskabet i sin Tid var tilkendt, hvorefter Kommunen vilde være villig til at give de tilstødende Lodsejere samme Bælte ud for deres Lodder, som Selskabet i sin Tid tilstod dem, samtidig med, at de ansøgte om Tilladelse til at kultivere de brede Sande, idet man gjorde opmærksom paa, at man siden 1866 havde vedligeholdt den nordre Dæmning, hvilket nu beløb sig til 500 Rd., som man ikke havde faaet refunderet af Selskabet.

Et halvt Aar efter, den 20. Januar 1875, ansøgte samtlige Lodsejere til de brede Sande om Ret til indenfor et Tidsrum af 10 Aar at kultivere det ved Plantning, Beklædning etc., udfor deres Lodder, imod indtil den Tid at faa Ejendomsret over det indvundne Areal.

De gjorde opmærksom paa, at Dæmningerne i Sommeren 1866 var fremmet paa begge Sider, og imellem deres ydre Ender var opført en ubeklædt Sandvold,

der kunde være tilstrækkelig til at møde Vandet i roligt Vejr med lav Vandstand. En Landvæsenskommission var mødt og saa Arealet inddæmmet og tildelte Selskabet sin Ret, formentlig i den Hensigt, at Arbejdet skulde være fremmet; men endnu samme Sommer, først i August, brød Vandet igennem, og hermed var Udtørringen endt.

Meningen om og Tiltroen til en fuldstændig Inddæmning havde i de forløbne Aar skiftet en Del. Først var man mod en fuldstændig Inddæmning, derefter gik man over til at anse den fuldstændige Inddæmning for det praktiske, men ved Ansøgningen af 20. Januar 1875 forlod Lodsejerne igen den fuldstændige Inddæmning, idet de, og vist mange praktiske Folk med dem, var af den Mening, at Arealet, som skulde indvindes, var af den Natur, der *ikke* egnede sig bedst til at lægges tørt, og Erfaringerne paa Eggen havde ogsaa vist, at Udtørringen hæmmede, hvad et vedholdende Vand kunde fremme. De mente ved Beplantning, Beklædning etc. at kunne kultivere Arealet med en mindre Udgift, og vilde det end ad denne Vej fremmes nok saa langsomt, saa troede de det nok saa sikkert paa denne Maade. Selskabets Ejendom, som Dæmning og Sluse, gjorde de ingen Fordring paa.

Ansøgningen anbefalede af Sogneraadet, som dog vilde fastholde, at de Rester af Dæmning og lignende, som endnu forefandtes, maatte blive stillet til Kommunens Raadighed, som Vederlag for Vedligeholdelsen af den nordre Dæmning.

Nu gik Rygterne, at et nyt Selskab var dannet, som muligvis ved en mindelig Overenskomst paa en let Maade vilde affærdige sig med det gamle Selskab. Da Lodsejerne imidlertid i de Aar, der var gaaet, havde fremmet Vegetationen saa meget, saa Opgrøden maa-

ske var ude over det Skel, der ved Koncessionens Givelse var sat, anmodede man Indenrigsministeriet om, at det maatte blive dette Selskab paalagt at træffe en ny Overenskomst med Lodsejerne.

Med Hensyn til Holmslands Kommunes Ønske om at opnaa Koncession paa Inddæmningen, mente Amtet, at det næppe uden Betænkeligheder kunde gaa med til, at en Kommune overtog et saa stort Foretagende, som altid vilde være forbunden med en vis Risiko, selv om dette paa Grund af de tidligere udførte Arbejder vilde kunde iværksættes uden Anvendelse af betydelige Midler og vidtløftige Arbejder. Derimod vilde man gaa med til et eventuelt privat Interessentskab, bestaaende af Kommunens Beboere. Hvorvidt Lodsejerne kunde faa Koncession var dog et Retsspørgsmaal, der først skulde afgøres, men man ansaa det for tvivlsomt, om Selskabet endnu eksisterede.

Det nye Selskab, som Lodsejerne hentydede til, bestod af een Mand, Hr. *H. Fensdall* i København, der paastod, at Arbejdet aldrig var opført efter Planen. Dæmningerne var bygget for høje, og dog stod hele Terrænet under Vand, saa Foretagendet maatte betragtes som opgivet. Han mente dog, at det kunde føres frem til et gunstigt Resultat, naar der blev anvendt den fornødne Kapital, hvorfor han havde henvendt sig til Indenrigsminister *Fonnesbech*, som henviste ham til at forhandle med Aktieselskabets Bestyrelse, Hr. English, idet Ministeren dog lovede at overveje Sagen nærmere, saafremt Forhandlingerne ikke førte til noget. Han traadte derefter i Forbindelse med Aktieselskabet, men der kom ikke noget Arrangement i Stand, bl. a. fordi han ikke kunde se, at Selskabet kunde overdrage en Ret, det ikke selv havde, og den

Ret, det havde haft, maatte være forbrudt, saa kun en ny Koncession fra Ministeriet maatte gælde.

Paa Grundlag heraf søgte Fensdall den 25. Februar 1876 Ministeriet om en saadan Koncession, dog med saadanne Forandringer i Betingelserne, som af en Landvæsenskommission maatte blive fastsatte. Han udtalte i den Anledning, at de tilstødende Grundes Ejere, som satte Pris paa, at Arbejdet ikke blev opgivet, var villige til at indrømme, at Dæmningerne blev saa høje, som Entreprenøren maatte skønne hensigtsmæssigt, og at den fuldførte Inddæmning af det Nord for den nordlige Dæmning liggende Areal havde gjort Kanalen overflødig.

Til denne Ansøgning bemærkede Amtet, at man ikke kunde give Billigelse hertil, før det ved Retten var afgjort, om det gamle Selskab endnu besad Retten til Inddæmningen.

* * *

Hermed slutter de i Rigsarkivet tilgængelige Aktstykker vedrørende Inddæmningen af saavel de smalle og brede Sande, uden at man faar Klarhed over, hvorledes Sagen senere udviklede sig. Det var Løjtnant Bagges Drøm at se *Ringkøbing som en Storby*, og Vejen hertil mente han vilde være at *inddæmme hele Ringkøbing Fjord*, og derigennem at lave en snævere, men dybere og bedre sejlbar Rende for Skibsfarten, hvorved de fortvivlede Besejlingsforhold gennem Nymindegab til og fra Vesterhavet kunde ophøre, »hvorved maaske engang Ringkjøbing vil hæve sig til en By af større Rang, hvortil den fortrinlig egner sig«. Begyndelsen til denne Storhedsdrøm skulde være Inddæmningen af Sandene, og naar denne var foretaget med Held, skulde der inddæmnes længere mod Syd, indtil hele Fjorden var udtørret. Men første Del af

Planen blev en absolut Fiasko. Den sydlige Dæmning blev, som vi har set af det foregaaende, kort efter Opførelsen gennembrudt, og skønt der blev gjort Forsøg paa at faa den helet, lykkedes det ikke. Lidt efter lidt skar Fjorden bort af den; men Resten af Dæmningen ses endnu den Dag i Dag over Vandoverfladen. *Løjtnant Bagges Dæmning*, kaldes den af den stedlige Befolkning, paa et Kort over Fjorden har han maaske for stedse faaet sit Navn bevaret for Eftertiden ved Betegnelsen: *Baggesholm*, og paa et Generalstabskort kaldes den fejlagtig for *Løjtnant Baggers Dæmning*.

Hvad Aarsagen var til, at Dæmningen ikke kunde modstaa Vandets Tryk, kan kun Fagfolk udtale sig om, og til Bedømmelse heraf har de Midler i Hænde ved et af Bagge trykt Projekt, som findes paa det Kgl. Bibliotek, hvor Bagge selv har anført, hvilke Materialer og i hvilken Mængde, der skulde benyttes. Her har det kun været Opgaven at skildre Sagens Forløb, hvad der taltes for og imod Forslaget.

Om det var gaaet bedre, dersom Lodsejerne selv var tildelt Koncessionen, kan der diskuteres om. Selv havde de større Tiltro om deres Kompetance med Hensyn til at bygge en Dæmning, end de havde til den fagudlærte Løjtnant, idet de mente, at de som bosiddende paa Stedet bedre kunde udnytte Vind- og Vejrforholdene, og det synes ogsaa, at de her havde en Fordel i Tilfælde af Gennembrud, ved altid omgaaende at kunne være til Stede for at udbedre Skaden og hurtigt forebygge en saadan, fremfor et Selskab, der havde Sæde i København, hvorfra Arbejdet først skulde tilrettelægges.

En Ting er i hvert Fald givet. Vestjyden kender sit Land. Han kender gennem et Livs Erfaring Stormens

Havets, Fjordens og Strømmens Magt, og han véd, at skal der foretages noget for at dæmme op mod disse Naturkræfter, skal det gøres mere end solidt. Derfor kunde de træde saa kraftigt op mod Cand. polyt. Reimers Beregninger, som de gjorde, og det viste sig, at deres praktiske Erfaringer fik Ret overfor Polyteknikerens Teori.

Vi har set, at Inddæmningen af Vesterstadil Fjord forandrede Sandenes Inddæmning betydeligt. Det synes mærkeligt, at de samme Myndigheder, som nægtede en fuldstændig Inddæmning af Sandene, bl. a. af Hensyn til Faren for Fiskeriets Forringelse, kort efter giver Tilladelse til en fuldstændig Inddæmning af Vesterstadil Fjord, hvorved netop Fiskeriet ved Sandene maatte ophøre. Dog fik Lodsejerne paa Holmsland og Klitten nogen Erstatning for deres Tab ved Fiskeriet, idet Selskabet for at faa Tilladelse til at inddæmme Stadil Fjord, maatte afgive et Bælte paa 250 Alen udfor deres Ejendomme. Skellet mellem Vesterstadil Fjord og Sandene blev sat i lige Linie fra *Søren Andersens Gaard* paa Stadilø til *Thuesbjerget* i Houvig, oppe ved *Krylegaarden* paa Holmslands Klit, og Syd for denne Linie fik Lodsejerne det halve Areal paa hver Side.¹⁾

Dæmningen gik her ud fra *Lodbjerg* paa Holmsland, men kort efter at *Lodbjergs* Dæmningen var fuldført, skete ogsaa her et Gennembrud. Man indkøbte nogle gamle Fiskebaade, fyldte dem med Sandsække og sænkede dem ned i det fremkomne Hul, men da det viste sig at være 15-20 Alen dybt, lod det sig ikke gøre at stoppe det, hvorfor man maatte bygge en ny Dæmning ca. 2-300 Alen Syd for den gennembrudte.

¹⁾ Meddelt af nu afdøde Strandfoged *Christen Fjord Sørensen*, *Krylegaarden* i Houvig.

1911 brød Vandet gennem Dæmningen fra *Stadilø* til Holmsland og 1914 fra *Næsø* til *Vedersø*, men de blev begge istandsatte igen.¹⁾

Det er nu snart hundrede Aar siden Prokurator Bagge indsendte sin første Ansøgning om Tilladelse til at inddæmme Holmslands Sande, men endnu er de brede Sande vandfyldt, og kun langs Fjordkanten har Tiden indvunden lidt Jord i Landbrugets Tjeneste.

Oppe mod Nord i Houvig, ved *Krogen*, er dog betydelige Arealer indvundne, men Kvaliteten af det indvundne Areal synes — efter Sagkyndiges Udsagn — ikke at staa i Forhold til det Haab, man i sin Tid nærede. Her oppe gik Vandet tidligere omtrent helt ind til Vejen, og her var en Havn for Fiskefartøjer, hvor der til Tider kunde ligge omkring et halvt hundrede Skibe.¹⁾ Med Inddæmningen forsvandt Skibene og med Inddæmningen i Forbindelse med Havet, der omkring 1880 truede med at tage hele Klitten ved *Krogen*, fortrængtes Fiskerne herfra. Nogle flyttede længere Syd paa Klitten, andre til *Esbjerg*.

Klitten er ikke mere det isolerede Landomraade. Dæmningerne giver nu Forbindelse til *Stadil* og *Holmsland*, og fra den sidste føres man nu over den nye Amtsvej, over Broen ved *Von Aa* til Ringkøbing. Efter *Hvide Sandes* Aabning blev en Dæmning lagt over Strømløbet til *Nymindegab*, og Klitten er derved nu landfast mod Syd, mod Nord og mod Øst.

¹⁾ Meddelt af nu afdøde Strandfoged *Christen Fjord Sørensen*, Krylegaarden i Houvig.

HISTORISK SAMFUNDS VIRKSOMHED I 1937

Med 30. Bind af Hardsyssels Aar bog (1936) rundede Ringkøbing Amts historiske Samfund atter en Mærkepæl i sin Virksomhed. De, der har gjort sig kendt med Indholdsoversigten bag i Aarg. 1936, hvortil paa ny henvises, vil se, hvilken Mangfoldighed af Emner, der omhandles i de talrige større og mindre Afhandlinger. Fra alle Amtets 9 Herreder er der Skildringer fra Samfunds-, Kultur-, Litteratur- og Personalhistorie, Arkæologi, Folkeminder og Livserindringer.

Nogle vil maaske spørge: Kan der da blive ved at være noget at skrive om? Hertil maa svares: I mange hidtil unyttede Arkivalier fra Ringkøbing Amt ligger endnu gemt meget og værdifuldt Stof til Forstaaelse af Fortids Liv og Virke og til Klarlægning af den Udvikling, der betinger Nutidens Fremskridt. Ogsaa i Hardsyssels Jord er der paavist Bopladser, Oltidsagre og Digevoldinger og fundet Mængder af vore allerældste Stenredskaber, som hidtil ikke er behandlet i Aarbogen, omend Historisk Samfund har faaet sagkyndige til at holde et Par indgaaende Foredrag derom. Ligeledes tiltrænges Udredninger om Forekomster af vore Egnes Skove, hvorom talrige Stednavne bærer Vidne, og om de store Hedestrækninger, om Vesterhavs- og Fjordfiskeriet, om Laksefangst og Aalegaarde osv. Man vil altsaa se, at der frembyder sig Emner nok, som kan fortjene lærerige og fængslende Skildringer.

Nærværende 31. Bind af Hardsyssels Aar bog er lidt større end sædvanlig (168 Sider) og indeholder 7 historiske Afhandlinger med Emner fra forskellige Tider og forskellige Dele af Amtet. Den trykkes som sine nærmeste Forgængere i 900 Eksp., hvoraf udsendes o. 750 til Medlemmer, 35 til vor Kommissionær P. Haase & Søn, o. 60 til andre historiske Samfund og Selskaber i Danmark, Norge, Sverige og Finland, samt Anmelderekspl. til Blade, saaledes at der bliver et Restoplæg paa godt 50 Eksp.

Af tidligere Aargange er de 5 første Bind (1907—11) og Aarg. 1914 fuldstændig udsolgte; eet Eksp. af hver af disse Bind er

Hjerls Landsby. Ved Bulladen.

Foto H. P. Hansen.

tilbagekøbt for 5 Kr. Stk. og kan af Medlemmer, der mangler dem, faas for denne Pris + Forsendelse. Af Aargangene 1912 og 13 og 1915–20 findes nogle Eksp., hvorfor der dog for enkelte Aargange maa kræves fuld Pris (3 Kr.). Af de senere Aargange, fra 1921 fremefter, haves rigelige Restoplag, der sælges til nuværende og tiltrædende Medlemmer for halv Pris (1 Kr. 50 Øre Bindet + Porto) ved Henvendelse til Sekretæren, fhv. Overlærer Aldal, Holstebro.

Der er ogsaa i Aar afholdt 2 Møder, hvert med 2 Foredrag.

Aarsmødet i Tarm fandt Sted Søndag d. 7. Febr. Efter at Styrelsen havde holdt Møde paa Bechs Hotel, samledes man til off. Møde i Vestjysk Kostskoles Gymnastikksal, som Skoleforstander *Strunge* velvilligt havde stillet til Raadighed, og som var fyldt til sidste Plads. Museumsinspektør, Dr. phil. *Therkel Mathiasen* holdt et indgaaende Foredrag om Vestjyllands ældste Bebyggelse.

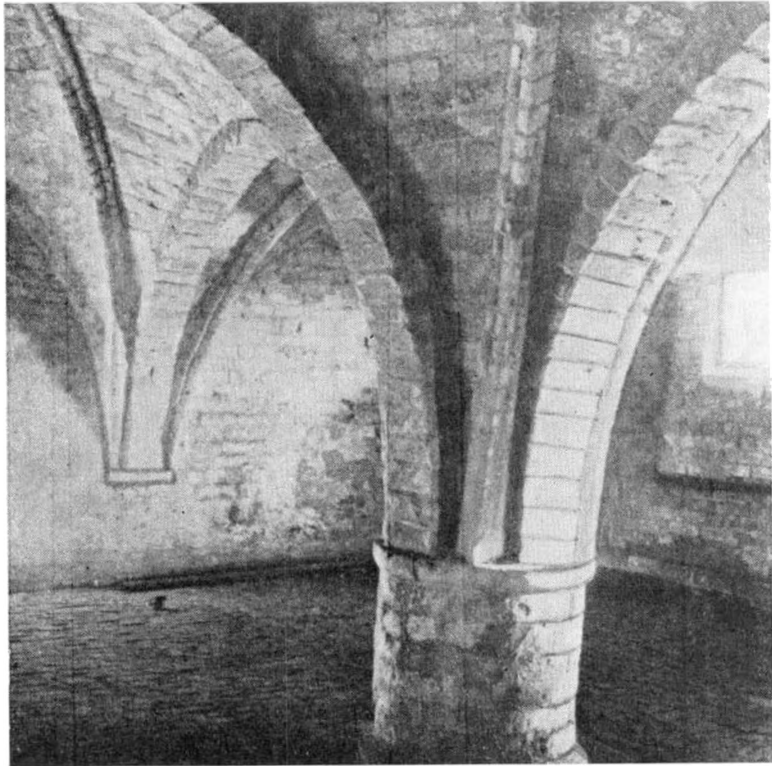

Flynder Sø.

Foto H. P. Hansen.

Vestjylland til Højderyggen var først blevet isfrit og havde derfor først givet Bo for Mennesker, der havde efterladt sig Spor, som gik o. 9000 Aar tilbage. Langs de vestjyske Aaer er der gjort talrige Fund af ufuldkomne Flinteredskaber (Gudenaas-Kulturen). Foredraget ledsagedes af udmærkede Lysbilleder og Fremvisning af Konsulent *P. O. Overgaards* smukke Fund af Dværgflint. — Museumsforstander *H. P. Hansen* talte derefter om uddøde eller døende Udtryk i Bondesproget. »Gammel Snak« indeholder endnu særlig paa Landet mange Levn, navnlig knyttede til Bondens Arbejder. Til Belysning af saadanne Udtryk, der nu tit vanskeligt blev forstaaede, fremførte Taleren mange fornøjelige Historier.

Efter Foredragene, der indledes og sluttede med Sange af vort Sanghæfte, holdtes Generalforsamling med Førstelærer *Jørgensen*, Tarm, som Ordstyrer. Amtmand *Karberg* aflagde som Formand Beretning om Virksomheden i 1936, omtalte at Garan-

Stubberklosters Kælderhvelvinger. Foto H. P. Hansen.

ten for Hjemstavnsbogen (indtil 300 Kr.) forhaabentlig ikke kræves opfyldt, da der er tegnet 1800 Eksp., og at Fredningen af Timgaards Voldbanke rimeligvis kan ske gennem Fredningsnævnet. Kassereren Overlærer *Aldal* fremlagde det gennemsete Regnskab for Kalenderaaret 1936, der godkendtes. Af Styrelsen afgik Amtmand *Karberg*, Sagfører *Erlang* og Museumsforstander *H. P. Hansen*, der alle genvalgtes; ligeledes genvalgtes Sparekassebestyrer *P. Meldgaard* som Revisor. Generalforsamlingen vedtog sluttelig Forslaget om, at Sommermødet afholdes i Hjerl Hede og den gamle Landsby, og at næste Aarsmøde finder Sted paa Bøvlingbjerg med Besøg i Bøvling Kirke og paa Ryssensten.

Sommerstævnet i Sal Kirke og paa Hjerl Hede med den gamle Landsby foregik Søndag d. 27. Juni i herligt Sommervej. Efter at Styrelsen havde holdt Møde i Holstebro, samledes Kl. 2 omtr. 200 Mennesker i Sal Kirke, hvor Pastor *Terp* holdt Foredrag om

Kirkebygningen og det berømte gyldne Alter. Derefter kørte man til Hjerl Hede, hvor Direktør *Hjerl Hansen* i den af ham skabte Fortids-Landsby omtalte Erhvervelsen af 1400 Td. Land af Jattrup og Hjelm Hede og udførligt gennemgik de karakteristiske gamle Bygninger, Landets ældste Bondegaard, Bulladen, Smedien, Vejr- og Vandmøllen og den gamle Kro, som Forsamlingen derefter alle besaa, delt i flere Hold.

Kl. 5½ holdt Førstelærer *H. C. Hansen*, Trabjerg, et godt og klart Foredrag om Landskabets Tilblivelse, Søerne, Jordfaldshullerne osv., hvorefter Selskabet delte sig. Nogle vandrede over Bakkekammen forbi Jordfaldshuller ned til Flyndersø, andre drog til Snevingen, hvorfra de sattes over til Mørkesø. Derefter kørte 6-7 Biler til Stubbergaard og Klosterruinen med de bevarede interessante Kælderhvelvinger. Nogle af Deltagerne sluttede den indholdsrige Dag i Sevel Kro, hvor man efter de anstrengende Ture spiste Aal fra Flyndersø i Alenvis.

Styrelsen for Ringkøbing Amts historiske Samfund bestaar f. T. af:

Amtmand *A. Karberg*, K. af D., DM., Rindumgaard,
Formand.

Fhv. Kontorchef Sagfører *F. K. Erlang*, Ringkøbing,
Næstformand.

Maler *Th. Kr. Hansen*, Hoven.

Tømmerhandler *K. K. Jensen*, R. af D., Vem.

Fhv. Skolebestyrer *J. Jørgensen Borup*, Bøvling.

Redaktør *H. Lilholt*, Lemvig.

Gaardejer *Stephen Christensen*, Borbjerg.

Fhv. Overlærer *J. Aldal*, R. af D., Holstebro, Sekretær.

Erlang, H. P. Hansen og *Aldal* danner Redaktionsudvalget.

Revisorerne er:

Pens. Lærer *P. Bojsen*, Ulfborg.

Sparekassebestyrer *P. Meldgaard*, Ulfborg.

Enhver af de ovennævnte modtager Indmeldelse af nye Medlemmer. Aarsbidraget er 3 Kr, hvorfor Medlemmerne modtager Hardsyssels Aar bog og har gratis Adgang til Samfundets 2 aarlige Foredragsmøder.

NAVNE OG SAGLISTE

A.

Aagaard, Maren, i Kibæk, 2
Aggertangens Gennembrud, 122
Aftægt, 25, 28 f.
Akcise, 39
»Aktieselskabet for Sandenes
Inddæmning«, 137 f., 145 f.,
147 ff.
Albertsen, Hans, Forpagter, 57 f.
Andersen, A., Konsul, Red-
ningsbestyrer, 117
Andersen, P., Landpost, 32
Andersen, Peder Chr., Sogne-
foged, 125, 128
Andersen, Søren, Gdr., 157
Arnborg Mølle, 29

B.

Bagge, Halvor Christian, Løjtn.,
Entreprenør, 130 f., 141 ff.,
155 f.
Bagge, Søren Hansen, Proku-
rator, Strandingskommissær,
122 ff., 158
Bertix, M., Grosserer, 137 f.
Bendix, S. A., Grosserer, 149 f.
Berg, Chr. Poulsen, Lærer, sen.
Folketingsmand, 44, 102 ff.,
Facsimile af Brev til, 104
Berregaard, Enevold, til Kølby-
gaard og Kappel, 60
Bertel Smed i S. Lem, 107
Birkebæk, Niels, Amdsraads-
medlem, 15
Bjerg, Jørgen, Sogneraadsfor-
mand, 149
Bloch, Anders Kr., i S. Lem,
106 f.
Bloch, Kræ, Gaardejer, 106 f.
Blume, A. H., Præst, 48
Blyvinde, en, 13
Blyvinnier (=vinduer), 13.

Bodil Marie, g. m. Anders Kr.
Bloch, 106 f.
Brakmand, 7
Brandt, Laasefabrikant, 16
Bryllup, 46 f., 106 f.
Brændevinsbrænding, 37 f.
Brøllundgaarde, 120, 133
Brøllundvejen, 124, 134, 136,
140, 142 f., 149
Bugge, Hans, 58 f.
Bugge, Margr. Kathr., g. m. 1)
Niels Overgaard, 2) Jens Voigt,
57 ff., 76
Busch, Johan, Herredsfoged, 71
Bøsse, 6

C.

Chatol (Ckatol, Skatol), 6 ff.
Christensen, Mikkell, Nygaard, 7
Christensen, Mogens Larsen,
Gaardmand, 2
Christensen, Niels, i Frølund, 25
»Christian den Ottende«, Linie-
skib, 80 ff.
Christiansen, Præst i Skarrild-
Arnborg, 16 ff.
Christiansen, Mads Peder, Gdr.,
Folketingsmand, 126, 128
Christiansen, Niels, Gaardejer
og Møller, 141
Clasonsborg, 9
Claudi, C. B., Sandflugtskom-
missær, Redningsbestyrer, Ju-
stisraad, 111 f., 116
Corneliussen, Niels Chr., 2

D.

Deborthle, Prokurator, 67, 69

E.

Eckernförde, 79, 82, 85
Egeskrin, 6

Else Pæj'este, g. m. Pæ Hælstrup,
12 f.
English, T. A., Civilingeniør,
149 f.
Engvanding, 43
Ermandinger, Hans, Højeste-
retsprokurator, 62, 72 ff.
Esmarch, H. H., Præst, 105 ff.
Eventyr, 24
Evighedsmaskiner, 13

F.

Faber, Søren, Sættedommer, 74
Fabricius, C. V., Kaptajn, Red-
ningsbestyrer, 117 f.
Fenger, Ferd., Præst, 48
Fensdall, H., 154 f.
Flyvholm Redningsstation, 112
Flødeske, lavet af Niels Krage-
lund, 3 (Bill.) 11
Fløe, Jens, Stiftlandinspektør,
127 f.
Folkeviser, 20 ff.
»Foreningen til Søfartens Frem-
me«, 111
Frich, Christian, Holmslands
Klit, 136
Fyrfad, 35
Fyrtønde, 35

G.

Gabel, Stiftamtmand, 66 f., 69
Gabet, 121 f.
Gade, Mads, 7
»Gefion«, Fregat, 82, 85 f.
»Gejser«, Krigsdamper, 82, 85
Glavind, Laust, Kvaksalver, 30 f.
Glückstadt, M. H., Grosserer,
137, 144
Gunder, g. m. Anders Mølle, 8
Gunderup, Store, 25

H.

Hachsen, Mogens, til Kvistrup,
60
Hachsen, Søren, Regimentsskri-
ver, 57, 60, 64
Hansen, Anker, Amtsforvalter,
54 f., 57, 61
Hansen, Christen, 7
Hass, Præst, Missionær, 48

He, 124, 128
Harehaarshat, 35
Hat og Kedel (til Brændevins-
tøj), 6
Hegelahr, Lydia, Datter af Pa-
stor H., 9
»Hekla«, Krigsdamper, 82, 85 f.
Henriksen, Ane, i S. Lem, 107
Herning(by), 15, 32
Herning Museum, 3, 10, 12
Herning Tinghus, 15 f., 30, 32
Hindhede, Anton, Gdr., 106
Hindhede, Mads, Gaardejer, 106
Hjerm, Anders Olufsen, i Hol-
stebro, 70
Hjorth, F., Konsul, Rednings-
bestyrer, 118
Hjul, 7
Hjælland, 3, 11, 13, 16, 32
Hjælland Mose, 19
Hjælland Stampemølle, 14, 19
Hjælland Vandmølle, 14 (Bill.),
15, 19 (Bill.), 20, 29
Holm, Jens, Snedker og Spille-
mand, 9
Holmboerne, 132
Holmsland, 120 ff., 128, 131,
139, 145, 151 ff., 157
Holmslands Klit, 120 ff., 128,
130 f., 157
Holmslands Sande, 120 ff., 133,
143 f., 146, 158
Holst, Erik, Dr. med., Fysikus,
81, Anm.
Hornskeer, 11
Houvig, 130, 132, 157 f.
Husby Klit, 120
Hvide Sande, 158
Hyldbør (Hylde), 8
Hælstrup, Pæ, 12
Høkasser, 43

I.

Inddæmning, 122 ff.
Ipsen, Marinekaptajn, 112

J.

Jacobsen, Cordt, Byfoged, 65,
67, 70 ff.
Jens Christian i Hamborig, 7
Jensen, Laust, Holmsland, 139

Jepsen, Jens, Tømmermand, 16
 Jepsen, Niels, i Birkebæk, 5 f.
 Jørgensen, Knud, Borgmester, 56

K.

Kaarsberg, Niels Jensen, Arrest-
 forvarer, 32
 Kappel Hovedgaard, 57 ff.
 Kjelstrup, Chr. Christensen, Læ-
 rer, 94 ff.
 Klegod—Sønderby Dæmning,
 125, 131
 Klokker, 6
 Kloster, Landsby, 121
 Knudsen, Christen, Holmsland,
 141, 143, 145
 Kofoed, Kaptajn, Redningsbe-
 styrer, 118
 Kold, Kr., 48
 Kommissioner, 112, 123, 126 f.,
 129, 139 ff.
 Konsumtionsforpagtning, 64 ff.
 Kragelund, Abelone Johanne,
 g. m. Jesper Tviis, 2
 Kragelund, Abelone Johanne,
 Datter af Niels K., 28 f.
 Kragelund, Ane, 26
 Kragelund, Ane Cathr., 2
 Kragelund, Ane Marie, 2
 Kragelund Dam, 24
 Kragelund, Eline, 26
 Kragelund, Kirsten Marie, 25 f.
 Kragelund, Knud, Snedker, 1
 Kragelund, Knud Nielsen, 25
 Kragelund, Knud Peder, 26, 28
 Kragelund, Kristen Nielsen, 27 f.
 Kragelund, Mads, 2
 Kragelund, Maren, 26
 Kragelund, Mette Kirstine Elis.,
 27
 Kragelund, Mette Kirstine Elis.,
 g. m. Peder Øvig, 27 f.
 Kragelund, Niels, Tømmermand
 osv., 1 ff. (Bill. S. 2)
 Kragelund, Niels Tviis Nielsen,
 27
 Krarup, Nikolaj Thure, Præst,
 33 f., 48
 Krarup, Ove Thomas Nikolaj,
 Præst, 33, 42
 Krieger, Kaptajn, 83

Kristensen, Evald Tang, Folke-
 mindesamler, 18, 23
 Krogen i Houvig, 158
 Kråsig, Pæ, klog Mand, 17
 Krylegaarden paa Holmslands
 Klit, 157 f.
 Kvistrup Hovedgaard, 57 ff.

L.

Laas, 7 f., 16
 Ladefoged, Niels, 6
 Larsen, H. C., Borgmester, 148 f.
 Larsen, Morten, 6
 Lauridsen, Peder, Lodsejer, 133
 Lem Kirkegaard, 60, 64
 Lem, Sdr., 105
 Lemvig, 117
 Leuning, Herredsfoged, 125
 Liebmann, A. V., Grosserer,
 137, 144
 Ligkister, 6
 Lodberg, Hans, 139 f., 145
 Lodbjerg Dæmningen, 145
 Lodbjerg paa Holmsland, 157
 Lov om Redningsvæs., 110, 112
 Lovsen, Højesteretsprokur., 62
 Lundbye, Artillerikaptajn, 112
 Lykkesgaard, Josef Madsen, Gdr.
 i Tørring, 79 ff., Bill. 80
 Lystlund, By i Ulfborg S., 51 f.
 Lønne Sogn, 121

M.

Magasinkorn, 61, 63
 Mathiasen, Erik, Tømrer, 9
 Meinert, Marie Cathrine, g. m.
 N. K. Tang, 33
 Meyer, Kaptajn, 93
 Mortensen, Lars, 6
 Müller, Tage, Biskop, 102, 105
 Møgvogn, 7
 Mølle, Anders, Sdr. Hvedde, 8
 Møller, Chr. Nielsen, Konsum-
 tionsforpagter, 69
 Møntvæsen, 40 f.

N.

Nellemann, Højesteretsadvø-
 kat, 149
 Nielsdatter, Ane Kirstine, g. m.
 Niels Kragelund, 26, 31

Nielsdatter, Maren, g. m. Niels Kragelund, 25 f.
 Nielsen, Mads Schou, 25
 Nielsen, P. K., Kaptajn, Redningsbestyrer, 117
 Nissum Fjord, 132
 Nivellerings-Apparat, 11 (Bill.)
 Nyboe, Alexander, Købmand, 69 f.
 Nymindegab, 120, 155, 158

O.

Olesen, Jakob, Borger i Nykøbing M., 76
 Olufsen, Niels, Købmand i Nykøbing M., 75
 Optegnelsesbog, Niels Kragelunds, 3 f.
 Ordtydninger, 32
 Overgaard, Niels, til Kvistrup og Kappel, 57 ff.
 Overgaard, Rasmus Henrik, Konsumtionsforpagter, 64 ff.
 Overtro, 49 f.

P.

Paludan, Kommandørkaptajn, 82, 93
 Pedersdatter, Mette Kirstine, g. m. Niels Kragelund, 26
 Pedersen (Lodberg), Chr. Christensen, Lodsejer, 134, 139
 Pedersen, Mikkel, Fuldm., 55
 Plantage, 43 f.
 Povlsen, Frands, Grøde i Ikast, 23
 Proustgaards Enke, Peder Jensen, Lodsejer, 133
 Præmiepløjning, 43
 Pugflod, Jørgen Jensen, Lodssejer, 133

R.

Randers Magistrat, 62, 64
 Redningsvæsen, 110 ff.
 Reimer, H., cand. polyt., 127, 149, 157
 Rindum, 124
 Ringkøbing, 122, 124, 128, 155
 Ringkøbing Fjord, 120, 122, 124 f., 155
 Rødclit Bæk, 147

S.

Sagn, 24, 51 f.
 Samuel, Ernst, Præst, 61
 Sande, de brede, 131, 133, 136, 138, 152
 Sande, de smalle, 130, 133, 136, 139, 147
 Schulin, Amtmand, Greve, 123, 131 f., 136
 Schøler, Hans V. R., Præst, 145
 Skagen, 113 f., 116 f.
 Skibbrudne, 110
 Skifte, 27
 Skjænk, 7
 Skovbjerg, Pæ, 16
 Slavekrigen, 44
 Smith, Generalfiskal, 75 f.
 Smith, Niels, Kapellan, 65, 68
 Spadeskæft, 7
 Spisebestik, 11
 Staby, 124
 Stadil, 124, 128, 158
 Stadil Fjord, 120, 123 ff., 132, 134, 140, 143
 Stadilø, 157
 Stjernholm, Herluf, til Kjeldsgaard, 58 f.
 Stoffer Swiin, Gjellerup, 13
 Stub, Toldkontrollør, Redningsbestyrer, 118
 Studsgaard, 17
 Sønderby, Øster, 123
 Søndervig, 122, 132 f.
 Sørensdatter, Elisabeth, 30
 Sørensdatter, Maren, 1
 Sørensen, Chr. Fjord, Strandfoged, 157 f.
 Sørensen, Jens Raadmand i Randers, 61 ff., 72 f.

T.

Tang, A. E. M., til Nr. Vosborg, 33, 42 ff.
 Tang, Mathilde Susanne, g. m. Pastor Ove Krarup, 33
 Tang, Niels Kjær, til Nr. Vosborg, 33
 Tarbensen, Peder, Houvig, 139, 143 ff.
 Tavle til Kirken, 7
 Thomstok, 6

Thorning, Just, Blytækker, 9
 Thuesbjerget i Houvig, 157
 Tipperne i Ringkøbing Fjord,
 138
 Toft, Ole, Sdr. Lem, 108
 Toldkuw'n (Toldkorn), 20
 Toldvæsen, 38 f.
 Trabjerg, Chr. Gudum, Urma-
 ger, 9
 Trabjerg, Jens Andersen, Kibæk
 Mølle, 9
 Trans Sogn, 94 ff.
 Trægreb, 7
 Tviis, Jesper, i Herningby, 30 ff.
 Tviis, Niels, Arrestforvarer, 26,
 30, 32

U.

Ulfborg Præstegaard, 34
 Ulfborg Sogn, 33, 43, 45 f.
 Ulrich, Løjtnant, 85 f.
 Ure, 10 (Bill.), 11

V., W.

Vedersø, 121, 128
 Veje, 41

Welholst, Iver Povlsen, 57 f.
 Velocipede, 11 f.
 »Vertumnus«s Stranding, 111 f.
 Vester Lind, 1
 Vester Stædil Fjord, 144, 157
 Westrup, Ejer af Herningsholm,
 30
 Westrup, Madam, 30
 Villumsen, Niels, i Sdr. Lem,
 107
 Vingekappe, 35
 Wintermøl, Mag., Rektor, 61, 63
 Voigt, Gundiell, D. af Kmr. V.,
 77
 Voigt, Jens, Kammerraad, 54 ff.
 Voigt, Margrethe, g. m. Rasmus
 Overgaard, 64, 67 ff.
 Von Aa, 125 f., 129, 139 .
 Wulff, N. C., Grosserer, 137 f.

Ø.

Ødbergesen, Kaptajn, Rednings-
 bestyrer, 118
 Øster Sønderby, 123
 Øvig, Morten Jensen, 129
 Øvig, Peder, 5, 8 f., 27, 29, 31